

Históriák

A KECSKEMÉTI MÉDIACENTRUM HELYTÖRTÉNETI MAGAZINJA

A PESTIS VILÁGJÁRVÁNYOK SODRÁBAN...

Ferenczy Ida „jelenléte” Kecskemét életében

150 éves a KECSKEMÉTI LAPOK

KECSKEMÉTI LAPOK

Azért zajlik az élet...

HIROS.HU
OLVASSA AZ INTERNETEN MINDEN NAP!

LAPUNK 40.000
PÉLDANYRAN JELENIK MEG
KÖVETKEZŐ MEGJELÉSE: MÁJUS 7.

Segítsünk együtt a kecskeméti családokon!

Isten szeretete a beteggy mellét is...

Földjeink a koronavírus főbb gócpontjaiban

TISZTELT OLVASÓINK!

A Hírös Históriák idei első lapszáma rendhagyó körülmények között jelenik meg. A koronavírus-járvány jó másfél-két hónapja bénítja meg ország-világ életét. Karantén, vírusveszély, korlátozó intézkedések, kijárási tilalom... Korábban csak hallomásból ismert fogalmakkal és jelenségekkel kell közelebből megismerkednünk. A hírekben nap mint nap figyeljük, hány új beteget regisztrálnak, hányan halnak meg ebben az egész világon végigsöprő új járványban.

Megszokott életünk azonban lassan újraindul. Ismét termelni kezdenek az üzemek, sorban kinyitnak a boltok. Lassan visszatér a vérkeringés a társadalom egészébe, a járvány mellékhatásaival és következményeivel azonban még jó ideig meg kell valamiképpen birkózzunk. A Hírös Históriák friss lapszáma éppen ezért elsősorban online, digitális formában tud eljutni az érdeklődőkhöz; letölthető formában, bárki által elérhető módon. Természetesen a szokásos példányszámot ezúttal is kinyomtattuk, mert az elmúlt években már kialakult helytörténeti magazinunk stabil olvasórétege. A kecskeméti iskolák számára azonban csak az őszi lapszámunkkal együtt juttatjuk el a kinyomtatott példányokat.

S mi más is lehetne ezúttal vezető anyagunk, mint a Kecskemétet korábban leginkább sújtó pestisjárványok összefoglalója? Rácjárás, a lebontott Don-kanyar históriája, Ferenczy Ida kecskeméti „jelenléte”, egy schwechati puskagolyó legendája – csak néhány téma lapszámunk megannyi színes, érdekes írása közül. Abban a reményben kívánok Önöknek jó olvasást legfrissebb számunkhoz, hogy következő lapunk megjelenésekor a koronajárvány, s az azzal összefüggő karantén már maga is történelemmé válik, életünk egy lezárt szakaszává.

Bán János
főszerkesztő

A KIADVÁNY MEGJELENÉSÉT TÁMOGATTA:

KECSKEMÉTI
MEGYEI JOGÚ
VÁROS
ÖNKORMÁNYZATA

TARTALOM

Rendkívüli

Pestis a Duna–Tisza között..... 5

KTV Kiemelő

„fájdalomtól összetört szívvel”

A Balatoni Farkas család szecessziós sírkápolnája..... 13

Pillanatkép

Az 1707. évi rác támadás Kecskemét ellen..... 24

Felekezeti villongások a kecskeméti csizmadiacéhben 32

KTV Tükör

Egy golyó története a schwechati ütközetből..... 35

Kecskeméti „nagyjaink”

Ferenczy Ida „jelenléte” az egykori Kecskemét mindennapjaiban..... 37

Értéktörzsek

A Nagy utcától a Gáspár András utcáig

A kecskeméti Don-kanyar históriája I..... 42

Évfordulók

75 éve történt

Piarista vezetés alatt a Kecskeméti Egysített Gimnázium (1944-1945)..... 50

Kecskeméti krónika, portrék

Megváltoztatta a balta rendeltetését – Polyák Ferenc faragóművész 54

Az operett múzsa – Pálmay Ilka színésznő 59

A hit és a szeretet ajándékával – dr. Vetéssy Géza tanár, irodalomtörténész..... 62

Múlt és jelen az évfordulók tükrében 66

Jeles magyarok kecskeméti kötődései..... 67

Szerzők:

Bezsenyi Ádám

történész

(Kecskeméti Katona József Múzeum)

Hajagos Csaba

történész, osztályvezető

(Kecskeméti Katona József Múzeum)

ifj. Gyergyádesz László

művészettörténész, osztályvezető

(Kecskeméti Katona József Múzeum)

Kenyeres Dénes

hadtörténész

(Honvéd Hagyományőrző Egyesület)

Kozicz János

történelem szakos pedagógus

(Piarista Általános Iskola, Kecskemét)

Pánya István

földrajzkutató

(Kecskeméti Katona József Múzeum)

Péterné Fehér Mária

nyugalmazott főlevéltáros

(Kecskemét Írott Örökségéért

Alapítvány)

Varga Géza

újságíró

(Hírös Naptár)

A címlapfotón szereplő grafika (pestis)
a Pazirik Kft. alkotói tevékenységének köszönhető.

HÍRÖS HISTÓRIÁK

A Kecskeméti Média centrum
helytörténeti magazinja
12. SZÁM (2020. TAVASZ)

ISSN 2498-4957

KIADÓ:

Kecskeméti Televízió Nonprofit Kft.
6000 Kecskemét, Szabadság tér 2.
telefon: +36 76 570 440
e-mail: info@hiros.hu

FELELŐS KIADÓ,
FŐSZERKESZTŐ: BÁN JÁNOS
(ban.janos@hiros.hu)

FELELŐS SZERKESZTŐ:
HAJAGOS CSABA
(hajagos.csaba@kkjm.hu)

SZERKESZTŐ:
IFJ. GYERGYÁDESZ LÁSZLÓ
(gyergyadesz@gmail.com)

NYOMDAI ELŐKÉSZÍTÉS:
EURO BIOINVEST KFT.

KORREKTOR: VARGA GÉZA

MARKETINGMUNKATÁRS:
PIRÁNSZKINÉ SERES SÁRA
seres.sara@hiros.hu

NYOMDAI MUNKÁK:
SZOLNOKINYOMDA.HU
BERENTE IMRE NYOMDAVEZETŐ

PESTIS A DUNA–TISZA KÖZÉN

Napjainkat beárnyékolja a koronavírus fenyegető jelenléte. A közbeszéd nyomasztó témája lett a vírus elleni védekezés, illetve a lehetséges társadalmi és legfőképp gazdasági hatásainak fejtegetése. A 21. század műszaki fejlettsége ellenére be kell látnunk, hogy az emberiség sebezhető, s ezúttal egy igen apró, mikroszkopikus ellenséget kell legyőzni. Nem véletlen tehát, hogy sokakat aggodalommal tölt el az ismeretlen veszély, mivel ilyen méretű világjárvány igen régen fordult elő utoljára.

Ha azonban visszatekerjük az idő kerekét abba a korba, amikor nem léteztek védőoltások, s az orvostudomány is fejletlenebb volt, azt látjuk, hogy a járványok bizony igen gyakoriak Európa (s a világ) összes országában. Ha megnézzük a Kárpát-medence középkorát és újkorát, nem túlzás azt állítani, hogy szinte minden emberöltőre jutott egy-egy – pestis, kolera stb. – járvány. S emellett igen gyakoriak voltak a természeti csapások (sáskajárás, szárazság, nagyobb árvíz, pusztító vihar stb.),

melyek „*változatosabbá*” tették a korabeli emberek mindennapjait.

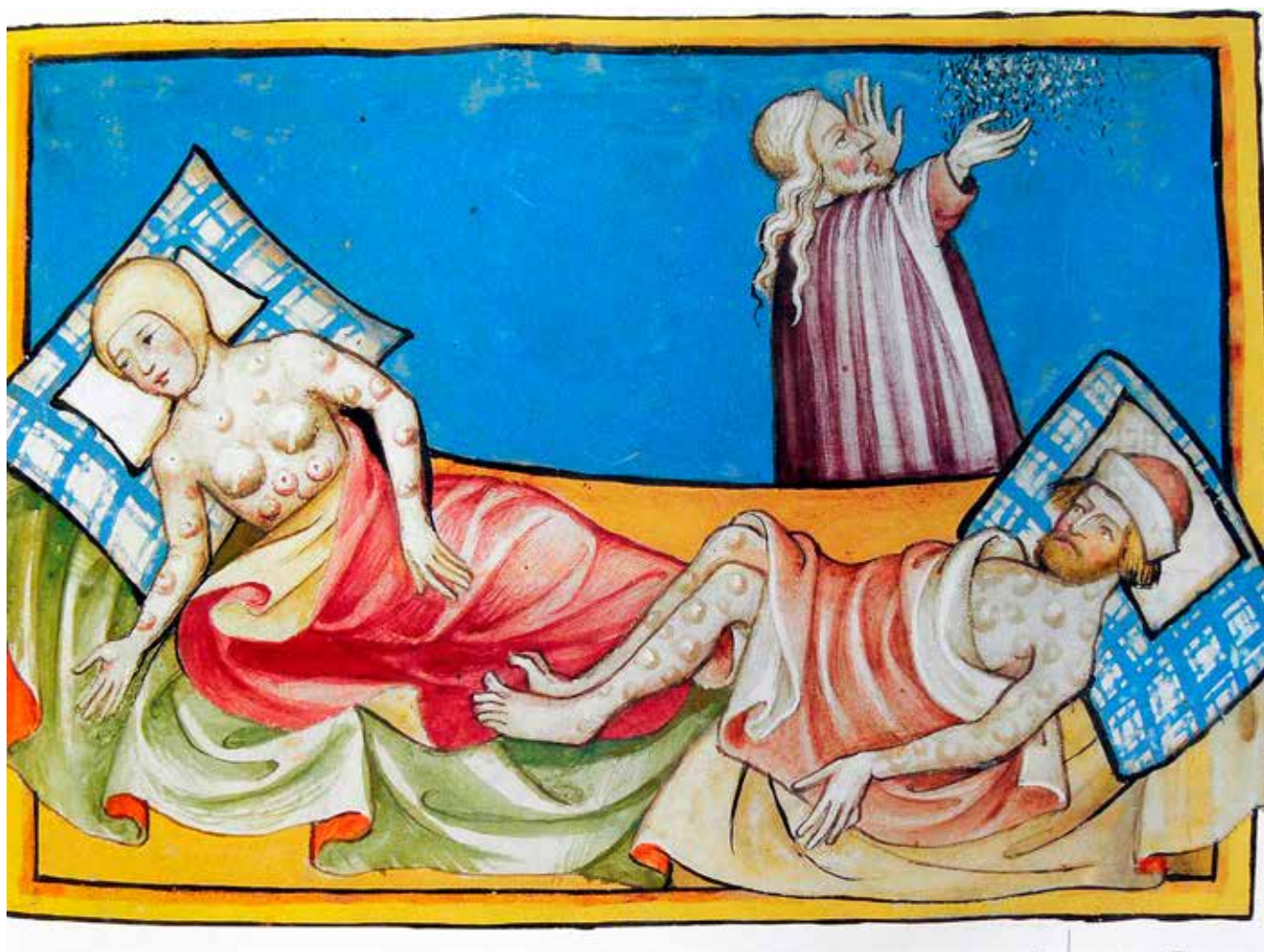
E cikkben a rettegett pestisről, más néven mirigyalárról, dögvészről/döghalálról, vagy régi magyar nevén „*csumáról*” lesz szó. Elsőként a pestis történetét, európai terjedését tekintjük át, majd kitérünk a gyógyítás és a betegség elleni védekezés néhány módjára.

A cikk második felében a legutolsó nagyobb, s a hazai történetírásban talán legjobban megörökített járványról lesz

szó. Az 1738–42 közötti pestisjárvány Kecskemétet is érintette, lakosságának közel harmadát vitte el. Városunk történeti forrásait lapozgatva alapvetően a helyi eseményekről olvashatunk. A nagyközönség előtt kevésbé ismertek a pestisjárvány részletei, azaz honnan indult, s milyen intézkedésekkel igyekeztek megállítani vagy legalább lassítani a fertőzés terjedését.

A betegség

A pestis egy rendkívül fertőző betegség, melyet a *Yersinia pestis* nevű baktérium okoz. Nevét Alexandre Yersin svájci orvos-kutatóról kapta, aki 1894-ben Hongkongban azonosította a halálos baktériumot. A kórokozó főként a vadon

A pestis középkori ábrázolása (Nürnbergi Krónika)

Pestis beteget ápoló ferences szerzetesek (La Franceschina kódex)

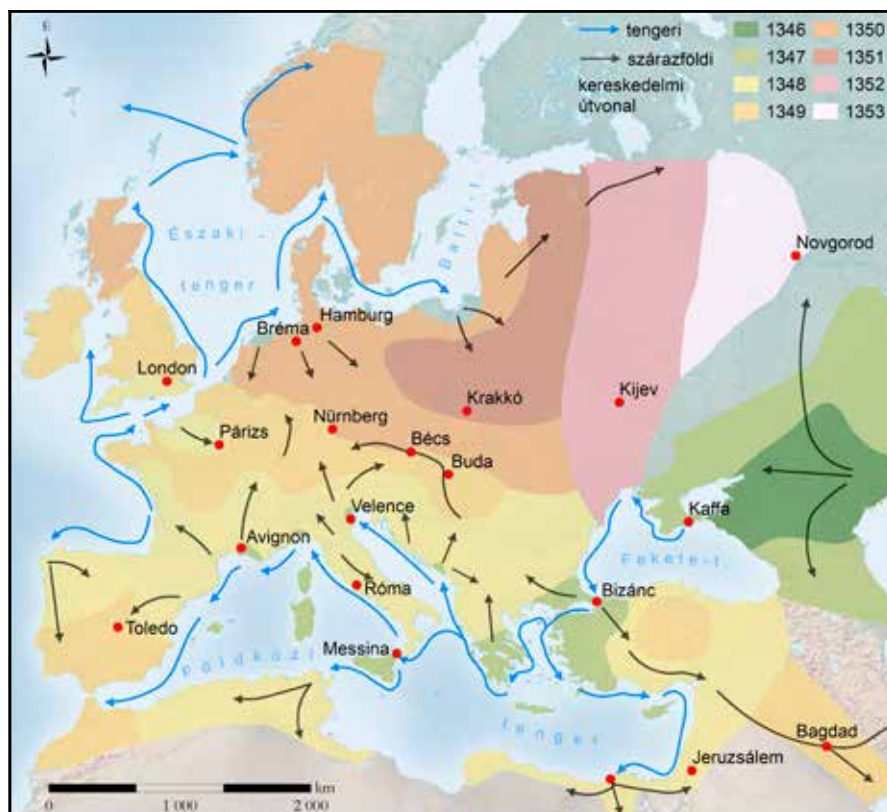
élő rácsálókat (patkányokat, hörcsögöket, egereket) fertőzi meg, s a betegséget rendszerint az állatok fertőzött vérének szívó bolhák csípéssel viszik át az emberekre. Miután az ember is fertőzötté vált, a kórt cseppfertőzéssel (érintés, köhögés, tüszesztés útján) adhatja tovább másoknak. A betegségnek több változata ismert. Az ún. bubópestis a fertőzött bolha csípése után alakul ki. Ennek tünetei rendszerint a csípéstől számított 2-5 napon belül hidegrázással, hányással, hasmenéssel és lázzal jelentkeznek. Nevét a lágyékon, a hónaljban és a nyakon találhatók, megnagyobbodott, felduzzadt, érzékeny nyirokcsomókról (bubó) kapta, melyek néhány nap alatt felszakadnak, és genny folyik ki belőlük. A betegség szövődeményeként a bőr alatti kisebb erek eltömődnek és felszakadnak, s ezek helyén (jellemzően az ujjakon és az orron) feketés foltok jelennek meg. A 17. század elején Szepesi Wendigh András érzékletesen írta le a döghalál tüneteit: „Mondatik ez Dögnek; nem-is okánélkül. (1) Mert mihelt az emberben bé-szál, ottan dögge teszi az embert; tégyen bizonyosságot erről a' kire esik, vagy kik másokban szemlélik, elméjét el-foglallja, erejét el-veszi, magával joltehetetlenné teszi, még míg meg nem halna már meg-holtá teszi: minden embereknek irtoztatására veti etc. Mennyi rothat bődös genyetséget folytat ki, mennyi kint, fájdalomt szerez,

ha kik gyogulásra térnek is, nincs a' ki ne lássa. (2) Mert, mihelt a' lelket oszlattya a' testtől, ottan az egész testnek minden nedvességit majd el-viselhetetlen bűdös

rothat senyvedsége változtattya. Láttuk az másképpenvaló rendes halálban, mely sok ideig el-tartatthatnak a' lélek nélkül való testnek, kiken, vagy csak a' holt testnek kedvesitül, kívánatos nézések lehetnek, nem lévén semmi irtoztato sárvizes puffadások, dohos, genyetséges meg indulások. De a' pestis üdején, mihelt a' lélek válik a' testtől, s' ottan puffad az egész test, meg vész isszonyún, elszenvethetetlen bűdös genyetséges sárvízzel; mely repedeztetü bőrit, folytatya orrát, tajtékoztattya száját (hogy a' többit ne emlicsem) s' ottan nem csak férgeknek adgya, de ugyan magából, magát emészto' férgeket nemz. Oh dögnek, dőge!”

A betegség másik változata a tüdőpestis, melyet a – tüsszentéssel, köhögéssel – tüdőbe jutott baktériumok okoznak. Létezik még a szeptikus vagy vérpestis, melynek során a baktérium a véráramba kerül. Előbbi változat 40-60, utóbbi kettő csaknem 100 százalékban halálos.

A kutatások jelenlegi állása szerint a Yersinia pestis baktérium Kína délnyugati részéről, a tibeti Csinghaj-fennsíkról ered. Ázsiából tengeri kereskedelemmel jutott el Észak-Afrikába, Egyiptom területére, ahol a 6. században kitört az első nagy, írott forrásokkal is igazolható járvány. Ezt

A pestis terjedése Európában

követően is előfordultak kisebb járványok, azonban nagyobb, földrésznyi területre kiterjedő pandémiára a 14. századig várni kellett. A „fekete halál” (latinul atra mors vagy mors nigra) néven ismert pusztító pestisjárvány a Fekete-tenger környékéről indult. A Krím-félsziget déli felén létezett Caffa kereskedőváros, a mai Feodoszija (ukránul: Феодосія, oroszul: Феодосия, krími tatárul: Kefe, Кефе) elődje. E városban a genovai kereskedők kereskedelmi központot alakítottak ki, s itt cseréltek gazdát a keleti, selyemúton érkezett termékek, illetve a nyugati kereskedők által ideszállított javak. A tatárok 1346-ban ostrom alá vették a várost, azonban katonáik között váratlanul pestisjárvány tört ki. Valószínű, hogy a tatárokhoz a selyemúton zajló kereskedelem során jutott el a betegség. Az ostromlóknak rövid időn belül számtalan halottjuk volt, melyek közül – végső elkeseredettségükben – többet katapultra tettek, és behajítottak a szorongatott caffai lakók közé. A tatárok tehát mai értelemben biológiai fegyverként használták saját halottaikat, hogy gyengítsék a védők erejét. A városból hajón elmenekülő genovaiak hazavitték a betegséget, mely rövid időn belül szétterjedt Itáliában, majd Európa többi részén. A későbbi becslések szerint mintegy 20-25 millió áldozata lehetett az 1347 és 1352 közötti járványnak.

A pestis eljutott a Magyar Királyság területére is, azonban hatása jóval mérsékeltebb volt, mint Nyugat-Európában. Ennek több oka lehetett, kevesebb forgalmas főút vezetett át az országon, kisebb volt a népsűrűség és kevesebb zsúfolt város létezett a királyság területén. Vannak olyan feltételezések is, melyek szerint az akkori magyarság többsége a pestissel szemben ellenállóbb B vércsoportba tartozott, mint a többségében A vércsoportú nyugat-európaiak. Ha nem is voltak akkorak a népvesztések, mint nyugaton, azért a magyarság számára is érzékeny veszteséget okoztak a járványok. 1456-ban például a Nándorfehérvárt védő sereg jelentős részét, illetve magát a fővezért, Hunyadi Jánost is elvitte a pestis. A következő években több kisebb járvány söpört végig a Duna–Tisza közén, melynek eredményeként számtalan település lakossága lecsökkent. Megfogtak a Homokhátságon élő kunok is, akik Mátyás királyhoz fordultak a lecsökkent népességű szállásaik újjratelépítése ügyében. A király engedélyezte,

Kárpát-medencei pestisjárványok a 14–19. század között

Század	Járványos évek
14. század	1348, 1371, 1382
15. század	1410, 1435, 1441, 1456, 1472, 1477, 1479, 1480, 1482, 1495
16. század	1500, 1506, 1508–1509, 1511, 1521, 1529–1530, 1553–1555, 1572–1577, 1586–1588, 1599–1603
17. század	1608, 1613, 1620, 1621–1623, 1628, 1632, 1633–1634, 1644–1646, 1652–1656, 1660–1664, 1665, 1676–1679, 1683, 1686, 1690, 1692, 1698–1699
18. század	1706, 1708–1711, 1717–1720, 1737–1743, 1755–1757, 1769–1771, 1795–1796
19. század	1828

hogy Csólyosszállása (ma Csólyospálos), Fehértó (ma Kunfehértó), Majosszállása (ma Kiskunmajsa), illetve Kempeczszállása (ma Kömpöc) településekre új telepéseket hozhassanak.

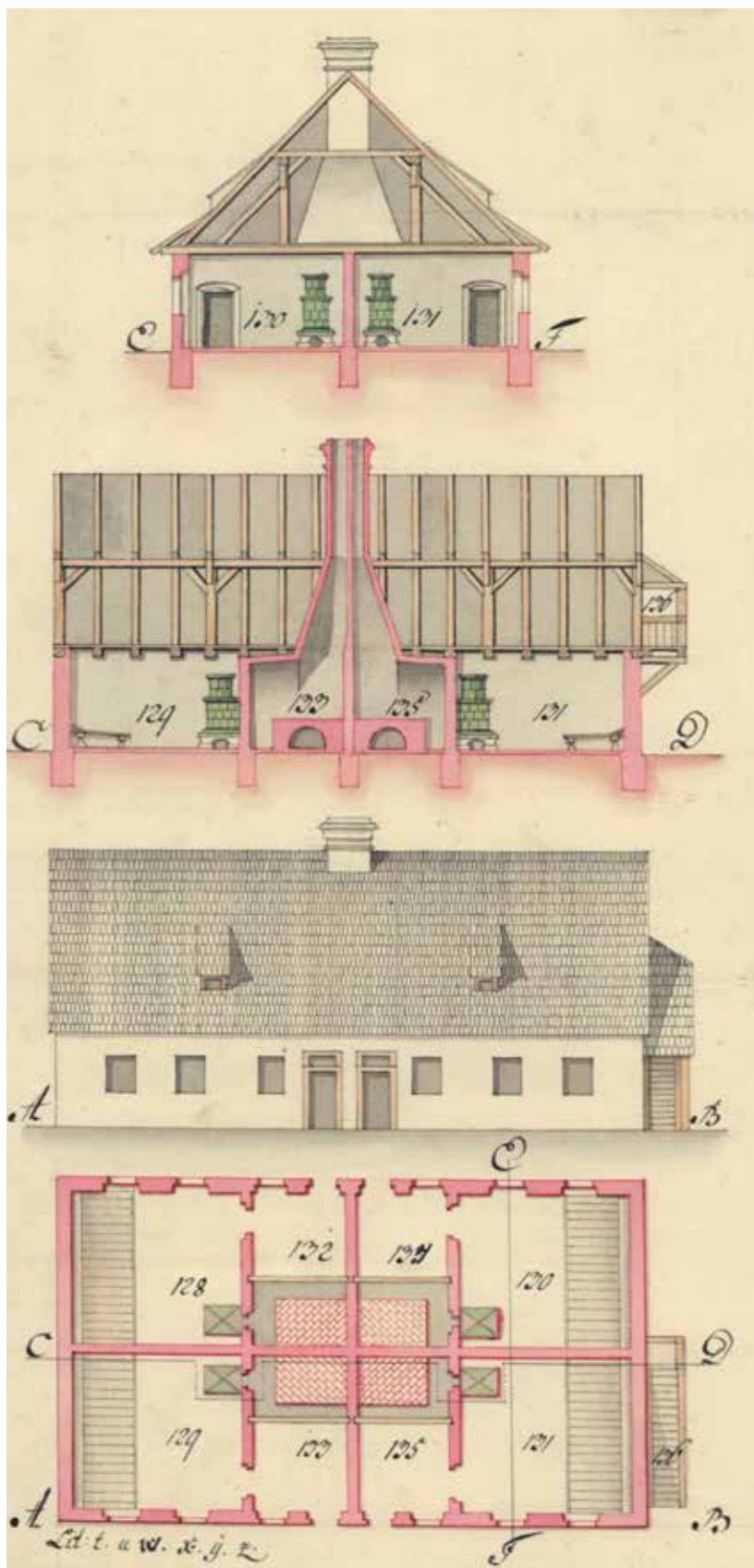
Járvány idején a tehetősebb nemesek, papok, illetve maguk a királyok is igyekeztek elkerülni a népesebb településeket, s a ritkásabb, erdős területeken várták ki annak csillapodását. Heltai Gáspár krónikájából tudjuk, hogy 1479-ben Mátyás király is így tett: „Ő maga pedig bújdosik vala az erdőkbe, és a kies vizek mellett: Beatrix Királyné Aszszonyt pedig Kassa felé botsátá vala: mert nagy mirigy-halál vala egész Magyarországra”. Utódja, II.

Ulászló is így tett 1495-ben: „Vala pedig akkoron nagy halál Magyar országba. Ez-okáért László Király ki-méne az’ erdőkbe, és mind oda vadásza. Onnét a király méne Szegedde, Szegedről Tsanáddá. És a’ Dráván által-menvén, Babótsára méne, Onnét a Somogyságnak által-méne, és méne Sabariába, onnét Sopronba, Sopronról Pozsonba.”

A ma emberének furcsa lehet, hogy a régiek a pestist nem betegségnek, hanem Isten büntetésének tartották. Csanaki Máté 1634-es „Az döghalalról való rövid elmélkedés” című könyvében így írt erről: „Az pestis Istennek közönséges ostroma,

A bécsi lazaretum képe

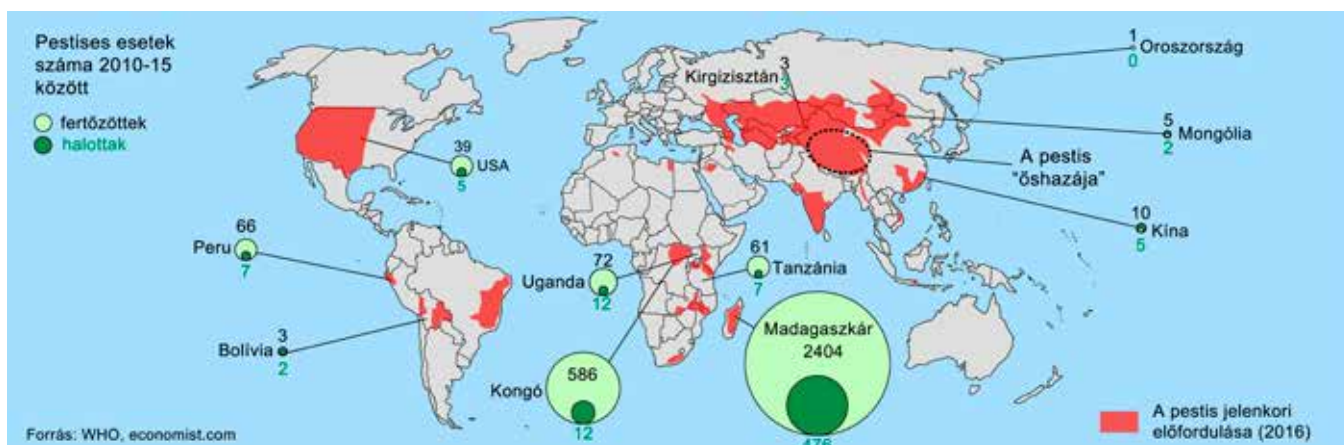
A zimonyi vesztegház egyik négyszobás szállásának oldal- és felülnézeti rajzai (Forrás: MNL OL)

Pestisdoktor öltözete a 16-17. században

mellyel az bűnért egész várost, tartományt avagy nemzetséget, Angyal avagy csillagi által, büntet, hogy meg esmerjék vétkeket az emberek és poenitenciát [bünbánatot, vezeklést] tarcsanak."

A betegség elleni védekezésre, illetve annak gyógyítására többféle módszert dolgoztak ki az idők folyamán. Előbbinek egyik módja a betegek és a fertőzésgyanús egyének, illetve az egészségesek elkülönítése volt. A betegek számára hozták létre az ún. lazaret(um)ot, mely „*olyan országokból jövő személyek befogadására állított nagy épület, hol ragadó nyavalya uralkodik*”. Nevét a jeruzsálemi Szent Lázár lovagjairól kapta, akik a Szentföld belpoklosai (leprások) ápolásának szentelték életüket. A leprások házait, később általánosságban a járványkórházakat nevezték el róluk. A még egészséges, de fertőzésgyanús egyéneknek alakították ki a karantént. Egyes források szerint a francia „*quarante-un*”, azaz negyvenegy (nap), más források szerint az olasz *quaranta giorni* kifejezésből ered, ami negyven napot jelent. Mindkét elnevezés a kikötőkbe érkezett tengerészek és kereskedők 40-41 napos elkülönítését, egészségügyi megfigyelését takarta. Amennyiben a hajókkal érkezők nem betegedtek meg, vagy épp felgyógyultak, a megfigyelési időszak letelte után beléphettek az adott város területére. A középkorban és a kora újkorban ezt a szokást számtalan tengerparti településen bevezették a betegek kiszűrésére. A karantént nemcsak kisebb csoportokra, hanem sokszor egész településekre is alkalmazták, s ilyenkor senki nem jöhetett ki,

A pestis előfordulása napjainkban

illetve – orvosokon és segédeiken kívül – be sem mehettek senki.

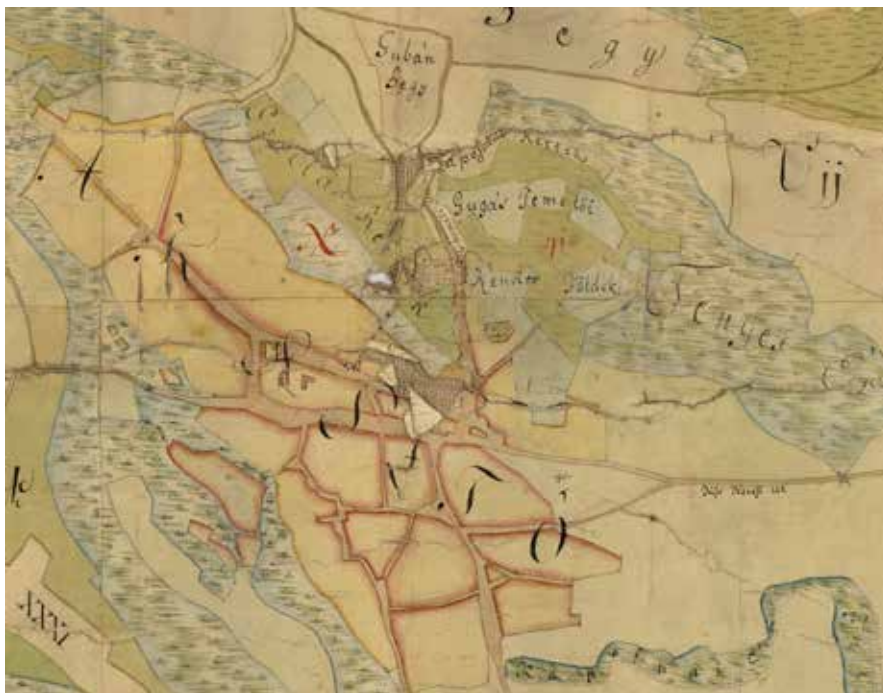
Ez a módszer azonban a betegségek terjedését csak kisebb területeken fékezte. Az országok határain ugyanis nem szűrték semmilyen módon a beérkezőket. A cikk második felében szó lesz az utolsó nagy magyarországi pestisjárványról, melyet követően a Habsburg Birodalom határain egészségügyi megfigyelőállomások sorát állították fel. Gyakorlatilag minden nagyobb határátkelőnél épült egy-egy ún. „kontumácia állomás” (németül Contumaz station, magyarul vesztegház). Az állomásokat többméteres fal vette körbe, s belül az érkezőknek több épület, bennük kisebb szálláshelyek, szobák lettek kialakítva. Állataikat a megfigyelés idejére istállóban helyezték el, áruikat pedig mások portékáitól külön-külön tárolták. Az állomásokon szigorú rend uralkodott, az utazóknak kezdetben 42 napot, később már 84-et kellett várakozniuk. 1770-től ezt lecsökkentették 28, majd 21 napra, s csak járvány idején kellett az eredeti 42 napot kivárni. A vesztegház mindenkiire vonatkozott. Széchenyi Istvánnak például az 1830-as al-dunai útvjáról hazafelé a zimonyi kontumácia állomáson kellett kivárnia a megfigyelési időt, igaz, számára csak 10 napot írtak elő. Később, a Vaskapu-szoros szabályozása során tett utazásai alkalmával, az országhatáron belépéskor többször is az orsovai (schupanecki) vesztegházba kellett vonulnia. A szabályok alól tehát a „legnagyobb magyar” sem tudott kibújni.

A pestis ellen számos érdekes gyógymódot alkalmaztak, több-kevesebb sikerrel. A könyvtárakban, illetve manapság már az interneten számos korabeli mű található, melyekben ilyenekről olvashatunk. Csánaki Máté számos gyógyszert felsorolt a

könyvében: „az Mattholus tanítása szerint csinált Scorpio olaj: mellyel ha ki minden nap kení tenyerét, vak szemét, és, az szíve iránt, a' mellyét, nem árthat (aszt tartják) annak az pestis. Hasonlóképpen dicsérik a' viperának olajukat, és az kígyóknak hájokat is, ha citrom lével és terjékkal meg elegyítik. Az Belgákat láttam, hogy pestisnek idején rutát [gyógynövény, ruta - *Ruta graveolens*] hordoztanak kezekben, és azt illatozták: némelyek pedig ugyan harapták is, és oly édesdeden rágták, mint valami jó ízű salátát. Nemis gorombaság volt egy tőlük. Mert az ruta noha kedvetlen illatu, de igen ki szárazsítja az meg veszett és rothatt hitvány nedvességeket a' belső részekből és ezeket meg tisztítja. ... Nem kisebb sem gyengébb erő találtatik az Angelicában [orvosi angalygyökér - *Angelica archangelica* L.], Pápa fűben [benedekfű - *Cnicus benedictus*], sóskában, Fejér és Crétai Dictamnusban [nagyzezerjófű vagy kórislevelű nagyzezerjófű - *Dictamnus albus*], rühfűben [mezei varfű - *Knautia arvensis*], pimpinellában [ánizs - *Pimpinella anisum*], ördög harapta fűben [ördög haraptafű - *Succisa*], veronicában [veronika - *Veronica*], ürömben [üröm - *Artemisia*], Csabaírében [Csabaíre vérfű - *Sanguisorba minor*], fenyő magban, dióban, az szarvasnak szarvában és szívebéli csontocskájában, camphorában [kámforfa - *Cinnamomum camphora*], smaragdban, hyacintban [cirkon], arany vízben etc.” A Csánaki által említett gyógyfűvek a mai napig ismertek és a természetben is gyűjthetők. Eltekintve tehát a szarvas szívének csontjától és a többi, kissé komolytalannak tűnő gyógyászati alapanyagtól, a felsorolt növények mind rendelkeznek valamilyen gyógyhatással. A fűveket azonban nem csak főzetekben használták. Ha megnézzük a pestisábrázolásokat, gyakran

találkozhatunk a madárfej alakú álarcot viselő „pestis doktorokkal”. A 17. századtól terjedt el ez a különös viselet, melynek fő eleme egy viaszos köpeny, illetve a jellegzetes, madárcsőrre emlékeztető álarc volt. Mindkettőnek az volt a célja, hogy az orvos lehetőleg semmilyen módon ne érintkezzen a betegekkel és a körülöttük terjengő bűzös, fertőző levegővel. A maszkba illatos fűveket és gyógynövényeket raktak, hogy megakadályozzák az ártalmas levegő belélegzését.

A pestis – és más fertőző betegségek – gyógyítását nehezítette, hogy a társadalom tagjai könnyelműen kezelték a járványokat, és idegenkedtek az orvosok tanácsaitól. Hajlamosak voltak mindenféle módszert kipróbálni a helyes, jól bevált gyógymódok helyett. „Felette gyakorta esik az, hogy a' betegek szofogadatlanok, az mitül el tiltják, aszt követik: az mit pedig kellene cselekedniük, azt el mulasztják. Némelyek meg betegségeket sem jelentik meg úgy, a' mint vagyon, vagy szégyenletekben, vagy azért, hogy az Orvost meg tréfálhassák és gyalázhassák. Sokan, főképpen az Magyarak, nem jutván eszekben ez közönséges mondás, hogy az sok bába között az gyermek meg szokott veszni, valahol valamenyi orvost hallanak, vagy kaphatnak, akár borbély legyen (tisztesség adassék a javának) akár Patikárius akár valami varázsló és babonás koportyó, akár országonként bolygó és bujdosó csalárd orvos, mind meg próbálják és orvosoltatták magokat vélek, avagy inkább meg bűzlik mindenik orvosságát és osztán cserben hagyják. Mely igen gyalázatos és Isten ellen való dolog. Sőt mind ezekkel sem elégszenek meg: hanem egyéb orvosságokkal is, melyeket akár mi köz ember említhet előtök, mindenekkel élni, avagy inkább vesztege-

Az akasztói „Gugás” temető (Forrás: MNL PML)

tódni akarnak. Így inkább akarják magokat sokféle orvosságokkal vesztegetni; hogy nem mint egy jó és hív orvosnak elméltései és eszközi által meg gyógyulni. Honnét osztán következik, hogy az mely nyavalya magában gyógyulható volna is, gyógyulhatatlanná tétetik." A „babonás koportyók” a javasasszonyok, a betegre olvasó asszonyok voltak, akiket gyakran boszorkánynak bélyegeztek. Tevékenységüket a hivatalos szervek nem nézték jó szemmel. Debrecen város magisztrátusa például a kecskeméttel egy időben kitört pestisjárvány alatt 21 bírósági eljárást indított „ördögös gyógyítással”, boszorkánysággal, illetve „táltostudománnyal” vádolt személyek ellen, akik tevékenységükkel nehezítették a járvány megfékezését.

Az 1738–42. évi pestisjárvány

A Magyar Királyság területén az utolsó, nagy pestisjárvány 1738–42. között zajlott. Történetéről számos leírás maradt fenn, így szinte hétről hétre ismerjük a fontosabb eseményeket. A következőkben vázlatosan áttekintjük az eseményeket, s így lehetőség nyílik arra, hogy bepillantsunk a korabeli egészségügyi intézkedésekre.

A járvány kezdetei az 1736–39-es osztrák–orosz–török háború idejéig nyúlnak

vissza. 1736-ban a Habsburg Birodalom az oroszokkal szövetségben megtámadta a Török Birodalmat. A császári csapatok a balkáni hadszíntéren harcoltak, azonban a változó sikerű összecsapások során 1739-re a törökök kerekedtek felül. A Habsburg Birodalom az összes balkáni hódítását elvesztette, a szultán seregei még Belgrádot (Nándorfehérvár) is ostrom alá fogták. Az osztrákok, látva az ellenség sikereit, 1739-ben békét kértek. Még a harcok idején, 1737-ben megjelent a pestis a háború dúlta balkáni területeken, ahonnan a hazatérő császári katonák vitték el Dél-Erdélybe, Nagyszeben környékére. A fertőzés terjedése miatt sokan menekültek nyugatra, Arad–Temesvár vidékére, s ezzel elősegítették a járvány kibontakozását. A korabeli pletykák szerint nem a császári katonák, hanem balkáni rácok (szerbek) és románok hozták magukkal a betegséget a Délvidékre. Akárhogy is történt, 1737-re a pestis megvetette a lábát a Magyar Királyság déli részén.

1738 júliusában Szabadkán és Szegeden is voltak betegek. Csongrád, Bács és Pest megyék alispánjai, valamint a jászkun kerületek vezetői tartottak megbeszélést Kecskeméten, melyen megállapodtak egy Baja–Csongrád közötti védvonal (latinul *cordon sanitaire*) létrehozásáról. Ennek célja az volt, hogy a nyugatra és északra tartó utakon megállítsák a forgalmat, s ezzel lassítsák a betegség előretörését. A

helytartótanács nem támogatta az intézkedést, mivel ez egy közel 110 kilométeres záróvonalat jelentett. Ennek ellenére a három vármegye és a jászkun kerületek létrehozták a kordont. Az ellenőrzést a Pest megye által fizetett százfős lovascsapat végezte. A magasabb halmokon strázsákat állítottak, és fegyverrel mindenkit visszafordítottak, aki a betegség sújtotta területekről érkezett. Ezzel egy időben Szeged alatt lezárták a tiszai kompkat, felette pedig korlátozták a forgalmat. Szegeden felfüggesztették a szokásos sóárusítást is. A fertőzés elmúltáig betiltották a vásárokat, így sem Kőrösön, sem Kecskeméten nem tartották meg a szokásos sokadalmakat. Korlátozták a posta mozgását is, a Kecskemétről Szegedre vezető postautat (mely a mai 5-ös út nyomvonalán haladt) lezárták, helyette Tiszaalpár érintésével Csongrád felé, a Tisza keleti partján Szent-es és Váshárra beiktatásával lehetett Szeged felé küldeményeket eljuttatni.

1738 augusztusában szigorították a korlátozásokat: Budától délre az összes dunai átkelőt lezárták, a Tiszán pedig Szolnoknál, Szentesnél és Szegednél lehetett átkelni. Ugyanekkor betiltották a diákok utazását, illetve a mesteremberek, rákok, örmények, cigányok és zsidók vándorkereskedését. Kecskeméten három házban karantént, kettőben pedig kórházat alakítottak ki. A karanténban ekkor négy személy – egy vesztégzármester és három segéd – dolgozott. Orvosok és seborvosok azonban nem volt. A Budára tartó utazókat kötelezően a karanténba zárták, ahol 42 napot kellett megfigyelés alatt tölteniük.

1738 októberére a pestis elérte Bács vármegye északi területét, ezért a korábbi Baja–Csongrád egészségügyi vesztégarvonalat északabbra vonták. Az új vonal Csongrád–Szentlászló pusztá (ma Jász-szentlászló)–Kiskőrös–Kecel irányában a Dunáig tartott. A pestis miatt romlott a közbiztonság. Hammerschmidt (Hamersmidt) Ferenc Antal császári parancsnok 25 hajónyi csapata felfelé vezetett a Dunán, s a Baja melletti Pandur falutól nem messze partra szállt. A panduriak közül többen megbetegedtek pestisben, emiatt a lakók jó része már korábban az ártéri erdőkbe költözött. A császári katonák besétáltak az elhagyott faluba és az őrizetlen házakat feltörték. A későbbi vizsgálat alapján női és férfiruhákat, vásznat, textileket, néhány pálinkafőzőüstöt, füstölt szalonnát, illetve jó pár hízott malacot és egy tehenet vittek el. A katonák ezt követően a zsákmány-

nyal hajóra szálltak és elindultak lefelé a Dunán. Útközben érkeztek a szintén járvány sújtotta Szeremléhez, melynek lakói a panduriakhoz hasonlóan az ártéri kunyhóikban húzták meg magukat. A hajósok kaptak az alkalmón, és itt is fosztogattak. A vizsgálati jegyzőkönyv szerint innen javarészt hízott malacokat vittek el. Mindkét településen voltak tanúk, akiknek a vallomása alapján vizsgálatot indítottak a katonák ellen.

1738 decemberében hírek szivárogtak ki a kecskeméti vesztégzár helytelen működéséről. Az újonnan érkezett, fertőzősgyanús egyéneket nem különítették el a korábban bekerült személyektől. Egy 1739 januárjában készült összeírás szerint már 376 személy tartózkodott a kecskeméti karanténban. A betegeknek kijelölt hely túl kicsi volt, a kemény tél miatt azonban nem lehetett újabb házakat építeni, így több személyt már nem tudott befogadni.

A betegség a városi lakosságra is áttért. 1739. február 10. és március 28. között 149-en haltak meg Kecskeméten. A vármegye a város teljes határának lezárását nem tudta megoldani, mivel a hatalmas pusztai határ őrzéséhez legalább 1000 emberre lett volna szükség. Ehelyett csupán 24 katona felügyelte a város négy lezárt kapuját. A városban Martin Scheidel seborvos figyelte a megbetegedett kecskeméti polgárokat. Munkáját azonban hanyag módon végezte, mivel csupán április elején jelezte az első pestises halottakat. A korábban elhunytaknál hanyag módon „hirtelen fellépő lázat” állapított meg halálukként. A fertőzősgyanús személyeket nem különítette el az egészségesektől, ezzel gyorsította a kór terjedését a városban. Scheidel egyébként is kijelentette, hogy az első pestises betegnél felhagy a munkájával. A vesztégzárban dolgozó orvosra sem lehetett számítani. Arra hivatkozva, hogy bérét a karanténba kerültek gyógyításáért kapja, nem volt hajlandó a városi lakosság megvizsgálására. A két orvos érdeklensége miatt április közepén, két héten át gyakorlatilag orvosi felügyelet nélkül maradt Kecskemét, amely gyorsította a járványt.

Április végére már napi 10-12 ember halt meg, s a fertőzés egyre gyorsabban terjedt a városban. Időközben a közeli Izsákon és Tiszakécskén szintén kitört a pestisjárvány, ezért e két települést is körbezárták. A későbbi vizsgálatokból kiderült, hogy az izsákiak egészen addig titkolták a fertőzést, amíg tíz ház összes

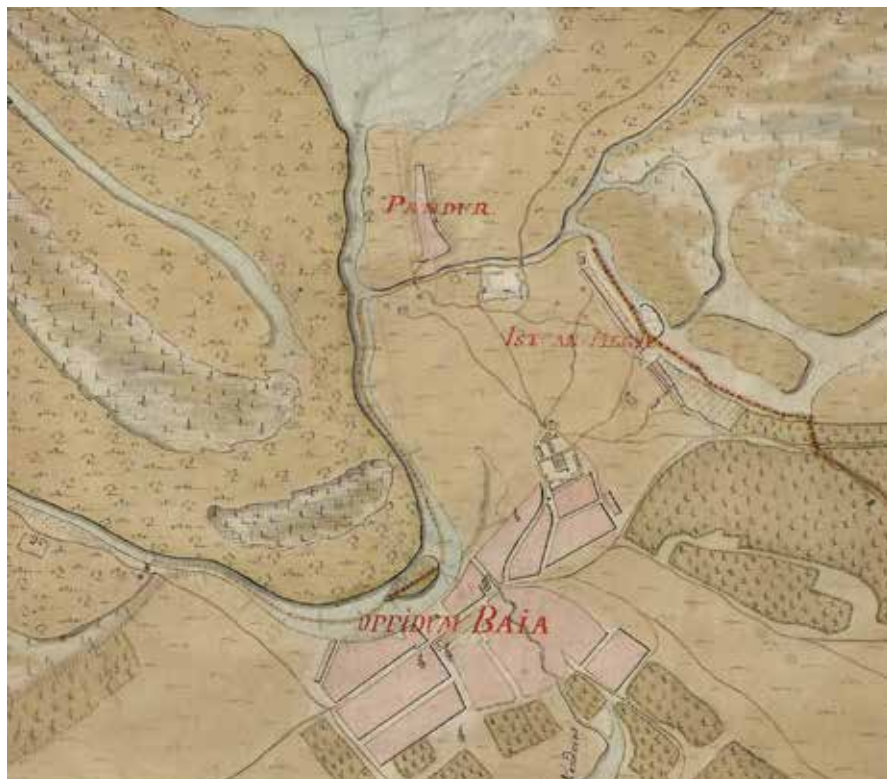
lakóját el nem vitte a döghalál. A vármegye felszólította a települések lakóit, hogy állítsanak öröket a határaikba.

1739 májusában országszerte utazási tilalmat vezettek be. Az uralkodó rendeletet adott ki, mely szerint a Buda felé vezető utak mentén feliratokkal ellátott akasztófákat kellett állítani, hogy elretentsék a közlekedési tilalmakat megszegő embereket. Ez sokakat nem tartott vissza. Dobravics János keceli lakos fertőzött menekült el Kecelről, azonban Vácrátót környékén elkapták, és felakasztották.

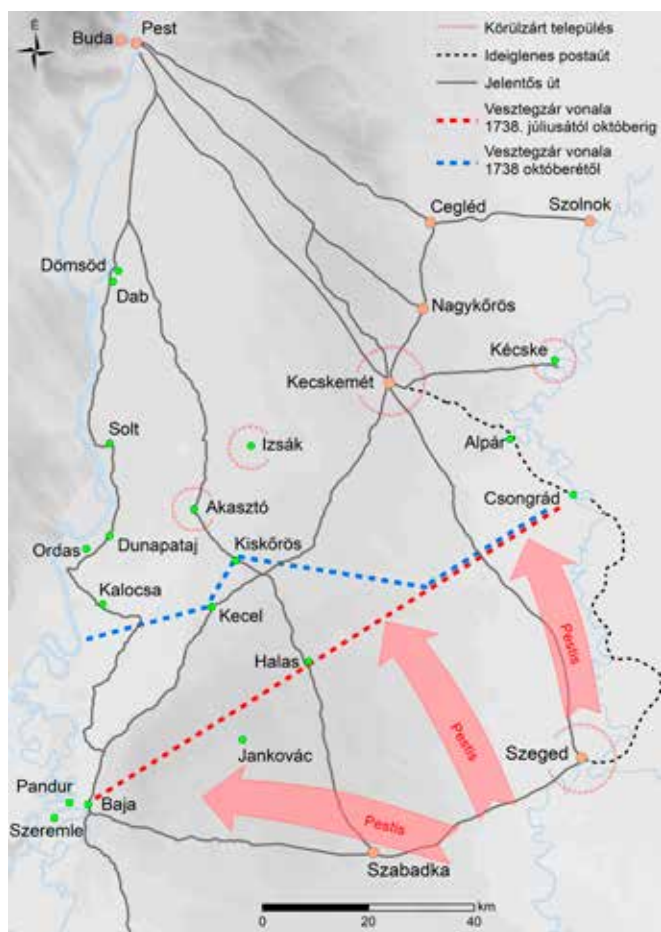
A vármegye részéről felmerült az ötlet, hogy inkább Szegeden alakítsanak ki vesztégházat, mivel ott a déli országrészekből érkezőket könnyebben lehetne ellenőrizni. A hónap elején a Pest megyei szolgabíró, két seborvos és két esküdt megvizsgálta Kecskemét összes házát. Számos halottat találtak, testükön gennyes, varas sebekkel. Nem a rendes temetőben, hanem a városon kívül temették el őket, ruháikat pedig elégették. Májusban új karantént nyitottak Kecskeméten, hogy a betegeket és az újonnan bekerülőket külön tudják választani. Gondot okozott azonban, hogy a városban lakó, többségben lévő „*helvét hitvallásúakkal*” nehéz volt betartatni a járványügyi intézkedéseket.

Olasz Remigius kecskeméti ferences atya levelet írt Pest vármegyéhez, mely-

ben közölte, hogy a katolikusok a város bírái által kijelölt, városon kívüli helyen temetkeznek. Kérte, hogy próbáljanak hatni a „*helvét hitvallásúakra*”, hogy ők is a városon kívül hantolják el halottaikat. Pest vármegye alispánja erre levélben fordult a kecskeméti városvezetéshez, melyben utasította őket, hogy a katolikusokhoz hasonlóan a temetkezés új helyét a reformátusok is jelöljék ki. Indoklása szerint régi szokás, hogy a lakott helytől távol kell temetkezni járvány idején. Ehhez a vallásnak köze nincs: „*a halottnak oly mindegy, hogy hol hantolják el*”. Ebben az évben református volt a város főbírája, aki nem akart engedelmességni a vármegyének. Érvelése szerint a református temetőben még 6-700 hely volt. A pestis azonban terjedt, néhány nap alatt közel két tucat lakos halt meg. A lakosság zúgolódott az utazási és temetkezési korlátozások miatt. Eközben megérkezett Bécsből Krebner Gáspár seborvos. Alig tudott eleget tenni feladatának, hogy elkülönítse a betegeket az egészségesektől, mert az emberek felháborodottan tiltakoztak. Főleg a fertőzött ruhaneműk elégetése váltotta ki haragjukat. Sokan abba sem akartak beleegyezni, hogy halottaikat a városon kívül temessék el. A (református) lázongók közölték: inkább meghalnak, minthogy halottaikkal így engedjenek bánni. Félt volt, hogy megölik

Pandur és Baja térképe a 18. század második feléből (Forrás: MNL OL)

A pestis terjedése a Duna-Tisza között

a seborvost és a városi tanács tagjait is. A betegekkel foglalkozó orvosok félték, hogy a kecskeméti pusztákról bejönnek a „mezei szolgák” (pásztorok, csikósok, juhászok), akik majd bajokat okoznak, mivel azok „másként is minő vad emberek.” Időközben a lázongókat sikerült lecsillapítani, s beleegyeztek a halottaik városon kívüli elhantolásába.

Eközben a kecskeméti határ felügyeletében a szomszédos nagykőrösiek is segédkeztek. Három ór az örkényi, három pedig a vacsi utat figyelte, s minden Kecskemét felől érkezőt visszafordítottak. Pest-Pilis-Solt vármegye vezetősége folyamatos jelentést kért a kecskeméti helyzetről, továbbá előírták, hogy a kecskeméti leveleket melegítéssel, ecettel és füstöléssel fertőtlenítsék.

Eközben országosan betiltották a vásárok, piacok tartását, illetve kötelezték a településeket, hogy utcáikat tartsák tisztán. A korlátozások ellenére azonban a ragályt nem lehetett megállítani. 1739 júniusában Kovács Mihály dómsódi lakos a járvány sújtotta Izsákra látogatott, majd hazatérve elterjesztette a pestist a Duna-parti településen. Júniusra az Izsák melletti Akasztón is sokan megbetegedtek. Az itteni halottakat a falu szélén, az ún. Guga vagy Gugás temetőben (a mai Széchenyi utca környékén) hantolták el. Nem sokkal később Patajon, Ordason és Solton is megjelent a pestis.

Bécsből seborvost küldtek (Duna)Harasztira, hogy ott karantént és kórházat létesítsen. Pest vármegye tiltakozott, mivel egyrészt Haraszi túl kicsi település volt ehhez, másrészt

a kecskeméti példa is mutatta, hogy a lakott területen kialakított karantén újabb fertőzések forrása lehet. A vármegye azt tanácsolta a királyi kancelláriának, hogy „Okulni kellene a kecskeméti példán, ezért másutt kellene a betegek elhelyezéséről gondoskodni.”

A Duna-Tisza közti településeken a nyári időszakban szedte a legtöbb áldozatát a járvány. Kecskeméten 1739 júliusában „egész éjeken át temették a halottakat, koporsóval nem győzték azokat ellátni, hanem zsákba dugva, lepedőbe varrva vagy gyékénybe takarva, legtöbbször pedig 10–20-asával egy sírba fektetve takarították el”. A járvány az ősz elejére csendesedett el. A város mintegy 20 000 lakosából több mint 6000 személy (a város harmada!), 2019 református és 4085 katolikus halt meg a pestis következtében. Összehasonlításképpen Debrecen mezővárosban mintegy 8000 személy, nagyjából ugyanúgy a város harmada hunyt el ezekben a hónapokban. A fennmaradt adatok szerint Nagykőrösön 2642 fő, Patajon 900 fő, Akasztón 480 fő, a kicsiny Ordason pedig a kb. 660 fős lakosságból 120 fő halt meg. A járvány végül 1739 decemberére szűnt meg a Duna-Tisza között, azonban a Magyar Királyság más részein még 1742-ig dúlt, a járvány.

A járvány lecsillapodása után lassanként országszerte megindult az élet. Debrecenben például feljegyezték, hogy a házakba gyógyfűves füstölőket tettek, majd bezárták azokat. Ezt követően egy napig szellőztettek. Az elhunyt személyek holmiját, ruháit összegyűjtötték és elégették. A pénzt ecetes vízzel, a házak vas, cserép és fa berendezéseit lúgos vízzel mosták le. A falakat kimeszelték, az ablakokat és ajtókat pedig újrafestették. Sajnos sokszor nem kímélték a papírokat, különféle iratokat és könyveket. Félve a fertőzés kiújulásától, a települések története szempontjából fontos anyakönyveket, egyházi iratokat is elégették. Így történt ez Baján is, ahol a ferences kolostor lakóit is elérte a dögvész. A bajai bíró 1864-ben a következőképpen emlékszik vissza az eseményekre: „a zárdában is kiüti ragály folytán az ugyan ott találtató számos becses okmányok és könyvek, melyek városunk történetére vonatkozó becses adatokat tartalmaztak, a nép által máglyára hányattak. Hogy és miként lön városunk, ennyi szerencsétlenség után ismét benépesítve, határozottan kipuhatolni nem lehet.” Nemcsak Baján, hanem sok más településen váltak a lángok martalékává az egyházközségek iratai, háztörténetei (Protokollum, Historia domus).

A helyreállítás után számos településen emlékművet avattak a túlélők. Kecskeméten a színház előtt áll a Szentháromság-szobor, melynek latin felirata hirdeti, hogy azt „Kecskemét mezőváros lakosai kegyes fogadalomból emeltették a ragályos dögvészről megmenekülésük emlékére”. Hasonló emlékmű áll Temesváron, illetve Kassán is. Az 1738–42. évi nagy járvány után már csak elszigetelt fertőzések fordultak elő. Az orvostudomány fejlődése és a korszerű gyógymódok elterjedése ellenére azonban a pestist nem sikerült felszámolni. A mai napig előfordulnak szörvényszerű esetek a világ különböző pontjain, az Egyesült Államoktól Madagaskárig.

Pányi István

Felhasznált irodalom:

Dávid Zoltán: Az 1738. évi pestis pusztítása.

Orvostörténeti Közlemények, Budapest 1973.

Schramek László: Pestisjárvány Pest megyében 1739-1742, Pest Megye Múltjából 17., Budapest 2014.

„fájdalomtól összetört szívvvel”

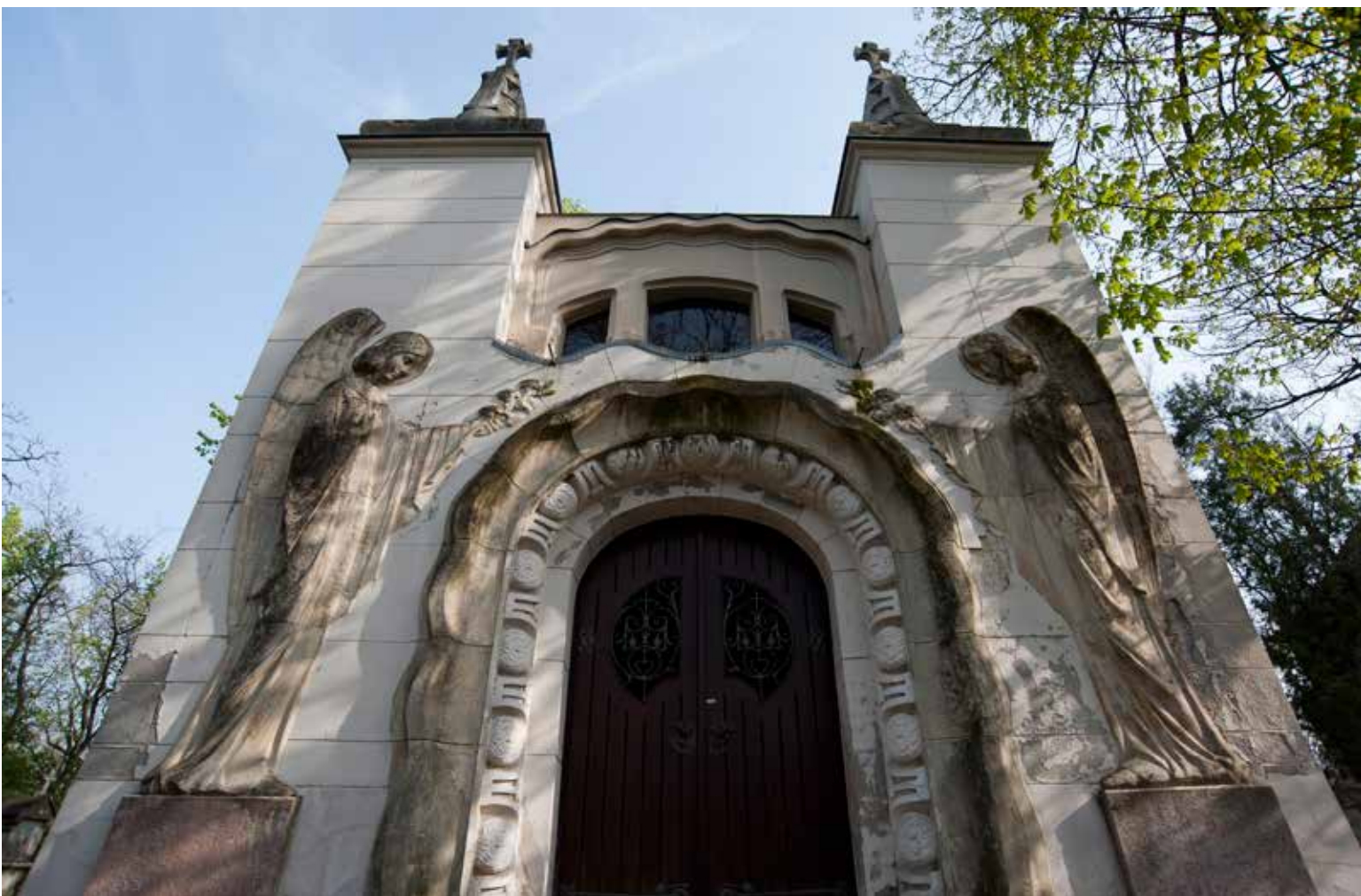
A BALATONI FARKAS CSALÁD SZECESSZIÓS SÍRKÁPOLNÁJA

A Szentháromság temetőt 1739 áprilisában, a nagy pestisjárvány halottainak méltó, de a fertőzés veszélye miatt városon kívüli eltemetése érdekében nyitották meg. Nevét a – Néky (Szabó) István kecskeméti lakos donációjának köszönhetően 1722-re felépült – Szentháromság-kápolnáról kapta. „...a' dögös nyavalya. Kilentz hólnapig üresítette a' házakat, megrakta a' temető helyeket. Édes szüléitek, gyermekeitek, rokonítok, vagy kedves barátitok, kik akkor el-haltak, a Sz. Háromság Kápolnája mellett rothadnak.” (Bláho Vince, 1772) A temetkezéseket a „mirigyhalál” elmúltával a járványtól való félelem miatt beszüntették, s a temetőt a kápolnával együtt lezárták és szigorúan őrizték. A kisméretű, oktaéder

alaprajzú épületet a római katolikus hívek kérésére már 1743 végén újra használatba vehették, s ettől kezdve minden évben a pestisjárvány megszűntének (szeptember 14.) emlékére – a Szent Kereszt felmagasztaltatása ünnepe utáni vasárnap – megrendezett körmenet végcélja volt. (1905-től ezt a szerepet átveszi majd a Farkas-kápolna.) Temetkezni azonban csak a város belterületein fekvő temetőknél az 1778-as helytartótanácsi rendeletnek megfelelő bezárása után kezdhettek újra. Kecskemét legnagyobb kiterjedésű temetőhelyét pedig folyamatosan bővíteni kellett. Ez a most tárgyalandó épületünk időszakában is így volt. Nem véletlenül merült fel immár sokadik alkalommal a fe-

lekezeti sírkertek helyett egy nagy területű városi köztemető létrehozatala. (Lásd róla pl.: Közös új temető. Kecskeméti Ellenőr, 1903. december 6.) S a Szentháromság temető esetében sem először írtak arról, hogy „évek múlva úgy is le kell zárni” (A közkórház helye. Kecskeméti Friss Ujság, 1903. április 3.).

„– Halálozás. Részvétel veszszük a szomorú értesítést, hogy Farkas Marcelka, Farkas Ignácz gyógyszerész 14 éves leánya hosszas és kínos betegség után vasárnap éjjel 11 órakor meghalt. A karacsonyi szüniidőre betegen hozták haza a frohsdorfi (Bécsujhely mellett) nevelőintézetből. Dr. Angván Béla egyetemi tanárt hozatta le a család, aki kijelentette, hogy agyhár-

Részlet a kápolna főhomlokzatáról

A kápolna főhomlokzata

A Szentháromság temető 1894-ben, Bogdy Pál apátplébános által emelt Kálváriája

tyagyulladás van, ez pedig olyan veszedelmes baj, hogy abból felépülni nem fog. A gondos ápolás egészen mostanig nyújtani tudta az életét, de a veszedelmes betegség ellen orvosság nincsen. Temetése a kedves halottnak holnap, kedden délelőtt 11 órakor lesz. – A család következő gyászjelentést adta ki: Farkas Ignác nejével Eszes Veronkával és fiával Bélával, az összes rokonság nevében is fájdalomtól összetört szívvel tudatják, hogy felejtethetetlen kedves kis leányuk, illetve testvére Marcelka folyó hó 15 én éjjel 11 órakor, életének 14-ik évében, hosszas és kínos betegség után elhunyt. A boldogult hült teteme folyó hó 17 én d. e. 11 órakor fog a róm. kath. egyház szertartása szerint beszenteltetni és a Szentháromság temetőben örök nyugalomra tétetni.

Az engesztelő szent miseáldozat f. hó 17-én reggel fél 9 órakor fog a plébánia-templomban a Mindenható-nak bemutatni. Kecskemét, 1903. febr. 16. Áldás és béke hamvaira!” (Kecskeméti Friss Ujság, 1903. február 17.) A hírt a család országos kapcsolatainak megfelelően 1903. február 18-án a Pesti Napló, a Pesti Hírlap és a Budapesti Hírlap gyászrovatában is megjelentette.

Az izsáki származású Balatoni Farkas Ignác gyógyszerész (1856–1944) Kecskemét másodikiként alapított patikájának volt az ötödik tulajdonosa, miután 1887 novemberében megvette azt Machleid Alajostól. A Kecskeméti Takarékpénztári Egylet Pártos Gyula tervezte neoreneszánsz székházának (1874–1875) földszintjén található Mátyás Király

Gyógyszertárt fia, Farkas Béla 1937-es haláláig vezette. „Mint nagy vadászember dúvad- és patkányirtó szerekkel, mint szőlő- és gyümölcstermelő pedig növényvédő szerekkel és oltóviaszokkal növelte patikájuk jó hírét és egyben forgalmát is. Kasztélyszerű villáját a Nagykőrösi úton árvaháznak akarta átadni. [...] »Náci bácsi« közismert és kedvelt tagja volt Kecskemét társasági életének is és sok anekdota, tréfa szerzőjeként ismerték. A helyi lapok külön rovatot tartottak fenn számára. Ebben finom iróniával szerkesztette ki korának közéleti fonásait.” (Lóránd Nándor: A gyógyszerészet és a gyógyszerárak kialakulása Kecskeméten. In: Bács-Kiskun Megyei Kórház Évkönyve, 1969. p. 200.) Kecskemét virilistáinak, legtöbb adót fizető pol-

A Farkas család sírkápolnája napjainkban, a 2001-ben emelt kerítéssel

arra, hogy a kápolnát a „*Szentháromság-hoz címzett temető*” kiemelt helyén, az ún. „*Kálvária tér*” közepén építhessék fel. (Épületünk a kivitelezést követően végül a szabályos négyzet alakú tér jelentős – a temetői út felőli – részét foglalta el.) A sírkert – építészeti szempontból is – új központjának névadója az 1894-ben Bogvy Pál apátplébános által emelt Kálvária (alépitményében Szent Sír-kápolnával, a teraszán pedig hatalmas Golgotával), a hozzá tartozó, s a következő néhány év során adományozott 14 stációval. A terület temetői hierarchiában betöltött szerepét tovább emelte, hogy Ferenczy Ida, Sissi felolvasónője ugyanebben az évben építette fel annak közelében – Ybl Miklós vagy unokaöccse, az Erzsébet királyné bizalmát szintén elnyerő Ybl Lajos tervei alapján – a Ferenczy család sírboltját. Az új épület a központi elhelyezését az egyháztanáccsal kötött kompromisszumnak köszönhetette, melynek során a magánépítési szándék egyben közösségi szerepet felvállaló adományozói jelleget is öltött, s így nem csupán családi emlékkápolna, hanem egy új temetőkápolna is született. Néhány évtizedet előregurva erről tanúskodik a Kecskeméti Ellenőrben 1938. június 2-án megjelent hír is, mely szerint a „*Farkas*

gárainak egyike volt, helyi képviselő, nagy adományozó, népszerű közéleti szereplő, többek között a Magyarországi Gyógyszer-szeregyelet alelnöke, a Polgári Dalkör elnöke és a Kecskeméti Katona József Kör pártoló tagja.

Farkas Ignác és felesége már közvetlenül leányuk temetését követően elhatározták, hogy kápolnát emelnek „*szerettük porai fölé*”. Az első lépéseikről (nevük említése nélkül) a város egyik hetilapjában, a Kecskeméti, 1903. március 29-én *Hol legdrágább a föld az országban?* cím alatt jelent meg egy felháborodott hangú tudósítás: „*Felkértek tehát az egyháztanáctól olyan területet, amelyből a legjobb*

esetben három sírhelyet lehetne kiosztani s aminek az ára együtt, összesen legföljebb 300 korona lenne. Az egyháztanács ezért a talpalatnyi területért elkért 2400 koronát. Ilyen drágán a Kerepesi-úti temetőben sem mérik a kegyeletre szánt területet. A megszomorodott család azonban nem hajlandó ezen méltánytalan követelést teljesíteni; elviszi kedves halottját oda, ahol a sírhelyeknek szabott ára van s azok nem képezik üzlet tárgyát.”

Szerencsére rövid idő alatt, június közepéig – valószínűsíthetően az idézett cikknek is köszönhetően – egyezsége jutottak a felek. A család kérelmét elfogadva az egyháztanács engedélyt adott

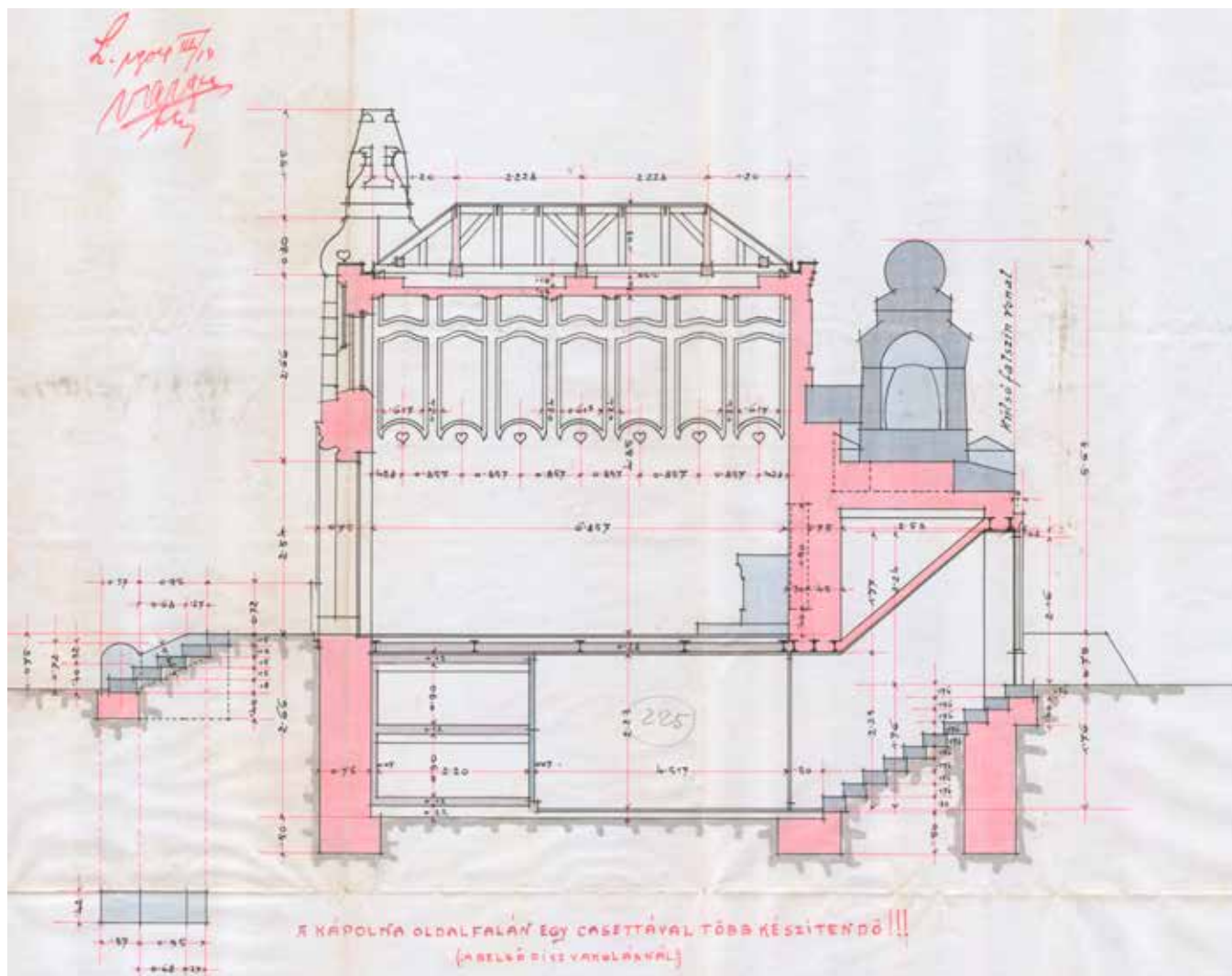
Az egyik liliumot tartó angyal domborműve

A kápolna délnyugat felől

kápolnát, a múltban halottravatalozásra többen igénybe vették. Miután a kápolna közhasználatra olyan célból épült, hogy abban temetői ünnepélyek, valamint halottakért szentmisét szolgáltatassanak a hívek, közegészségi szempontból a rendőrorvosi hatóság, a jövőre nézve szigorúan eltiltotta a kápolnában való ravatalozást. Az elhaltakért szentmise szolgálatra azonban mindenki bármikor igénybe veheti a Farkas-kápolnát." (A későbbiekben éppen ezért már az épület előtti térről, az ún. „gyászhelyről” indult a legtöbb temetés.)

Az újdonságok iránt is fogékony művelt városi elit tagjaként a megrendelő egy Kecskeméti építészeti fejlődésére nagy hatást gyakorló remekmű alkotóját kérte fel a családi sírkápolna megtervezésére: „Egyháztanácsülés. A róm. kath. egyház presbyteriuma vasárnap délelőtt ülést tartott. [...] Farkas Ignác és neje által boldogult kis leányuk emlékére építendő kápolna tervrajzát az elnökség beterjesztette. A tervet Márkus Gyula (sic!) műépítész készítette. Az egész kápolna terméskőből készül és fölépítése 11,000 korona költséggel van előirányozva. Az egyháztanács a tervet minden tekintetben díszesnek és elfogadhatónak találta.” (Kecskeméti Friss Ujság 1903. július 28.) Augusztus 2-án (és egy évvel később, április 17-én) a Kecskeméti Ellenőrben viszont már helyesen megnevezett építész az új megbízatását a Cifrapalota utolsó építési szakaszában kapta meg, s a fenti tudósításból kiderül, hogy az első tervrajzok már 1903 júliusában elkészülhettek. Márkus Géza (1872–1912) személyét tovább erősíti a helyi levél-

Márkus Géza: A sírkápolna hosszmetsete (1904, Magyar Nemzeti Levéltár Bács-Kiskun Megyei Levéltára)

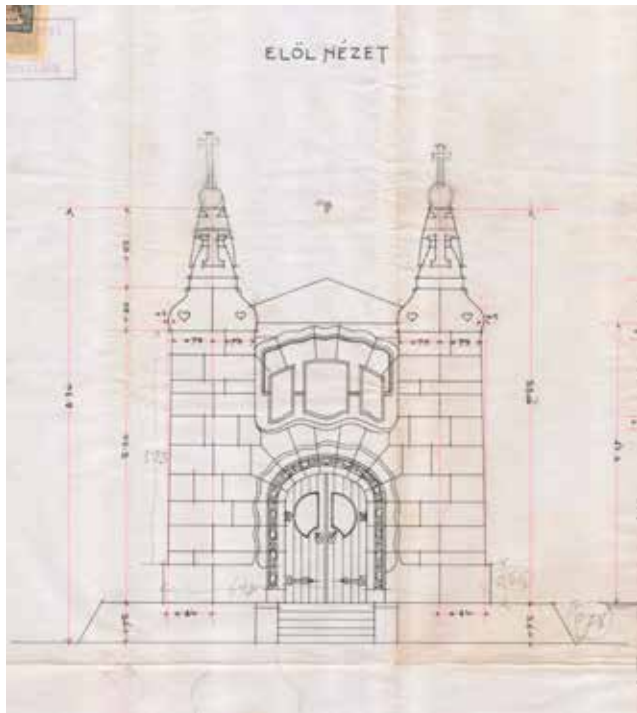
A kápolna egyik toronysisakja

tárban őrzött négy fennmaradt tervrajz egyike, melyen a kápolna hátsó homlokzata látható a végső változathoz képest gazdagabb ornamentikával és a kriptá bejáratának méreteivel. Ezen ugyanis jobb oldalt alul szerepel a budapesti építész aláírása, s egy dátum is: „Márkus Géza 903 szept.” (a hónap kiolvasása bizonytalan).

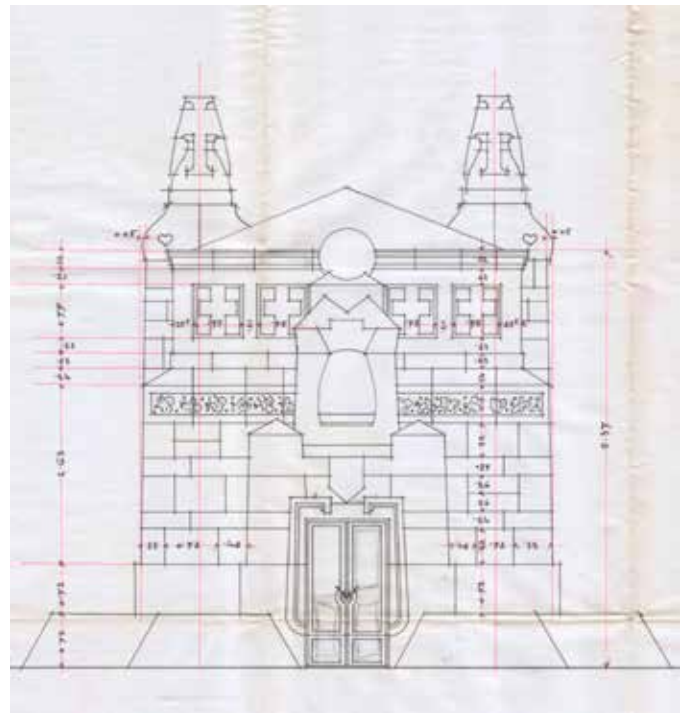
Az építkezés a sajtóban közöltekhez képest képest viszont csak a következő évben valósulhatott meg. Az ahhoz szükséges részlettervek (1904. március 10-i pecséttel) és a Kecskeméti Ellenőrben 1904. április 17-én megjelent tudósítás („A kápolna helyére vonatkozó helyszíni szemlét a héten ejtette meg római kath. egyháztanács küldöttsége.”)

alapján határozhatjuk meg viszonylagos pontossággal a végül kb. 20 ezer koronába kerülő épület kivitelezésének a kezdetét. Bő fél évvel később, 1904. október 31-én pedig már a kápolna felavatására került sor – a helyi tudósítások szerint – meglehetősen nagyszámú érdeklődő előtt. „Az ünnepi misét Bogyó Pál pápai praelatus végezte fényes segédlettel s azután Hock János mondott gyönyörű, magasan szárnyaló felavató beszédet. Az országos hírvagy nagy egyházi szónok tartalmas és remek beszéde mély hatást tett a jelen volt nagy közönségre.” (Hock János Kecskeméten. In: Kecskemét, 1904. november 6.)

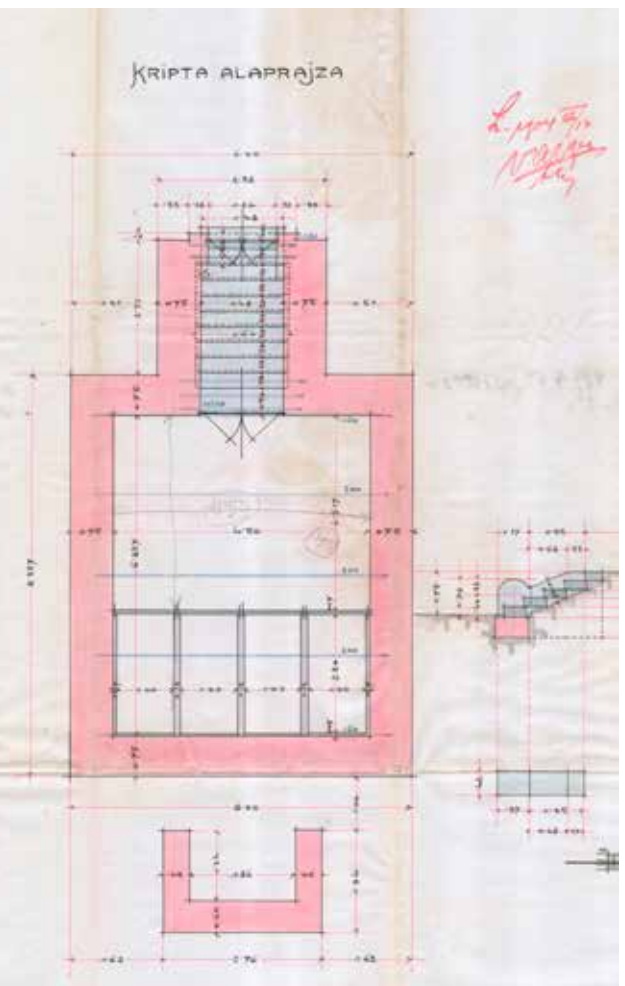
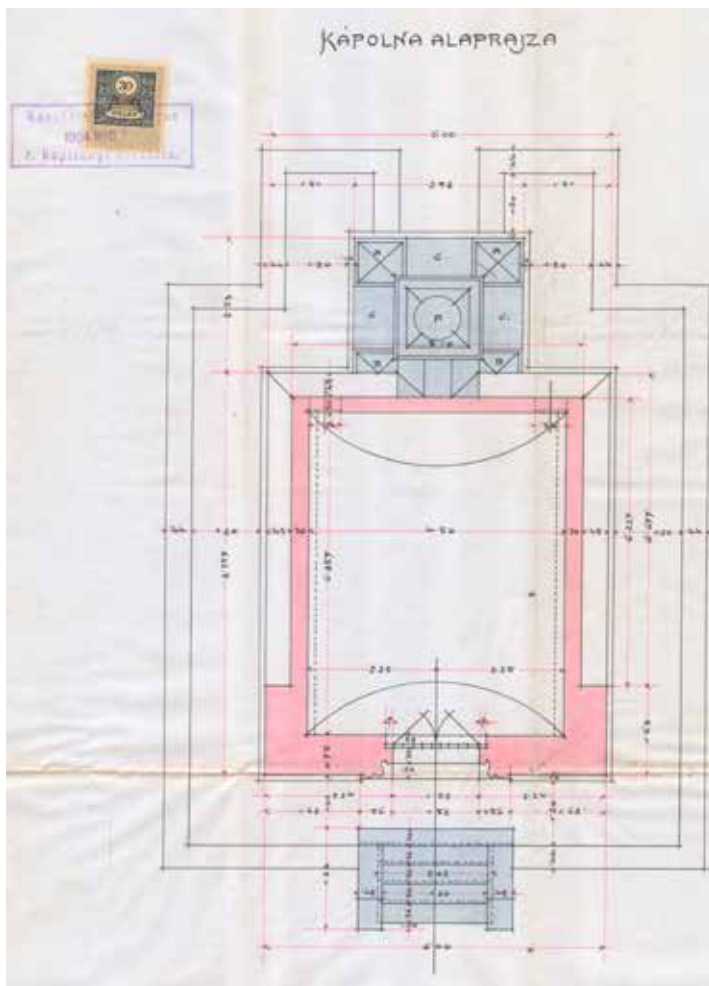
Márkus Géza a kettős – magán- és a közösségi – feladatok ellátását szolgáló temetői kápolnák e célra már jól bevált kétszintes megoldását követte. A keresztet nélkül 8,3 méter magas, kéttornyos kápolna főhomlokzatán a hullámvonalas

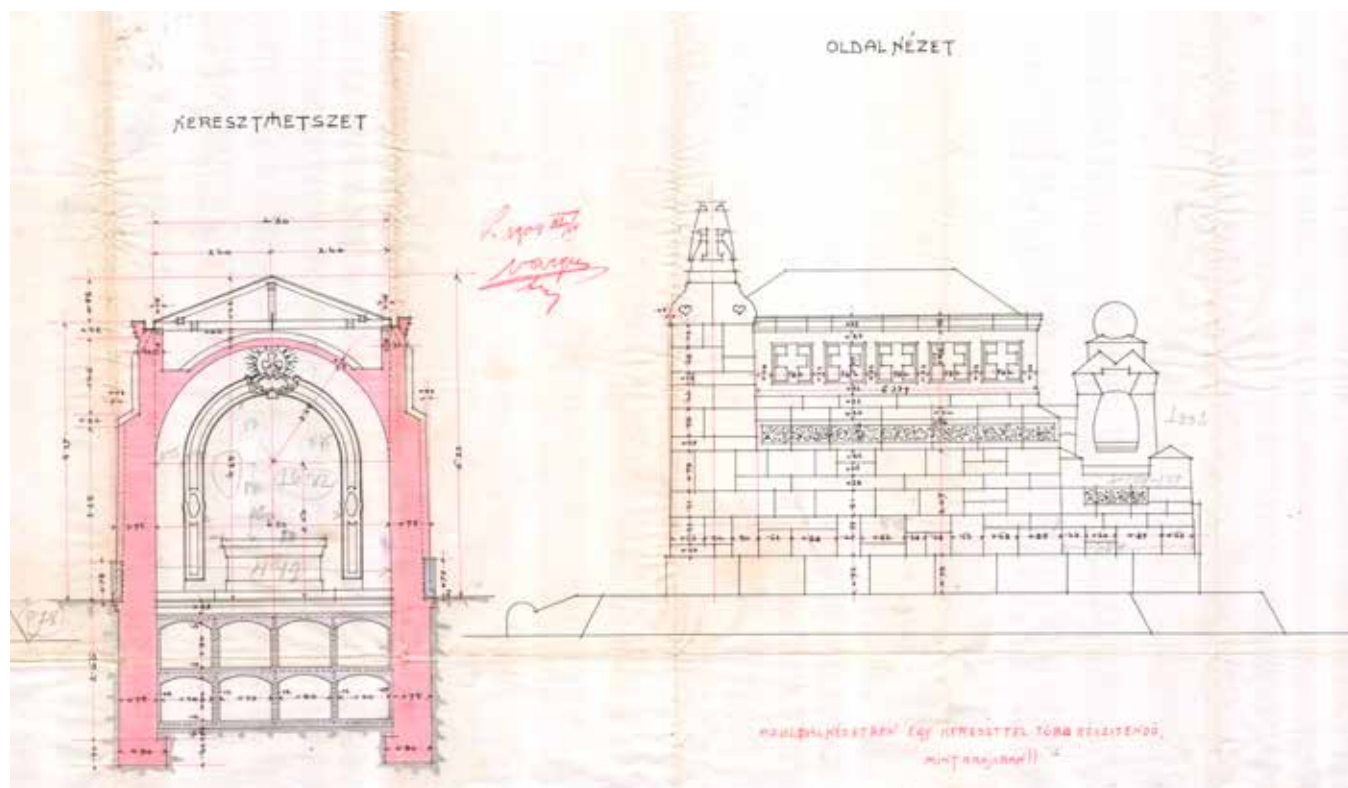
Márkus Géza: A kápolna előnézete
(1904, Magyar Nemzeti Levéltár Bács-Kiskun Megyei Levéltára)

Márkus Géza: A sírkápolna végleges hátsó nézetének részletterve
(1904, Magyar Nemzeti Levéltár Bács-Kiskun Megyei Levéltára)

Márkus Géza: A kápolna és a kripta alaprajza (1904, Magyar Nemzeti Levéltár Bács-Kiskun Megyei Levéltára)

Márkus Géza: A sírkápolna keresztmetszete és oldalnézete (1904, Magyar Nemzeti Levéltár Bács-Kiskun Megyei Levéltára)

Részlet a kápolna részsűs, szívekkel és angyalfejekkel ékes bélétes kapuzatáról

A Farkas-kápolna hátsó homlokzata a családi kriptá bejáratával

Indás-leveles stukkófríz a kápolna külső oldalfalán

keretezésű, rézsűs, (szívekkel és angyalfejekkel ékes) bélietes kapuzat felett, pártázatra emlékeztető, szintén hullámvonalas ív alá rendezett, hármasképpel látható, mely mellett, hogy a funkcióját tekintve a hevederes dongaboltozattal fedett belső tér egyetlen fényforrása, formailag egyben annak vizuális előkészítője is. Az indadíszes veretekkel, kilincssel, továbbá a keresztény ikonográfiához köthető szimbólumokból (pl. lángoló szív=Isten iránti odaadó szeretet, szívből kinövő kereszt=Jézus szíve) építkező kovácsoltvas ráccsal díszített bejárat két oldalán egy-egy hatalmas, kb. 3 méter magas – az említett tervrajzokon még nem szereplő –, mészkőből faragott, s profilból ábrázolt angyal domborműve látható. (Simon Magdolna szerint „a gyermekre utal az épületen mindenhol megjelenő szív-motívum és a lilium az angyalok kezében”). A majd 31 négyzetméternyi, téglalap alaprajzú kápolnatér sajnos eléggé lepusztult állapotban van. A legépebben megmaradt részlet (Raffaello Sixtusi Madonnájára emlékeztető két kis könyöklő puttó márványszobra az oltármenzán) érdekes módon még az alapító korábbi sírhelyéről származik, melyet a kápolna felépültét követően barátjának, Mathiász Jánosnak, a világhírű szőlőnemesítőnek engedett át. A belső berendezés és a díszítés többi részét valószínűsíthetően maga Márkus Géza tervezhette, de ezek közül mára csupán a hosszanti falak mentén elhelyezett, két (fából faragott) pad maradt fenn értékelhető állapotban. A mennyezet egykori festését csupán néhány nehezen kivehető részlet alapján rekonstruálhatjuk: fő alkotóelemei a növényi motívumok és virágindák mellett szívek, csillagok és keresztetek lehettek; színei pedig talán a türkiz, a fehér és az okker. Színezés

A kápolna belső tere a főbejárat felé

Indás-leveles stukkódísz a kriptá bejáratának oldalfalán

Lángoló szív a kovácsoltvas ráccsal
díszített főbejáratról

Fából faragott pad részlete a kápolnából

A kriptá kovácsoltvas ráccsal
díszített kapuja
a család címérével

Színezett kerubfejes stukkó a kápolna oltárfalán

nyomai láthatóak az oltárfal legmagasabb pontján elhelyezett stukkón is, melyen – a gyermekként elhunyt, Celliként, illetve Cellikeként becézett Farkas Marcelka emlékére – egy glóriával övezett latinkereszt közepén, s a betlehemi csillag kíséretében, egy kislány arcát és hajviseletét formázó kerubfej jelenik meg.

A családi kriptá a kápolna hajója alatt található, lejárata pedig a Kálváriával szemben, a zömök arányú, alacsony, áttört harangtoronnyal koronázott (a kislány neve megörökítésre került az 1904-ben öntött és felszerelt harang feliratain is) hátsó homlokzatról nyílik. A szintén – a főbejáratéhoz hasonló, de ahhoz képest leegyszerűsített – kovácsoltvas ráccsal díszített ajtó fölött a család címere, s kőbe vésve az alábbi felirat látható: „BALATONI FARKAS IGNÁCZ CSALÁDI SIRBOLTJA”. A kriptalejárat külső oldalfalain az épület egészén – az előlső homlokzat kivételével – végigvonuló indás-leveles stukkófríz egy-egy szakaszát találjuk, melyen természetesen újfent a Cifrapalotán is oly gyakran megjelenő szív a fő motívum. E fríz fölött az oldalhomlokzatok beszűkülő – gádorfalra emlékeztető megjelenésű –, tetőzet alatti szakaszán 6-6 egyenlő szárú kereszt négyzetbe foglalt motívumát alakították ki nem létező ablakok formájában a vakolatban, teljessé téve így a sírkápolna jelképi készletét.

ifj. Gyergyádesz László

A kápolna belső tere az oltárfal felé

Márkus Géza: A sírkápolna hátsó homlokzatának tervrajza (1903, Magyar Nemzeti Levéltár Bács-Kiskun Megyei Levéltára)

Két kis könyöklő puttó márványszobra az oltármenzán

AZ 1707. ÉVI RÁC TÁMA

A rácok a XIV. század végétől, a XV. század elejétől kezdték el a terjeszkedést a Magyar Királyság déli területein. A következő évszázadokban rendszeresek lettek a rabló portyázások valamint időszakosak a rác családok hazánk területére történő telepítése. A rác lakosok fokozatosan szivárogtak a kihalt, kipusztított falvakba illetve a gazdátlanul maradt földekre.

Gróf Károlyi Sándor tábornagy

A rác népesség terjeszkedése Magyarországon déli részén

Az első rigómezei csata 1389. június 15-én zajlott az oszmán és a délszláv fejedelmek között. A török had győzelmet aratott. A következő évtől kezdve a félholdas seregek állandó veszélyt jelentettek a Magyar Királyság déli területeire. Az oszmán portyák szinte évről évre ismétlődtek egyes vármegyék területén. A törökök nemcsak öldöstek és hadakoztak, hanem falvakat, településeket égettek fel, pusztítottak el a föld színéről. A lakosság egy részét megsemmisítették, megölték, foglyul ejtették és rabszíjon elhurcolták. A vagyonukat pedig elrabolták. A kor szokásainak megfelelően a kisleányokat janicsáriskolába adták, az erős férfiakat, nőket a keleti rabszolga-piacon eladták. A szép nők pedig a szultán háremét gazdagították.

A török hódításokat segítették a csatlós népek, így a rácok is. Nekik is érdekük fűződött a lerohant, leigázott területek elfoglalásához. Mivel a rác hordák némi helyismerettel is rendelkeztek a magyar vidékeken, ezzel segítették a törökök rablását, terjeszkedését, a települések felpredálását.

Az évszázadokig tartó oszmán–magyar ellenségeskedés, hadakozás, az ezzel járó hódítások, a majd másfél évszázados török uralom Magyarország déli részén elnéptelentett sok-sok települést, vidéket és tájat. A török terjeszkedés és uralom idején a Duna–Tisza közének egy részén a magyarság fokozatosan kipusztult, a Délvidék egyes részei pedig teljesen elnéptelenedtek. Ásatási leletek bizonyítják, hogy az elpusztított magyar területekre már a XV–XVI. században, rác /szerb/ népesség szivárgott be, s telepedett le. Mindez az oszmánok hódításával és engedélyével történhetett.

Az egyre gyakoribb és kegyetlenebb török hadjáratok hatására a XVI. század közepére a Szeged–Maros folyó vonalától délre a rác /szerb/ etnikumú lakosság telepedett meg. Ez a délről északi irányba történő délszláv népességi vándorlási folyamat megállíthatatlanná vált. Ugyanis a félholdas seregek szinte mindent elpusztítottak a vonulásuk és véres harcaik alkalmával.

A mohácsi csatában /1526. augusztus 29-én/, s azt követően a rácok a törökök segédcsapataként garázdálkodtak a magyar területeken példátlan kegyetlenséggel. „A rácok 1529 nyarán, a Duna jobb partján vonuló szultáni sereggel párhuzamosan előrenyomulva, oly alaposan feldúlták a Duna–Tisza közét, hogy az még a tatároknak is becsületére válhatott volna” – olvasható egy korabeli tudósításban. Engel Pál történész 2000-ben így fogalmazott: „....a déli országrészben – és ez nagyon sok hasonló sorsú vármegyét jelent – a 15.

II. Rákóczi Ferenc és Esze Tamás találkozása

DÁS KECSKEMÉT ELLEN

századtól a 16. század közepéig mérhetetlen, 90%-hoz közeli pusztulás ment végbe emberben és anyagi javakban...”

Magyarország hódoltsági területein a rácok a törökök vazallusaként szinte mindent megtehettek: harácsolhattak, gyilkolhattak, bosszút is állhattak a vélt vagy valótlan sérelmeikért a magyar őslakoságon. A karánsebesi és lugasi magyártásról írta Szamosközy István: „1604. október 19-én hajnalban, amikor rácokból összeverődött hóhérsereg orvul rátámadt a védtelen Sebes városára. Mindegy lábíg fölkoncolta annak magyar és oláh lakóit. Kivételt csak a kiírtott lakosság rabságra vetett lányaival tettek, akik a megerőszakolásuk és a »férfihez adásuk« után egész nemzedéknyi új rácságot hoztak a világra...”

Rácok a Habsburgok szolgálatában

Ez a nemzetiség mindig igyekezett az „uralkodó széljárást” kihasználni. Előbb az Oszmán Birodalom csatlósaiént vitézkedtek a magyarok rovására. A török kiűzését követően pedig felajánlották szolgálataikat a bécsi udvarnak, akik készségesen fogadták őket a magyarok ellenében. Sőt a határőrvidék katonaságát is szerbekkel töltötték fel.

II. Rákóczi Ferenc /1676–1735/ több alkalommal is próbálkozott, hogy a szerb népcsoportot a szabadságharc oldalára állítsa, de nem sikerült neki. A fejedelem minden igyekezetével el akarta kerülni a kölcsönös irtóháborút. Tárgyalásokkal, kiáltványokkal és hajdúszabadság ígéretével is próbálkozott. A szerbek azonban nem fogadták el Rákóczi békejobbját, végig kitartottak a császári oldal mellett. A fejedelem írta róluk: „Ezen nép faj, mely a magyarnak természetes ellensége, ha seregem valamelyik hadteste hozzá közel táborozott, csendesen meghúzta magát. Mihelyt a had eltávozott, a rácok azonnal reárohantak az elhagyott városokra és falvakra s ott csak öregeket, asszonyokat és gyermeket találván, rajtuk igazi barbár kegyetlenségeket követtek el, nők s gyermekek lemészárolása s égetése által.” Károlyi Sándor báró 1703 őszén Kecskeméten próbálta a rácokat a szabadságharc oldalára állítani.

10 polturás rézpénz 1705-ből

A fejedelem
viaszpecsétjének
lenyomata

Rákóczi kuruc háborújában a rácok a császári seregek csatlósáiként, lovas csoportosításban száguldoztak a magyar pusztákon és területeken. Hornyik János Kecskemét történetírója szerint a ráchordák az 1690-es évek és 1703 közt Kecskemétről négyezer, 1703 és 1705 között pedig mintegy 14 ezer marhát raboltak el.

Kecskemét a Rákóczi-szabadságharc idején

A hős város már a szabadságharc kezdetén Rákóczi oldalára állt. Kecskemét katonákkal, anyagi javakkal és különféle szolgáltatásokkal segítette a szabadságküzdelmet nyolc éven keresztül. A városra a legnagyobb veszélyforrást a kóborló, fosztogató rác hordák jelentették. A császáriak parancsára bármikor készek voltak megtorló akciókat végrehajtani különböző települések ellen. Ezeket a feladatokat mindig kegyetlen módszerekkel végezték. Főleg az ország déli részén és a Duna-Tisza közén fejtették ki „áldásos” tevékenységüket. Kecskemét igyekezett felkészülni a rác támadások elleni védelemre. Sok esetben azonban kénytelen volt a város a saját védelmét is megszervezni. Több esetben kértek védelmet a fejedelemtől is.

1703. augusztus 9-én a szolnoki vár parancsnoka utasította a Csongrádon lévő rác lovasok kapitányát, hogy végezze a kurucok elleni portyázásokat a Tisza két oldalán. Kecskemét előljárósága nem teljesítette a budai és a szegedi császári parancsnokok követeléseit. Ezért rác marhalóc csapatokat küldtek a város határába 1704 tavaszán, akik rengeteg zsákmányt ejtettek.

Vay Ádám /1657–1719/ udvari főmarsall 1704. május 20-án értesítette a kecskemétiakat, hogy a fejedelem Szűcs János /1644–1709/ ezeres kapitányt Kecskeméten hagyta, nehogy váratlan rác támadás érje. Tolvaj Ferenc kapitány hét zászlóaljjal és két tarackkal a Duna-Tisza közére vonult, a rácok esetleges támadásának elhárítása céljából. Károlyi 1705-ben nem volt hajlandó a fejedelem parancsára felgyújtani Kecskemétet és Nagykőröst, ugyanis az egyik földesura volt a városnak!

1705 nyarán-őszén Bottyán János /1643–1709/ generális Kecskeméten készült fel a dunántúli hadjáratra. November elején átvonult seregével a Dunán, így a

Gróf Bercsényi Miklós főgenerális

két nagy folyó köze átmenetileg védtelen maradt! Fokozódott a rác csapatok mozgolódása, időnként pedig betörték a magyar területekre. Marhacsordákat hajtottak el, s egyéb harácsolásokat végeztek.

1706 elején a kurucok is igyekeztek megzabolázni a rácokat. Március 7-én Csajághy János /1673–1712/ ezredes Kecskemétről jelentette a fejedelemtnek, hogy a rácok ismét szervezkednek, s várhatóan portyázásra készülnek. Február 24-én Bottyán tábornok javasolta Rákóczinak, hogy indítsanak a kurucok akciót a Kecskemétet és környékét folyton támadó bácskai rácok ellen. A fejedelem engedélyezte a portyázást. A kurucok a

sok pusztítást követően jelentős zsákmánnyal vonultak vissza, azonban Igalnál vereséget szenvedtek az őket megrohamozó rácoktól. Ekkor jelentette Bottyán Rákóczinak: „A Duna-Tisza közét egész Kecskemétig a rác nemzet bénýargalja, az szegénységet pusztítja, s javait pedig felpredálja annyira, hogy a szegénység egész Kunszentmiklósig elszaladt, falujuk pusztán maradtak.”

1707. február-március hónapban Berthóti István brigádéros Károlyi Sándor tábornagy irányításával katonai akciót indított a bácskai rácok ellen. Jelentős zsákmánnyal és foglyokkal tértek haza Kecskemétre.

Rettenetes rác támadás Kecskemét városa ellen

A rácok elleni sikeres hadjáratot követően Berthóti István engedély nélkül elhagyta szolgálati helyét, s Lőcsére távozott. A hadak egy része a Tiszántúlon portyázott, így a Duna–Tisza köze kuruc sereg nélkül maradt. Ezt a végzetesnek nevezhető hibasorozatot használta ki megtorlásul a bácskai rác sereg.

A császáriakat támogató rácok igyekeztek megtorolni az ellenük márciusban indított sikeres kuruc portyát. A rác seregek vezére fondorlatos módon elhí-

resztelte a környéken a kémei segítségével, hogy április elején Nagykőröst fogják megtámadni. A két város már korábban egyezséget kötött egymással a rác hordák elleni védelemre. Amint a kőrösiek híreket kaptak arról, hogy őket fogják a rác csapatok a közeljövőben megtámadni, azonnal segítséget kértek a híros város vezetőitől. Szűcs Istók hadnagy április 2-án egész alegységével elhagyta a várost és a kőrösiek segítségére elvonult. Így a híros város alapvetően védelem nélkül maradt, ugyanis sereg híján, fegyvertelenül semmiféle védelemre nem lehettek felkészülve. Tehát a rácok félrevezető taktikája bevált. Mesterien oldották meg a város megtévesztését.

1707. április 3-án, vasárnap kora hajnalban a rác martalóc csapatok jelentős erővel lecsaptak az őrizetlenül, védtelenül maradt Kecskemétre. Az ellenség a város déli részén lévő Halasi kapun keresztül jutott be a városba. Több mint kétezer jól felfegyverzett, minden erőszakra kész lovas és mintegy ezer gyalogos rác kezdte meg a még alvó, védelemre képtelen város és lakói ellen a szörnyű öldöklést, a szabad rablást, óriási pusztítást, gyűjtogatást és az emberek összeszedését, rabba tételét. Csaba Mátyás hadnagy igyekezett gyorsan fegyvereseket összegyűjteni.

Kuruc gyalogos

Azonnal küldöncöt ugrasztott Nagykőrösre, azzal a hírrel, hogy a rácok Kecskemétet támadták meg, rögvest jöjjenek vissza segíteni és menteni, ami még menthető. Csaba hadnagy mintegy 200 fős hevenyészve összeszedett csapatával megkísérelte az ellenállást/védekezést a teljesen megvadult rácok ellenében. Sajnos az utcai/udvari összecsapásokban az utolsó szálig lekaszabolták őket a martalócok, vagy pedig megsebesültek.

Végtelen időnek tűnhetett, mire Szűcs Istók hadnagy a katonáival/hajdúival visszaérkezett. Szerencsére a kőrösiek is

velük tartottak. Egyesült erővel azonnal a rabló, fosztogató, öldöklő rácokra vetették magukat. Ezzel megakadályozták a további pusztítást. Sajnos akkorra már az óriási, pokoli események zöme lezajlott. Égett a város lakóházainak egy része, jajveszékelés, kétségbeesés uralta a rablásban érintett utcákat. A rác martalóc hordák erős fegyveres fedezet biztosítása mellett már elhagyták az égő, füstölgő városrészt. Érthetően nagyon igyekeztek menteni a saját bőrüket és a tetemes hadizsákmányt: a jelentős anyagi javakat és a foglyokat.

Óriási kárt okoztak a rácok

Szörnyű és gyalázatos pusztításuk következtében 396 ember vesztette életét, ebből 266 gazda, 32 családtag és 98 egyéb személy. A kegyetlen mészárlás miatt maradt 102 özvegy, 544 árva gyermek és 128 sebesült. A rácok elől Nagykőrös felé menekülő 55 török kereskedőt is megöltek, anyagi javaikat pedig elrabolták. A nemesfemen és egyéb értéktárgyakon felül elraboltak még 562 lovat, több mint 300 szarvasmarhát, 899 ökröt, 126 szekeret

Kuruc lovastiszt

Szablyák a kuruc korból

Bottyán János tábornok

Szablyák a XVII. századból

és 88 lovas kocsit. Mindezeket felül leégett a gyűjtogatások következtében 91 lakóház és hét malom. A martalócok magukkal vittek fogolyként 155 személyt is. Az elrabolt és elpusztult anyagi javak becsült értéke mintegy 415 ezer ezüst forintot tett ki. A város akkori krónikása így írt:

*„Sírhalmokkal rakott, sírhalmokon álló.
Jó Kecskemét város, sok jajt és bajt szóló
Vagy, mely valál áros
És rívó, a rác miatt löttél romlott város”.*

A török kereskedők legyilkolása diplomáciai bonyodalmakhoz vezetett az Oszmán és a Habsburg Birodalom között. Természetesen a támadást követő napokban sokan és sokfélét jelentettek a szörnyű eseményről. Főleg az adatok voltak pontatlanok, ami nem is csoda. A támadást követően a katonai vezetők egymásra próbálták hárítani a felelősséget a rác támadás és dúlás miatt.

Április 5-én kelt levelében Kecskemét lakossága Károlyi Sándor tábornaghoz fordult, amelyben részletesen leírták a támadás következtében keletkezett óriási károkat, személyi, anyagi veszteségeket. Április 17-én jelentették Pest-Pilis-Solt vármegye ispánjának is a szörnyű rác dűlást és rablást. Kérték közbenjárását a rabok kiszabadítása érdekében. A város vezetői rögvest kérelemmel fordultak a császáriakhoz és a rácok vezetőihez az elhurcolt foglyok kiszabadítása érdekében.

Johann Friedrich Globitz báró császári ezredes, szegedi parancsnok hónapokig levelezett Kecskemét város vezetőivel a rác rabok és a híros városból elhurcolt személyek cseréjével, kiszabadításával kapcsolatban. Részletes névsorokat készítettek Szegeden és Péterváradon a rácok által Kecskemétről elhurcoltakról. A péterváradi parancsnok 1707. május 9-én 110 Kecskemétről elvitt rabot útnak is indított cserébe a kurucok által foglyul ejtett rácokért. A kecskeméti rabok közül négy fő útközben elhunyt. Két leány Martoson, egy pedig az Osztrován nevű településen férjhez ment. Három személy az úton megszökött. Sajnos az elhurcoltak mintegy negyedrésze sohasem tért vissza Kecskemétre.

Élet Kecskeméten a rác támadást követő években

Sajnos a rác hordák támadása még évekig veszélyt és állandó félelmet jelentett Kecskemétnek és lakóinak. Bizonyítják ezt az alábbi sorok is. 1707. szeptember 11-én Károlyi tábornagy, aki a város földesura is volt, tájékoztatta Rákóczi a katonai helyzetről és a rácok gyűlékezéséről. November 7-én Csala Sándor kuruc kapitány jelentette Károlyinak a rácok mozgódását. 1708. május 11-én Sötér Tamás jelentette Rákóczinak, hogy értesülései vannak a császáriak és a rácok készülődéséről. Két nappal később már ezt írta a fejedelemnek: Nagykőrös néhány pusztájáról az aradi rácok elhajtották az állatokat. Ő az ezredével utolérte a rablókat, az állatokat sikerült elvenni, a rablók közül pedig sokakat elfogtak, levágtak vagy a Tiszába szorítottak.

A város vezetése 1707 őszén Rákóczitól védelmet, majd 1708-ban pedig a császáriaktól kért oltalmat a rácok készülődései miatt. Az 1707-es nagy rác támadás ellenére Kecskemét mégsem kapott igazán jelentős katonai védelmet a kuruc seregektől. Annyit azért elértek a kecskemétiak, hogy Rákóczi a három mezővárosnak /Kecskemét, Nagykőrös, Cegléd/ csökkentette a katonai kötelezettségét.

II. Rákóczi Ferenc vezérfejedelem

A rác martalóc hordák a szabadságharc utolsó éveiben is állandóan zaklatták Kecskemétet és a környező települések lakosságát. Ha teheték, elhajtották a mezőn legelésző állatállományt. A lakosság mindvégig rettegésben élt, ugyanis féltette saját maga és családja életét, anyagi javait, házat és földjét. Nagyon nehéz sorsa volt Kecskemét lakosságának a török

uralom alóli felszabadulás idején, de a kuruc-labanc háború teljes időszakában is.

A rác /szerb/ ellenségeskedés a magyarokkal szemben az 1848/49-es szabadságharc idején ismét kiújult. Sőt, az etnikai ellentét 1941-ben és 1944-ben tömeggyilkosságokban tetőzött.

Kenyeres Dénes

FELEKEZETI VILLON

A KECSKEMÉTI CSIZMADIA

Kecskeméten a reformáció megjelenésétől kezdve hagyományosan jó volt a kapcsolat a különböző felekezetek között, ám időről időre mégis keletkeztek összetűzések. Egy ilyen történetről számol be a következő irat, amely a Kecskeméti Katona József Múzeumban őrzött csizmadiacéh iratanyagának része.

A 18. században a Habsburg-ellenreformáció részlegesen kihúzta a protestánsok lába alól azt a társadalmi fundamentumot, amely a török hódoltság idején még sértetlen volt. Nem kímélte ez a mesterségek „szakszervezeteit”, a céheket sem, Mária Terézia 1761-ben olyan céhrendeletet hozott, melyben kötelezővé tették a protestáns

céhbeliaknak is a katolikus ünnepek megtartását és az egyházi adó fizetését.

A vallási indíttatású békélenkedés főleg a népesebb céhek tagságát sújtotta, így Kecskeméten a takács-, szabó-, kovács-, szűcs, és a csizmadiamesterek voltak jellemzően érintettek. Az egyik legrangosabb céh a csizmadiáké volt a városban, 1656-os

alapításától kezdve. Működésére korábban is rányomta bélyegét a két valláson lévő mesterek civakodása, melyet 1744-ben sikerült – egy gróf Koháry András, mint földesúr előtt tett egyezségben – elsimítani. Az új rendelet azonban újraszította a parazsat a két felekezeten lévő mesterek között.

A vizsály oka az volt, hogy a céhben kisebbségben lévő katolikus mesterek törvény adta lehetőségüknél fogva rá akarták kényszeríteni a többségben lévő reformátusokat a körmeneteken való részvételre, sőt az ott használt céhzászlót

GÁSOK CÉHBEN

Forrás: KKM Tört. gy.

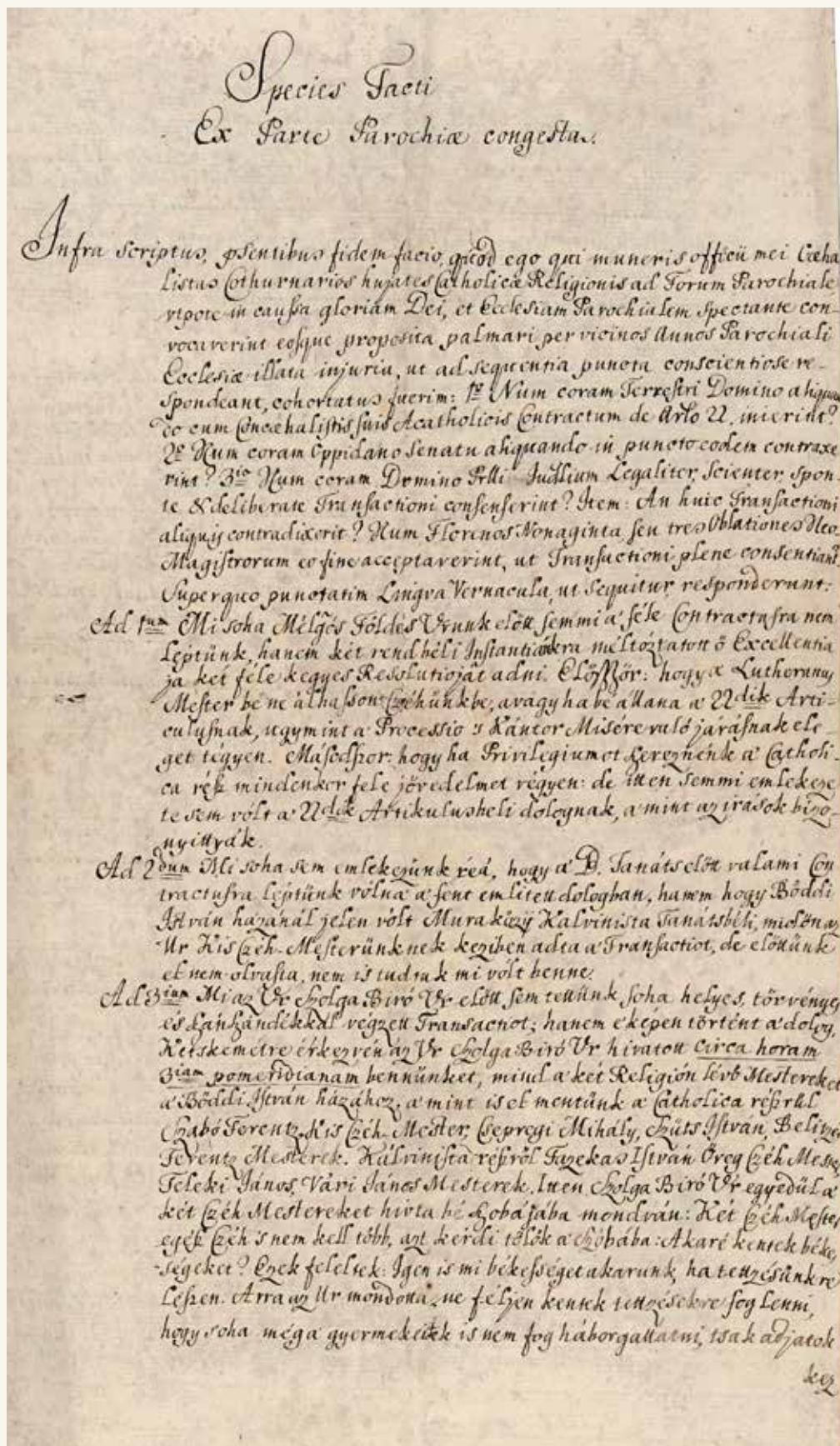

is fele-fele arányban akarták velük is fizettetni. Ezt azért is érezték igazságtalannak a reformátusok, mivel 1761-ben a 72 mesterből csak 27 volt katolikus. Amennyiben a feltételeket nem fogadták el, úgy a katolikusok pénzbüntetéssel akarták sújtani őket, ami csökkentette volna a többségben lévő református mesterek vagyonát és ezáltal konkurenciáját is a céhen belül. Az ügynek tehát messze nemcsak vallási, hanem gazdasági téren is volt vetülete.

Az alábbi irat ennek a harcnak egy állomását mutatja be, amely éppen 255 éve íródott, 1765 március 24-én. Írója Telek József ferences hitszónok, a kecskeméti parókia vezetője és a katolikus mesterek szószólója. A páter azzal vádolta a városi tanácsot és még a szolgabíró is, hogy megpróbálták elszabotálni a törvény végrehajtását a reformátusok érdekében. A szolgabíró a katolikus céhbellel olyan megegyezést akart elfogadtatni, amelybe analfabéták lévén nem nyerhettek betekintést. Ráadásul, mikor egyik olvasni tudó céhtársuk felhívta a figyelmüket, hogy az írásban nem teljesítik a követeléseiket, őt még a szolgabíró meg is fenyegette: „Ha emberségemet nem nézném gaz Ember! majd jó sort veretnék rajtad”.

Természetesen a szolgabíró olyan egyezséget igyekezett kikényszeríteni, amely a korábbi status quót fenntartotta volna, ezzel remélte békességre kényszeríteni a csizmadiákat. Ám a csel sikertelen lett, később az államhatalom támogatását élvező katolikusok kerekedtek felül, s csak II. József fellépésével csitult el végleg a vallási villongás a kecskeméti céheken belül.

Bezsenyi Ádám

EGY GOLYÓ TÖRTÉNETE A SCHWECHATI ÜTKÖZETBŐL

Nemzeti ünnepünk közeledtével egy olyan jeles személyhez kapcsolódó, kiemelt ritkaságnak nevezhető relikvia történetét osztjuk meg olvasóinkkal, amely már 1899-ben a Városi Múzeum (Kecskemét) gyűjteményébe került és ma is ott őrzik.

Gömöry Frigyes költő, író és városi tisztviselő, 1848-as hős – aki édesanyja révén Petőfi Sándor rokona – ügyvédi vizsgájának megszerzését követően 1839-ben térhetett haza Kecskemétre. A hős városban 1848-ban városi pénztárnokká nevezték ki, majd a szabadságharcban a 2. önkéntes

Forrás: KKM Tört. gy.

Gömöry Frigyes

mozgó nemzetőr zászlóaljban szolgált, amelynek kötelékében harcolt a schwechati és a manswörthi csatában. Visszaemlékezése szerint „1848. október hó 30-ikán, Manswörth falu rohammal történt megostromlása alatt – utcai harczban – ez [a mellékelt képen] a golyó bakaköpenyem legfelsőbb érczgombja oldalába csapott s ez által irányt vesztvén, ahelyett, hogy torkomon és nyakamon

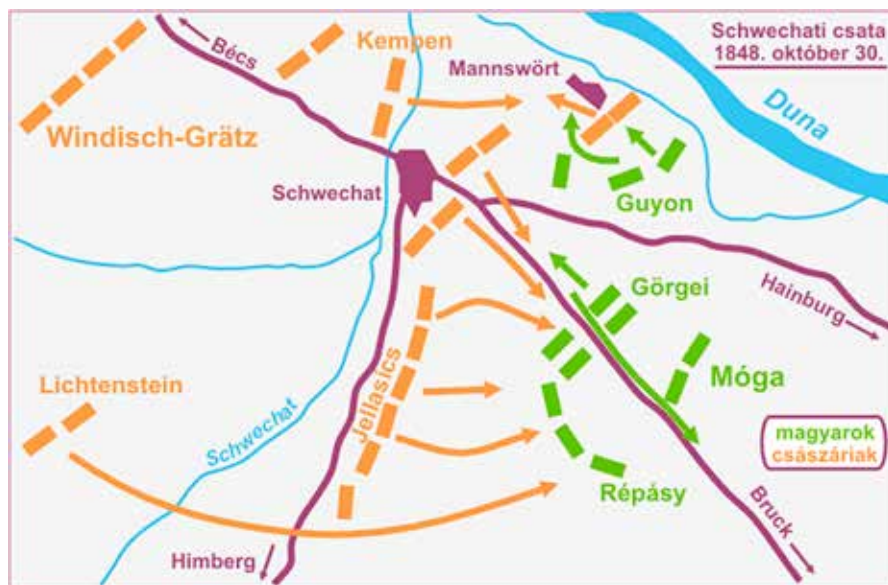
keresztül törve, rögtöni halálot okozta volna, jobbról vállkulcs-csontomat zúzta be. De így is súlyosan megsebesített. A golyót a zászlóalj orvosok – mialatt zászlóaljunk győzelmesen nyomult előre – gyors és sikeres műtéttel még a csataterén kivették a zúzott csontrészek közül s emlékül kezembe adták.”

Gömör Frigyes felépülését követően a 71. zászlóalj századosaként szolgált egészen a komáromi erőd átadásáig, majd 1849-ben visszatért Kecskemétre és folytatta megkezdett hivatalát. Alig negyedszázaddal később pedig a forradalom és szabadságharc frontküzdelmeit megjárta, nemzeti és megyei identitásunk szempontjából kiemelten fontos tárgyakat átadta a Kecskeméti Katona József Múzeum számára.

Köszönjük neki!

Ahol a hőseket nem felejtik, mindig születnek újak!

Hajagos Csaba

Forrás:
Kecskeméti Életrajzi Lexikon, Gömör Frigyes
Kecskemét (politikai és közművelődési közlöny) 1899.10.15. 1. o.

FERENCZY IDA „JELENLÉTE”

AZ EGYKORI KECSKEMÉT MINDENNAPJAIBAN

Amikor Ferenczy Ida 1864 végén Bécsbe, a Habsburg császári udvarba került, még nem volt helyi újság Kecskeméten, amely tudósíthatott volna az eseményről. A Pesti Napló közölte le a hírt november 11-i számában: „...a császárné Öfelsége maga mellé az e célra (= a magyar nyelvtanulásra) választott Ferenczy kisasszony a napokban utazott el szülője kíséretében az Udvarhoz”.

Kecskeméti újság, az 1868 októberében indult Kecskeméti Lapok, 1874. november 15-én említette meg először Ferenczy Ida nevét, arról tudósítva, hogy a nevezett hölgy „...atyja és rokonai látogatása végett pár napot töltött városunkban”. A lap újságírója ugyanakkor nem mulasztotta el helyesbíteni a Pesti Napló közlését, hogy tudniillik Ferenczy Ida nem 1867 óta él Erzsébet királyné környezetében mint felolvasónő, hanem éppen tíz éve, 1864. november 12. óta. Az újság cikkírója szerint legközelebb 1876 januárjában járt Kecskeméten Ferenczy Ida, szintén édesapját és rokonait látogatta meg.

A cikkíró nem kis elismeréssel jegyezte meg: *„Rokonai, ismerősei s tisztelői még mindig a legjobb emlékekkel s tisztelettel viselkednek iránta, ki nehéz, s ránk, magyarokra kétségtelenül fontos hivatását annyi időn át oly fényesen tölti be”.*

Természetesen Ferenczy Ida korábban többször is járt Kecskeméten édesapját és rokonait, ismerőseit meglátogatni. 1865. július 12-én is itthon volt, Erzsébet császárné ugyanis Klaushofból írt neki levelet Kecskemétre címezve, melyben arra intette, nehogy férjhez menjen, majd 20-án Waldhalléból írt Idának még mindig Kecskemétre

küldve a levelet (*„Be örülök ezen perczre ha végre ismét látni foglak...”*). Valószínűleg ezt követően is gyakran hazalátogatott Ferenczy Ida Kecskemétre.

1874-től kezdve azonban szinte évente jelentek meg hírek, információk Ferenczy Idáról a Kecskeméti Lapokban. Hírt adtak arról, hogy a felolvasónő – feltehetően Erzsébet királyné kérésére, de személyes ismeretségük révén is – látogatást tett 1876 januárjában a betegágyban fekvő Deák Ferencnél, hogyléte felől érdeklődött. (Minden valószínűség szerint az 1876. január 28-án elhunyt Deák Ferenc ravatalánál is megjelent Ferenczy Ida, ahogy úrnője, Erzsébet királyné is.) Ugyanez év augusztusában már arról olvashattak a kecskemétiak, hogy Ferenczy Ida a fürdőidényt Karlsbadban (a mai Karlovy Varyban) töltötte, *„ahol a legnagyobb megtiszteltetésben részesült,*

Ferenczy Ida kecskeméti „jelenléte”

s mindenki által kedvelt és szeretett vendég volt... Örömmel jegyezzük fel – így a Kecskeméti Lapok cikkírója – e kitüntetéseket, s büszkéek vagyunk rá, hogy városunk szülötte ily szíves fogadtatásban részesül”.

Kecskeméten járt Ferenczy Ida 1879-ben, édesapja, Ferenczy Gergely temetésén, nagybátyján, Ferenczy Lászlón 1881-ben viszont nem tudott itt lenni – pedig ő volt az egykori városi főbíró általános örököse –, betegség döntötte le a lábáról. Nem felejtett el azonban táviratilag köszönetet mondani azoknak, akik végső útjára kísérték szeretett nagybátyját.

Nem csak bizonyos események kapcsán jelentek meg tudósítások Ferenczy Idáról a helyi lapokban. Időről időre hirdetésekben is szerepelt a neve pl. egyes birtokrészeinek eladása kapcsán. Ferenczy Ida apjától és nagybátyjától örökölt kecskeméti birtokait bérbe adta. Amikor azonban a császári és királyi udvartól kapott fizetése mellett nagyobb összegre volt szüksége, időnként el is adott földjeiből. 1882 augusztusában pl. a nagybátyjától örökölt „csalánosi” szőlőjéből 4 holdat bocsájtott eladásra, tudjuk meg a Kecskeméti Lapokból. Még ugyanebben az évben szentkirályi birtokáról akácfát, városföldi birtokáról pedig szalmát hirdetett eladásra. Ferenczy Ida birtokügyeinek intézője ebben az időben Kovács József törvénytörvénybíró volt, jogi képviselője pedig Dömötör Lajos közjegyző. Márki Sándor: Erzsébet Magyarország királynéja című munkájából ismert, hogy Ferenczy Ida földjét Kecskemét a szokottnál jóval nagyobb áron bérelte, hogy ezzel is megkönnyítse jeles szülöttének a királyné közelében való tartózkodását.

1887-től Ferenczy Ida adományairól is rendszeresen tudósított a Kecskeméti Lapok, majd az 1873-ban indult másik helyi lap, a Kecskemét című újság is. Ferenczy Ida élete során szinte minden évben támogatta a kecskeméti Rongvos Egyesületet. Az egyesület 1884-ben alakult és céljaul a város területén lévő szegény sorsú tanköteles gyermekek ruhaneműkkel való ellátását tűzte ki. A tanulók kabátot, nadrágot, szoknyát, csizmát, cipőt, kendőt, harisnyát stb. kaptak. (Az egyesület 1895-ben elismerő levelet kapott a vallás- és közoktatásügyi minisztertől a jótékonyaság területén kifejtett áldozatos munkájáért.) Az egyesület első elnöke Lestár Péter polgármester volt. A pénzadományokon túl különböző rendezvények bevétele gyarapította bevételeiket. A támogatók nevét – így Ferenczy Idáét is – minden alkalommal közölték a Kecskeméti

Lapokban és a Kecskemét c. lap hasábjain. Az egyesület 1924-ig tevékenykedett a város szegényei javára.

1889. június elején arról értesülhettek a kecskemétiak – a „Kecskemét” cikkéből –, hogy Ferenczy Idát Rudolf trónörökös lánya, a kis Erzsébet főhercegnő oktatásának felügyeletével bízzák meg. *„Ferenczy kisasszony emellett továbbra is megtartja társalgó és felolvasónői állását Erzsébet királyné mellett – így az újságíró –, mert a felséges asszony nem tudja és nem is akarja az általa több, mint három évtized óta [?] megkedvelt társalgónőt nélkülözni”.*

1894 szeptemberében Ferenczy Ida kecskeméti látogatásáról adott hírt a Kecskeméti Lapok. Ekkor azért látogatott haza, mert a Szentháromság temetőben egy családi sírbolt építéséről gondoskodott. Szeless Kálmán úr és veje, dr. Kiss János kir. ügyész vendége volt. Megérkezésekor Lestár Péter polgármester, Szeless Kálmán, Dömötör Sándor közjegyző, Kovács István telekkönyvvezető, Szeless Jancsi és még többen fogadták, s elutazásakor is díszes közönség kísérte ki. A ma is álló sírboltot Ybl Miklós unokaöccse, Ybl Lajos tervezte, aki szintén építész volt. 1896. május 31-én meghalt a Kecskemét fejlődését a 19. század végén elindító, nagyot álmódó polgármester Lestár Péter. Sírjára Ferenczy Ida babérkoszorút küldött *„Atyai barátjának – Ferenczy Ida”* felirattal.

Ferenczy Ida alapító tagja volt a Kecskemét előkelő hölgytagjait összefogó, 1870-ben alakult Kecskeméti Jótékony Nőegyletnek. Ez az egyesület árva gyermekek és gyámoltalan sorsú beteg családtagok megsegítésére, árva lányok neveltetésének előmozdítására, kiházasítására, *„nőneveldek”* felállítására alakult. Gondot viseltek az ínség és egyéb csapások által elnyomordott szegényekre. Adományokból, gyűjtésekből, különféle rendezvények bevételeiből teremtettek fedezetet céljaik megvalósításához. (Az egyesület első elnöke Horváth Döméné volt.) Rendszeres kapcsolatot tartottak fenn Ferenczy Idával, rendezvényeikről tájékoztatták a felolvasónőt. Mélyen átérezték Ferenczy Ida veszteségét, az egész ország veszteségét, Erzsébet királyné tragikus halálakor. Erzsébet királyné haláláról, a merényletről részletesen tájékoztatta a város lakóit a Kecskeméti Lapok, közölték életrajzát, megemlékeztek az 1857. évi Ferenc Józseffel együtt tett kecskeméti látogatásáról. (Kecskemétet háromfős küldöttség képviselte a királyné temetésén: Zombory László tiszti főügyész, Vámos

Béla rendőrőrkapitány és dr. Nagy Mihály, Kecskemét országgyűlési képviselője.) Erzsébet királyné halála országsszerte mély megrendülést, nagy szomorúságot váltott ki. A Kecskeméti Jótékony Nőegylet tagjai is átérezték az ország és különösen azok veszteségét, akik közel álltak hozzá, így Ferenczy Idáét is. Elhatározták a hölgyek, hogy *„résztvétlert”* küldenek neki. Az 1898. szeptember 27-én kelt – a Kecskeméti Lapok által is közölt – iratot Kada Elek polgármester fogalmazta, akinek felesége, Ferenczy Augusztina a Kecskeméti Jótékony Nőegylet akkori elnöke volt, s egyben Ferenczy Ida rokona. A királyné volt felolvasónője, a csillagkeresztes rendjel és az Erzsébet rendjel birtokosa, Ferenczy Ida, levélben

A fiatal felolvasóány, Ferenczy Ida

köszönte meg a bátorítást: „Az a tudat, hogy szülővárosom hölgyei velem sírnak és velem imádkoznak azért a pótolhatatlan veszteségért, melyet oly rettenetes módon kellett elszenvetnünk, segíti elviselnem a mindnyájunk órangyalának elvesztését”.

A királyné halálát követő év, 1899 szeptemberében látogatott el újra Kecskemétre Ferenczy Ida. Rokonlátogatás volt ez is, de egyúttal emlékezés is. Meglátogatta ugyanis a városban azokat a helyeket, amelyekhez kedves emlékek fűzték. Érdeklődve figyelte a város fejlődését. Szeptember 27-én este 7 órakor villanyvilágítás mellett tekintette meg a nem régen épült új Városházát és a városközpontot. (Kecskeméten először 1894-ben kaptak villanyvilágítást a

főbb utcák a városközpontban.) Október 6-án látogatást tett Katona Zsigmondnál Katonatelepen.

Az Erzsébet királyné elvesztése miatt érzett gyász szülte a gondolatot, hogy közadokozásból épüljön egy templom Budapesten, melyben éjjel-nappal közimádatra kihelyezik az oltári szentséget. Az „Örökimádás-templom” építésének fővédnöke Mária Valéria, Erzsébet királyné legkisebb lánya lett. Vidéki bizottságok alakultak az adományok gyűjtésére. Kecskemét társadalmának előkelőbb tagjai Kada Elekné elnökletével alakították meg a helyi bizottságot 1899. november 12-én. Bagi László főjegyző indítványára Ferenczy Idát kérték fel fővédnöknek, aki táviratban köszönte meg a felkérést: „... ha valóban szerény nevem a nemes, mondhatom, szent célnak hasznára van, úgy örömmel elfogadom a bizottság védnökségét és kérem az elnökséget, hogy a tisztelt választókkal szíves üdvözlétem mellett legmelegebb köszönetemet tudassa”. Ferenczy Ida a gyűjtendő alaphoz rögtön 100 forintot is küldött. Kecskemét négy katolikus templomában november 19-én rendeztek először gyűjtést. A Jótékony Nőegylet 60 tagja vett részt az adományok összegyűjtésében. Kecskeméten 1903 májusában készítették számadást a templom építésére befolyt adományokról. Az összegbevétel 1.847 korona 53 fillér volt, ebből 224 korona Ferenczy Ida adománya. Az országos adakozásból 1904-ben kezdődött meg a templom építése, ünnepi felszentelése pedig a királyné halálának 10. évfordulóján, 1908. szeptember 8-án volt, melyen Ferenc József is részt vett. (Erzsébet királyné egész alakos szobrát – Hermann Klotz alkotását –, melyet a templomban állítottak fel, a királyné leghűségesebb hívei: Ferenczy Ida, Festetics Mária és Nopcsa Ferenc egykori főudvarmester rendelték meg és ajándékozták a templomnak.)

Nemcsak a Ferenczy Idával történt eseményekről kaptak hírt a kecskemétiak a helyi újságokból, hanem pl. egészsége állapotáról is. 1907. február 24-ei számában a Kecskemét arról tudósított, hogy „Ferenczy Ida boldogult emlékü Erzsébet királynénak oly kedves társalkodónője nagy betegen fekszik bécsi lakásán. És mint hírlík állapota komoly aggodalomra ad okot”.

1909 augusztusában a Kecskeméten megrendezett országos dalos ünnepen is „védnök” volt Ferenczy Ida. Az 1859-ben alakult Kecskeméti Városi Dalárda ünnepelte az országos eseményen 50 éves jubileumát. Ferenczy Idát kérték fel zász-

lóányának. A Bécsben élő volt felolvasónő elvállalta a felkérést, de az ünnepélyen betegsége miatt nem tudott személyesen megjelenni, ezért Kada Elekné kötötte fel helyette a szalagot a dalárda zászlajára, melyen a himzett családi címer mellett a felirat: „Nemzeti öntudatunk erősítésére ápoljátok a magyar művészetet – Ferenczy Ida zászlóánya” volt. 1000 forintot is küldött Ferenczy Ida a dalárdának.

A Királyi várban létesített és 1908-ban megnyílt Erzsébet királyné emlékkiállításra – melynek egyik fő szervezője is volt Ferenczy Ida – számos, a királyné által használt vagy vele kapcsolatos tárgyat, iratot adott át. Kecskemétnek is adományozott az általa gyűjtött és feltve őrzött relikviákból, a királyné portréját, egy nagyméretű olajfestményt küldött a következő levél kíséretében: „Igazán jól esik szívemnek az a tudat, hogy ezt a képet, mely teljes épségben mutatja, mily nemesen fennkölt és felséges alakja volt a mi királynénknak, szeretett szülővárosomnak, Kecskemétnek ajándékozhatom”.

1910 januárjában a Kecskeméti Dalárda az 50 éves jubileumára Ferenczy Idától kapott pénzből és egyéb bevételeiből egy „Ferenczy Ida” alapítványt hozott létre, melynek kamataiból férfiakokra pályadíjat tűzött ki minden évben.

Az 1910-es évek elején alakult Kecskeméten a Tüdővész Ellen Védekező Kecskeméti Egyesület, melynek alapító tagjai között szintén ott találjuk Ferenczy Ida nevét. Adományokat gyűjtöttek, de hogy mi volt a konkrét céljuk és ezt hogy kívánták megvalósítani, nem tudjuk. Iratok nem maradtak fenn tevékenységükről.

1913. február elején kaptak hírt a kecskemétiak arról, hogy Ferenczy Ida nagy betegségen van túl, műtétet hajtottak végre rajta, de már teljesen visszanyerte egészségét. A kecskeméti prelátus plébánosnak, Révész Istvánnak hogyléte felől való tudakozó levelére táviratilag válaszolt: „Fogadj a méltóságod becses leveléért és szíves rámgondolásért hálás köszönetemet. Ferenczy Ida”.

1913 júniusára már teljesen felgyógyult, ezért látogathatott ismét szülővárosába Ferenczy Ida. Farkas Zoltánék – Ferenczy Ida Mária húgának, balatoni Farkas Jánosnének fia – kerekgyházi birtokán volt vendégségben. Meglátogatta az ekkor már élete utolsó óráit élő szeretett rokonát, Kada Eleket is. Fájdalommal töltötte el, hogy mennyi nagy eszme és nemes lendület száll vele sírba. A városban meglátogatta a Városháza

épületében elhelyezett, általa adományozott, Erzsébet királyné-portrét, majd ismét kikocsizott a Kada villához, hogy végső búcsút vegyen a haldokló polgármestertől. 1913. június 24-én Kada Elek meghalt. A nagy terveket szövő, s terveiből sokat megvalósító, a várost átformáló, európai szellemiségű, de városáért élt polgármester sírjára Ferenczy Ida is koszorút küldött.

Nem csak a kecskemétiiek érdeklődtek Ferenczy Ida dolgai, hogyléte iránt. A csillagkeresztes hölgy is tájékozódott az itthoni eseményekről és a kecskemétiiek viselt dolgairól. Járatta a helyi újságokat. 1913 novemberében Révész István plébános beszédet tartott a katolikus nagygyűlésen. Ferenczy Ida táviratban gratulált az „*érdekes és tanulságos*” beszédhez – adta hírül a Kecskeméti Napló. Táviratban üdvözölte Ferenczy Ida az új polgármestert, Sándor Istvánt is. Továbbra is rendszeresen küldött adományokat a Rongyos Egyesület, a Polgári Daloskör, a József herceg Szanatórium Egyesület részére, de külön is támogatott egyes rendezvényeket, pl. 1914 februárjában a Katolikus Bált. Tájékoztattak mindezekről a kecskeméti helyi lapok.

Az első világháború alatt jelentős pénzüsszegeket küldött haza Kecskemétre Ferenczy Ida. Rögtön a háború kitörése után 300 koronát küldött Révész István plébánoshoz, a kecskeméti Vöröskereszt Egylet elnökéhez egy rövid levél kíséretében: „... örömmel és jóleső érzéssel áldozom a mellékelt 300 koronát szeretett szülővárosom szenvedő fiai enyhítésére. 1914. augusztus 16. Ferenczy Ida”. Ez év decemberében újabb 100 koronát küldött a kecskeméti sebesült hősök számára.

Erzsébet királyné meggyilkolása napjának (szeptember 10.) emlékeztében tartására Ferenczy Ida gyászmisét rendelt, annak minden évben a kecskeméti öregtemplomban való megtartására. Költségeit a volt felolvasónő, a Csillagkeresztes rend és az Erzsébet rend birtokosa állta. A Kecskeméti Napló cikkírója az 1914. szeptember 11-ei számban azonban így fakadt ki: „Nagy buzgósággal vett részt a gyászmisén áldott jó népünk, hanem az intelligencia... az talán már feledni készül jóságos Nagyasszonyunkat, bálványozott királynénkat”.

A háború alatt, ahol fájdalmaik csillapításáról, bajok enyhítéséről, nélkülözések pótlásáról volt szó, megjelent Ferenczy Ida neve. 1915. január elején 100 sebesült katonára fehérművekkélt való ellátását fedezte, majd 8 vég vásznat, 65 m flanelt, 52 pár

zoknit, 50 pár harisnyát és zsebkendőket adományozott.

Az északkeleti Kárpátok alján, 1915 tavaszán az országba betört orosz csapatok magyar és nemzetiségek lakta falvak sokaságát pusztították el. A Magyarország belsejében lévő települések újjáépítésükre országos gyűjtést kezdeményeztek. Kecskemét város Felső-Komárnok település házainak újjáépítését vállalta, a város vagyonából 2.000 koronát különítettek el egy ottani városháza felépítésére. Plakátokon, újsághirdetésekből hívták fel az intézményeket, egyesületeket, üzemek, gyárak tulajdonosait, a város lakóit az adakozásra. 1916 januárjára 62.500 korona gyűlt össze e célra Kecskeméten. Az adakozók nevét tartalmazó listán, 500 koronával, ott állt Ferenczy Ida neve is.

Még 1915 decemberében 600 koronát küldött haza, felét a Vörös Kereszt Egyesületnek, felét a polgármesteri hivatal által szervezett akcióra, a katonák téli lábbelijére. A Kecskeméti Napló cikkírója méltán jegyezte le: „*Igazán az ember bámul Óméltóságának [t. i. Ferenczy Idának] ezen a gyakori áldozatán, hiszen alig múlik el egy hónap, hogy ne járulna hozzá a nagy idők szükségleteinek enyhítéséhez itt a szülővárosában, pedig tudjuk, hogy mennyire igénybe veszik jószívűségét Bécsben is, hol magas rangjánál és összeköttetéseinél fogva ismert nem csak a neve, de nemesszívűsége is*”.

Ferenczy Ida jelentős pénzüsszeggel támogatta a Kada Gyermekotthont, ahol a háborúban harcoló családfelek és dolgozó anyák gyermekei kaptak ellátást. Rendszeresen támogatta a Kecskeméti Dalárda háborús jótékonyági koncertjeit is, meleg hangú levélben méltatta munkájukat: „*Burdács Rezső úrnak, mint a Kecskeméti Dalárda elnökének. ...Örvendek, hogy a mi Dalárdánk a szenvedők enyhítésének nemes célját tűzte ki feladatául. Adjon Isten kiváló sikert! Szíves üdvözléttel Ferenczy Ida*”. A volt felolvasónő kecskeméti vagyonkezelője azonban aggódott, hogy mennyi pénzt költ adományozásra. Ferenczy Ida azonban megnyugtatta az illetőt, hogy „*ne aggódjék az ő vagyoni mérlegének netáni megbillenése miatt, mert ő a háború ideje alatt színházba nem jár, fogatot nem tart és sok mindentől megtagadja magát, csak hogy a sok nyomoron enyhíthessen*”. Továbbra is adományozott a Hadsegélyző Bizottmánynak, az 1918-ban alakult Patronázs Egyesületnek és egy Kecskemét város által hadiözvegyek, hadiárva, tehetetlen rokkant katonák számára létesítendő menhely javá-

ra is. A háború egész tartama alatt átérezte Ferenczy Ida a harcoló, a sebesült kecskeméti katonák és családtagjaik szenvedését, adományaival együttérzését fejezte ki minden alkalommal.

A háború után, 1919-ben a bécsi „*vörös uralom*” idején nehéz időszakot élt meg Ferenczy Ida, aki ekkor már 80 éves volt. Anyagi helyzete megromlott. 1921-ben kénytelen volt Kecskemét-városföldi birtokából 9 holdat eladni. Birtokügyeit ekkor dr. Kiss Kálmán ügyvéd intézte. Az ingatlanárak azonban éppen ekkor mélyponton voltak. Míg 1920-ban 50-60.000 koronát is megadtak holdjáért, 1921-ben csak 15.000 koronát ígértek 1 holdért. 1923-ban szegedi dűlőbeli birtokából kellett ismét eladnia 10 holdat.

A kecskemétiiek továbbra is tiszteletben tartották az ekkor már csak Kecskemét „*nagyasszonyaként*” emlegetett Ferenczy Idát. A Gyermekvédő Liga választotta védnőkévé az idős hölgyet. (Az elnök Révész István pápai prelátus és özv. Pócsy Györgyné, társelnök dr. Kiss János törvényszéki elnök.)

Kecskemét képviselő-testületének 1923. január 19-én tartott ülésén is említésre került Ferenczy Ida neve – tudósított róla az 1919-től megjelent napilap, a Kecskeméti Közlöny. Fáy István főispán említette meg, hogy látogatást tett a fővárosban – a hosszabb ideje Magyarországon tartózkodó – Ferenczy Idánál, „*Kecskemét nagyérdemű nagyasszonyánál, aki a múltban úgy Kecskemét városért, mint annak egyes hozzáforduló polgáraiért annyi érdemes pártoló működést fejtett ki. Ferenczy Ida kérte, hogy legmelegebb üdvözlétet tolmácsolja a kecskemétiieknek*”. A képviselő-testület a kedves gesztusra elhatározta, hogy üdvözlő iratot küld Ferenczy Idának.

Kecskemét város 1928. június 28-án, rögtön Ferenczy Ida halála napján értesült kedves szülőtte haláláról. Minden helyi újság hírt adott haláláról, megemlékezett életútjáról, urnójához, hazájához, szülővárosához való igaz hűségéről. Úgy az ország kormánya, mint a város, saját halottjának tekintette. A Bécsben történt felravatalozás, búcsúztatás után vonattal hozták holttestét szeretett szülővárosába. A Nagytemplomban méltó tisztelettel és külsőségekkel megtartott felravatalozás és gyászistentisztelet után országos méltóságok, kecskeméti előkelőségek és nagyszámú gyászoló kecskeméti kísérté utolsó útjára, a Szentháromság temetőben a családja számára általa építtetett kriptához, ahol végső nyugalomra helyezték. **Péterné Fehér Mária**

Örökmádás-templom,
Budapest

A NAGY UTCÁTÓL A GÁSPÁR ANDRÁS UTCÁIG

A KECSKEMÉTI DON-KANYAR HI

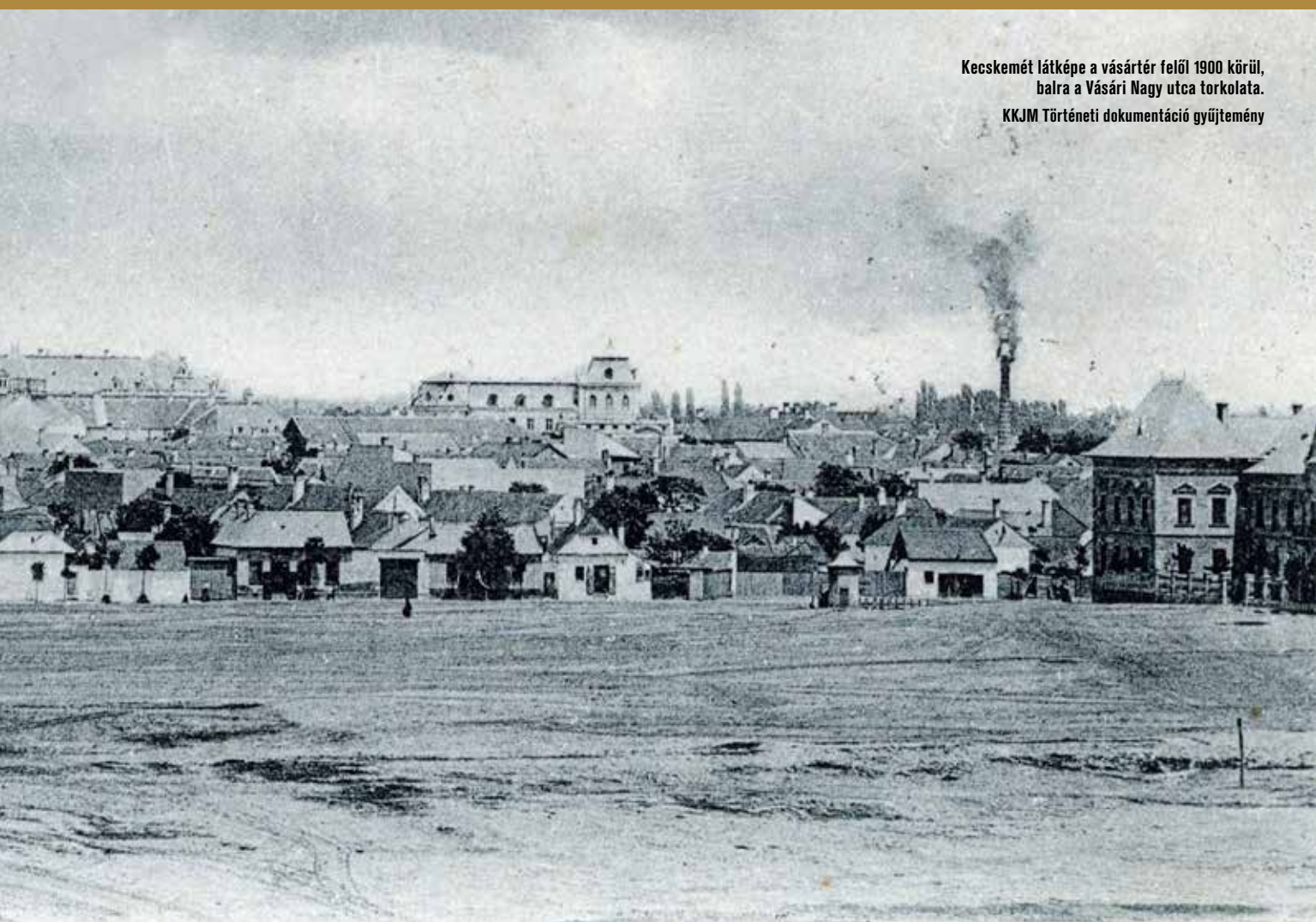
Ha Kecskemét történelmére gondolunk, sokakban felmerülhet, hogy a puszták metropolisza eredendően egy középkori-kora újkori mezőváros. Ezt az egykori várost azonban nagyon nehéz felfedezni a mai település városképnél. Fennálló emléke ennek ma már csak a Kéttornyú közben álló lőréses torony, illetve a Barátok temploma, mely csak részleteiben őrzi egykori gótikus stílusát. Azonban van még valami, ami a középkori-török kori mezővárosra emlékeztet: a belváros utcaszerkezete. A központba vezető nagyobb utcák jellemzően irányjelölő neveket kaptak. Ezek közé tartozott a Vásári Nagy utca is, mely az egykori nagy vásártérrel kötötte össze a város központját. Ma erről az utcáról – melyet magasépítésű betonmonstrumok szegélyeznek és részben Deák tér, részben Petőfi Sándor névre „hallgat” – talán a legnehezebb elhinni, hogy egykor egy középkori mezővároshoz tartozott.

Az alföldi halmaztelepülések utcaszerkezetére kialakulásuk óta jellemző a sugaras szerkezet, főleg a Kecskeméthez hasonló,

folyóval nem rendelkező városoknál, ahol a terepalakulatok nem akadályozták érdemben a város növekedését. A korai város fő

közlekedési útvonalai is szinte egyenesen a központ felé tartottak, maga a településszerkezet az utak közti területeken jött létre, tulajdonképpen az utcahálózat ezeket a nagyobb utakat kötötte össze. Ezek a fő útvonalak nyilvánvalóan irányjelölő jelleggel már a város létezésének korai időszakában nevet kaptak, a kisebb utcákra ez nem volt feltétlenül jellemző.

A budai szandzsák első 1546-os adójegyzékében vagy defterében már szerepel 8 utcánév, a Nagy, Szentmária, Varga, Kozma, Szentlőrinc, Oskola, Gyümölcs és Új utca. A Szentmária utca valószínűleg a mai Mária utcának feleltethető meg, talán irányjelölő

STÓRIÁJA I.

szerepe is lehetett, vagyis a máriahegyi Sárlos Boldogasszony-kápolna felé vezetett. A Szentlőrinc utca a mai Csongrádi utcának felelt meg és a mai Nyárlőrinc területén lévő Szentlőrinc falu irányába hagyta el a várost. Az Oskola utca pedig valószínűleg a nevezett épület melletti utca volt. A Gyümölcs utca a város legrégebbi szőlő- és gyümölcstermesztő területei irányába tartó utat jelölte. Ez vélhetően a későbbi Homok utcát takarja, amit ma Kápolna utca néven ismerünk. A Varga és Kozma utcákat nem sikerült lokalizálni.

A Nagy utcát Hornyik János óta a Vásári Nagy utcával azonosítják, talán nem alaptá-

lanul. Már az 1546-os defter szerint ez volt a város legnépesebb utcája 132 családdal, miközben a többi utcában 20-30 családot írtak össze. Emellett a város leggazdagabb juhos gazdái is itt laktak, talán az utca elnevezése nemcsak a méretére, hanem a rangjára is utalt – a nagy, öreg kifejezés hagyományosan a jelentős szerep kifejezésére is szolgált. Az elnevezés meglehetősen adekvát lehetett, ugyanis a 19. század elején – 1816-ban – még ezen a néven említették az utcát. Azonban nem sokkal később 1846-ban már Vásári vagy Vásári Nagy utcának nevezték.

A névváltozás megértéséhez a helyi vásárok története ad választ. Kecskemét már a középkorban is rendelkezett 3 országos vásár rendezésének jogával. A hódoltság idején, a 17. században e sokadalmak tartását ideiglenesen felfüggesztették, s csak 1696-ban erősítette meg újra az uralkodó a vásártartási jogokat. Ennek fényében nem véletlen, hogy a városi magisztrátus 1698-

ban határozatot hozott a vásár rendjéről, vagyis megállapította, mely kereskedők hol állíthatták fel a sátraikat. A rendeletben az árusok első sora „az Homokon” a „Kápolna felől” kezdődik, „Kálmány János háza mellett.”

Ez két helyszínt feltételez, több kápolna nem lévén ekkor a városban, a máriahegyi Sárlos Boldogasszony-kápolna pedig túl messze állt ekkor még a várostól. Az egyik a Barátok temploma melletti romkertben ekkor már álló, a templom körítőfalába épített Szent Mihály-kápolna, a másik a Homoki kápolna a Kápolna utcában, ám utóbbit jelenlegi tudásunk szerint ekkor temető vette körül. Bármelyik épület is legyen az utalás tárgya, bizonyos, hogy a város belső területére kell a vásártartás helyét lokalizálnunk. Ez természetesen csak a gyalogvásárokról vonatkozott, a nagy gulyákat megmozgató baromvásárokat régente is a város határában, a Fehér tónál tartották. E vásárok hamarosan nagy népszerűségre

tettek szert, az ország minden részéből nagy tömegek látogatták, talán ennek is köszönhetően Kecskemét 1746-ban újabb országos vásár megtartására kapott jogot.

A főtér és környéke mint a vásárállás helyszíne inntől válhatott szűkössé, 1750-ben egy kávéfőző már a városon kívül kapott kávémérési jogot a vásárban. Ez azt jelzi, hogy a 18. század közepén bizonyos sokadalmakat a város délnyugati előterében

rendeztek meg, viszont 1787-ben a városi tanács arról hozott határozatot, hogy a sertések adásvételét az ekkor már itt álló külső fogadó előtt kell tartani. A vásárok tehát a 18. század második felére kiköltöztek a városközpontból a későbbi vásárállásra, a város árkain túlra, a Szentháromság temető és a később telepített Máriaváros közötti nagy térre. A várost ekkor még a fő útvonalak végén lévő kapukon lehetett meg-

A Vásári és Gáspár András utca vonala a Nagytemplom mögött egy, az 1940-es években készült légifotón.

Forrás: HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum
Hadtörténeti Térképtára

A Gáspár András utcai éles kanyar a 20. század elején, jobbra a Bányó-ház kapuja.
Forrás: KKJM Fotótár

Kocsiról árulók a Vásári utcában az 1930-as években.
Forrás: KKJM Fotótár

közelíteni, a Nagy utca végén álló kaput ekkor már Vásári kapunak nevezték. A Nagy utca neve ekkortól kezdhett kikopni, azonban nem meglepő, hogy csak kb. 50 év alatt változott meg teljesen. Egy-két generációval később már az utca legjellemzőbb tulajdonsága az lett, hogy a vásártér felé visz a városközpontból, a kor embere ezért ez alapján nevezte meg. Az, hogy az utcák és egyéb közterületek elnevezése változhatott, természetes volt, a házszámok ugyanis a kerületi beosztást jelentő tizedek alapján lettek kiosztva, a nagyobb utak elnevezése csak a közszájon forgó mindennapi használat révén állandósult. 1844-ben Szokolay Hártó János még azon kesergett, hogy csak ezeknek a nagyobb utaknak van elnevezésük, a többi utcának semmilyen neve sincs, irányjelzőként boltokat, szárazmalmokat vagy ismertebb emberek házait használták.

A 19. század közepére tehát az egykori Nagy utcát Vásári, később Vásári Nagy utcaként nevezték. A „Nagy” kitétel a vásári jelző mellett nem a korábbi elnevezés öröksége, ez egy sajátos helyi városzerkezeti és utcanévadási szokásra utal. Ugyanis a fő közlekedési útvonalakkal párhuzamosan a kisebb szélességű utcák is a városközpontba vezetnek, ez a kettősség csak a Kápolna, Mezei és Szolnoki utcáknál hiányzik, a többinél megvan. 1850-ben a városi tanács, megelégedve az áldatlan állapotokat e téren, utcanévlajstromot állított össze. Ekkor ezeket az „utcapárokot” egy névvel látták el, de nevükben „nagy” és „kis” jelzővel különböztették meg ezeket, például Budai Nagy utca, Budai Kis utca. Ekkor kapta nevét a Vásári Nagy utca is, párja, a Vásári Kis utca a mai napig a Kisfaludy utca nevet viseli. Az újonnan elnevezett Vásári Nagy utca a 19. század közepére is megmaradt Kecskemét jelentős presztízzsel rendelkező útvonalának, amint egy 1823-ból származó ábrázoláson is látható, gazdaházak, boltosok szegélyezték, ám a vagyonos réteg a 19. század közepén az egykori Nagy utca helyett már a Homok – a mai Kápolna – utcában lakott.

Kecskemét fejlődésének megindulásával az egykori halmaztelepülés városrendezése elodázhatatlanná vált. A 19. század elején a nagy tűzvészek miatt törekedett a városi tanács a település utcáinak és telkeinek rendezésére, de ezen törekvések csak részfeladatok szintjén valósultak meg, nem sikerült átfogó megoldást találni. Az 1860-as évekre

A Vásári és Gáspár András utca egy 1912 körüli térképen. Utóbbi mellett a sátirozás hiánya jelzi a tervezett új nyomvonalat.
Forrás: KKJM Történeti dokumentáció gyűjtemény

vált nyilvánvalóvá, hogy városrendezési tervet kell készíteni, ehhez azonban nagy pontosságú felmérést, térképet kellett készíteni. Ezt a térképet Szilády Lajos mérnök készítette el, ennek birtokában 1870-től állandó bizottság foglalkozott az utcaszabályozással, 1872-től pedig László Károly főmérnök vezetésével a Mérnöki Hivatal kapta meg ezt a feladatot is.

Ebben a légkörben nyilvánvalóvá vált a Vásári Nagy utca egyik jelentős hátránya, amely az egyre nagyobb volumenű forgalmat jelentősen akadályozta. A Nagytemplom szentélyétől induló utca ugyanis kissé elszűkülve, szinte derékszögben megtörve kanyarodott be egy kisebb térre, ahol még 3 másik utca csatlakozott hozzá, innen egy kisebb ívvel kanyarodva folytatta útját a vásártér irányába. Ez a törés az utca vonalában talán még a város korai fejlődési szakaszában keletkezett, a teresedés jelezhetette az egyik középkori városkapu helyét. Szélessége lehetővé tette, hogy nagyobb méretű szekerek is közlekedjenek rajta, de két szekér már bajosan fért el egymás mellett a kanyarban. 1869-ben a Kecskeméti Lapok hasábjain már jelentek meg cikkek a város szabályzásáról, itt a Vásári Nagy utca veszedelmeit elkerülendő javasolták

a – szintén szabályozandó – Vásári Kis utca használatát mindaddig, míg az előző egyszer kellő szélesre lesz alakítva. Az útvonal ezen hátrányának ostromozása innentől kezdve állandósult az városszabályzásról történő közbeszédben, 1886-ban már úgy említették, mint olyan utcát „*mely éppen 9 görbülettel, száz oldal-dőlés árán vezet ki bennünket a vásártérre.*”

A szabályozás mikéntjét illetően az 1890-as évek elején már konszenzus született. A vasútállomástól a városházáig erő sugárút terve 1885-ben bizonyosan létezett (a mai Rákóczi út), ennek meghosszabbításaként tekintettek a Vásári Nagy utca kiegyenesítésére is. Így tulajdonképpen egy sugárút kötötte volna össze a pályaudvart a vásártérrel, mely a Nagytemplom és a városháza közötti területen keresztül kapcsolódott volna össze. 1896-tól folyamatosan napirenden volt a kérdés, sőt az új sugárútra még lóvasút bevezetése is felmerült. 1899-re már 4 terv forgott közkezen az „*Új Vásári utca*” nyomvonalá kapcsán. Ebből 3 javaslat kisebb változtatásokkal oldotta volna meg a kérdést, a legdrasztikusabb Kerekes Ferenc főmérnök nevéhez fűződött. Ez a terv már számolt a volt katonai iskola épületének elbontásával és szintén a városháza

Árusok a vásártéren 1900 körül, a háttérben az egykori cédulaház és a Ferenc József laktanya.

Forrás: KKJM Történeti gyűjtemény, Szalontay-album

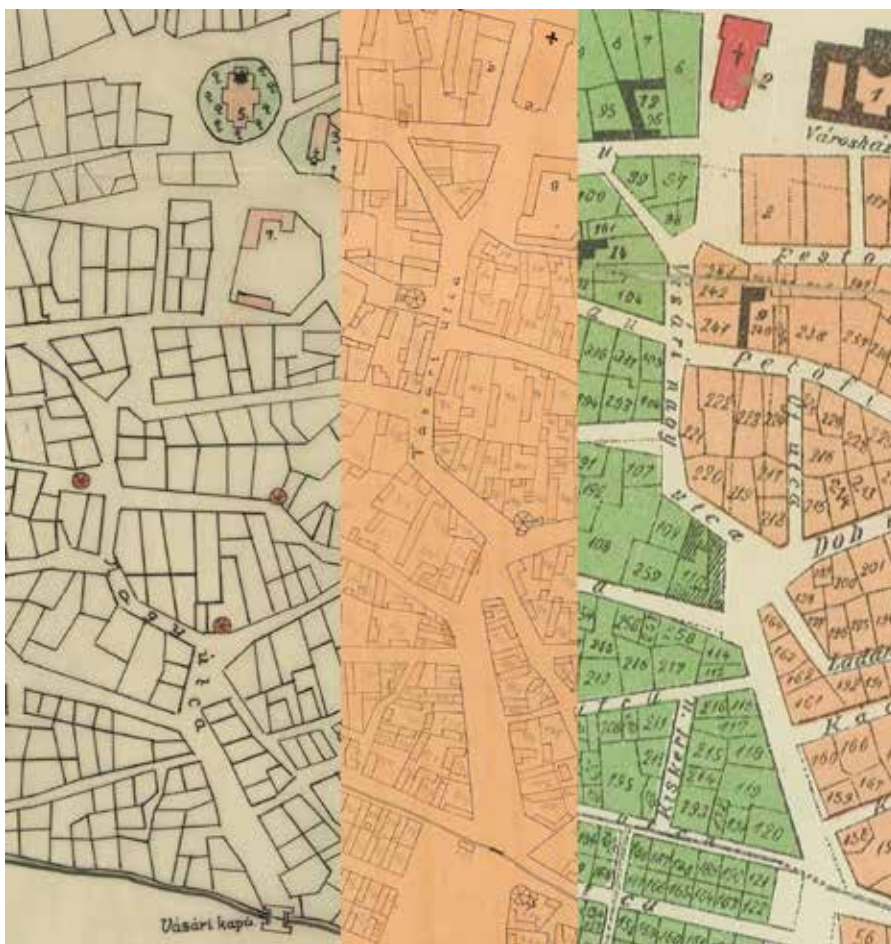

Kécskemet látképe a vásártér felől 1806-ban, jobbra a Vásári – ekkor még Nagy – utca torkolata. Gottfried Prixner metszete a kovácscéh szabadulólévelén.
Forrás: KKJM Történeti dokumentáció gyűjtemény

Kécskemét látképének részlete a Vásári utca ábrázolásával, 1823-ban. A Nagytemplom mögött felismerhető a katonai ispóhely épületegyüttese, az utca íves kapuzatú házsora, illetve az utca végén a Szentháromság-kápolna. Derer József metszete a tímárcéh szabadulólévelén. Forrás: MNL BKML

A Nagy utcától a Vásári Nagy utcáig. Az utca nyomvonala a 18., 19. században és egy 1905-ös térképen. Forrás: MNL BKML

és a Nagytemplom közötti térről indulva nyílegyenesen a Máriaváros sarkáig vezetne volna az új utcát, nem kevesebb, mint 26 méter szélességben. A városrendezési tervekbe végül egy visszafogottabb tervvariáns került be, mely nem az egész utcát érintette, csak a Dobó utcáig vezetne keresztül a háztömbön az új utat, az utca külső részét meghagyva eredeti formájában. A változás szelét jelezte, hogy az 1907-ben elfogadott új közterület-elnevezések már egy kettéosztott Vásári Nagy utcát tárnak elénk. Az utca belső része a kanyarnál lévő teresedésig, a

A Gáspár András és Kada Elek utca kereszteződése a Ladányi utcából, a kép közepén a II. városi bérház, a háttérben a Gazdasági Güzmalom betonsilója, Irányi István 1960-as festményén. Forrás: KJKM Történeti dokumentáció gyűjtemény

Dobó utca torkolatáig, Gáspár András nevét kapta, a külső része a Mária körútig viszont megmaradt Vásári utcának. Jelezte a város elkötelezett szándékát az is, hogy 1912-ben már tanácsulésen tárgyalták a lebontandó épületekben addig elhelyezett városi intézmények (tűzoltóság, villanyszerelő hivatal, gazdasági udvar stb.) áthelyezését. Illetve: „...a mi a Vásári-utca kinyitását illeti, úgy értesülünk, hogy ez már a legközelebbi jövő kérdése, a kisajátítási munkálatok is folyamatban vannak már” – írta a Kecskeméti Ujság ugyanezen évi száma április 26-án.

A hamarosan bekövetkezett I. világháború azonban ezt a tervet is, mint oly sok más, háttérbe szorított.

A frissen elkeresztelt Gáspár András utca tehát fényes múlttal rendelkezett, de sötét jövővel nézett szembe, az 1970-es évekre szinte semmi sem maradt belőle. A város rangos utcájából pár évszázad leforgása alatt szabályozandó közlekedési botránykó lett, jelentős városrendezési lépések megtételére sarkallva a városi tanácsot. Ma esetleg más megítélés alá esne, de akkoriban a Rákóczi út kinyitása valóban

nagyvárosi rangot adott Kecskemétnek, és amennyiben párja, a későbbi tervezetekben Szabadság útnak nevezett sugárút is elkészült volna, vélhetően városépítészeti telitalálatként emlékeznék meg az egykori Nagy utca átalakításáról. Az utca későbbi történetének vizsgálatánál érdemes szem előtt tartanunk ezt a tényt is, emellett azt is, hogy a századfordulón nem is álmodtak olyan mérvű átalakításról, ami végül bekövetkezett – végérvényesen eltüntetve az egykori mezővárosi utcát a kecskeméti városképből.

Bezsenyi Ádám

75 ÉVE TÖRTÉNT

Piarista vezetés alatt a Kecskeméti Egyesített Gimnázium (1944–1945)

Rendkívüli idők rendkívüli döntéseket követelnek. Ilyen döntése volt 1944 novemberében Frigyesy Ferenc városi népművelési titkárnak, a tanfelügyelőség akkori megbízott vezetőjének, hogy az áldatlan állapotok ellenére újraindította a háborús harcok miatt félbeszakított 1944/45-ös tanévet. Összegyűjtött minden – az akkor a városban található – tanköteles tanulót, és életre hívta Kecskeméti Egyesített Iskolák név alatt a város egyetlen oktatási intézményét, amelyből pár hét múlva kinőtt a Kecskeméti Egyesített Gimnáziuma, amelynek vezetésével Mészáros Imre piaristát bízták meg. Nem véletlen, hogy őrá esett a választás, hiszen rendtársával, dr. Gulyás Istvánnal utolsó kecskeméti-ként hagyták el a várost 1944. október végén és az első pedagógusokként tértek oda vissza november elején. Ők kezdték meg számba venni és összegyűjteni a városban csellengő, gazdátlan ifjúságot. Természetesen jó személyes kapcsolatok is megalapozták a döntést. A megbízott tanfelügyelő akkor 6. osztályos gimnazista fiának volt korábbi osztályfőnöke Mészáros Imre.

Kecskeméten, a közismert háborús események miatt már az 1943/1944-es tanév is korábban ért véget. A város iskolaépületeinek egy részét katonai célokra foglalta le a hatóság. A piaristák 1933-ban átadott iskolapalotájába pl. magyar–német hadikórház költözött. A meghosszabbított nyári szünetben levetteképző és légtőlalmi tanfolyamokon vettek részt a nagyobb kecskeméti diákok.

A világi tanárok pedig bevonultak.

A front közeledése miatt az 1944/1945-ös iskolaév nem kezdődhetett meg a megszokott szeptember eleji időben. Október első napjaiban megnyitották ugyan a tanévet, de az oroszok váratlan előretörése miatt érdemi tanításra már nem került sor.

Beregffy Károly nyilas honvédelmi miniszter a várost rendeletileg hadművelési területnek nyilvánította, és elrendelte a város kiürítését, a lakosság kitelepítését. A nyilas hatalom Budapest előterében itt kívánta az orosz támadást megállítani. Kecskemét több tízezres civil lakossága földönfutóvá vált. A város diáksága szüleikkel együtt Dunántúl vagy Budapest irányába menekült. Ugyanakkor nagyon sokan kerestek menedéket a város környéki tanyavilágban.

Súlyos harcok után Kecskemét november 1-jén végleg a szovjet hadsereg kezére került. (A város ostroma alatt sok halottat temettek a hadikórházként szolgáló piaris-

ta gimnázium mögötti Gyenes téren ásott tömegsírokba.)

November 2-án a városból elmenekült lakosságot a kecskeméti templomok harangzúgása hívta újra haza. Ennek nyomán a közeli tanyavilágból lassan kezdett visszaszivárogni a lakosság. Mészáros Imre és dr. Gulyás István piaristák voltak az első tanárok, akik visszatértek a kifosztott városba. (A piarista gimnázium és a rendház minden felszerelését és bútortát is tönkretették vagy széthurcolták.) November közepére csatlakozott hozzájuk néhány lelkes világi tanár és tanító, így hozzáláthattak az iskoláskorú gyerekek összegyűjtéséhez.

November 18-án Frigyesy Ferenc népművelési titkár, a tanfelügyelőség akkori megbízott vezetője a város polgármesterének, a megszálló orosz csapatok által kijelölt Várad Józsefnek a megbízásából beindította a kecskeméti iskolák működését. A város összes tanköteles diákját összevontan – Kecskeméti Egyesített Iskolák – névvel az Ókollégium épületében helyezte el. A középiskolások első tanárai Mészáros Imre és dr. Gulyás István piaristák lettek. Megkezdődhetett a rendszeres tanítás, így folytatódhatott az októberben félbeszakadt 1944/1945-ös tanév.

Decemberre már öt gimnáziumi oklevéllel rendelkező tanára volt az egyesített iskolának: Hajagos M. Mária, az angol-kisasszonyok intézetének házfőnöke, dr. Beke Ida római katolikus leánygimnáziumi

tanárnő, Gombkötő Antal nyugalmazott tanfelügyelő, okleveles gimnáziumi tanár, valamint Mészáros Imre és dr. Gulyás István piaristák. Később bekapcsolódtak a tanításba özv. Kerekes Ferencné, Kovács Bálintné, Lázár M. Juliánna, Csiszár Albert és Hatvani Lajos tanítóképző intézeti tanárok, Horák Jenő okleveles középiskolai tanár, Bakos Kálmán és Gémes Mihály római katolikus lelkészek, Mester István Marosvásárhelyről menekült református vallás tanár, valamint Kuthy Erzsébet, az

Mészáros Imre mb. igazgató és az egyesített gimnázium diákjainak egy csoportja, 1945. május (dr. Ágoston László közlése alapján):
 Első sor balról: Cigány Péter, Buki Tibor, Gyöngyösi János, Vass-Eysen Ervin, ?, Kozák Endre, Szécsényi János, Toriska Tibor, Várnagy Endre.
 Második sor balról: ?, Simon ?, Berényi Márta, Tóth Ilona, ?, Mészáros Imre piarista, Kardos Irén, Bende Ilona, Tajti Mária, Ludvig Klára.
 Harmadik sor balról: ?, Bónis Árpád, ?, Szalay Károly, Szentendrei László, Frigyesy Ferenc, Póta Iván, Goóch László, F. Tóth László, ?, Somodi József.
 Negyedik sor balról: Ungár Endre, Domján Lajos, Vásárhelyi László, Hunyadi ?, Virágh István, Németh Ernő, Benedek Sándor, ?, Ágoston László, ?, Szabadi Sándor, Szelner György, Tóth László.

angolkisasszonyok leánygimnáziumának 1943-ban végzett növendéke. December végéig háromtagú városi bizottság szervezte, irányította Kecskemét szétzilált és csonka oktatási hálózatát. Tagjai Gombkötő Antal tanfelügyelő, Barcza József, a kereskedelmi iskola igazgatója és Frigyesy Ferenc népművelési titkár voltak.

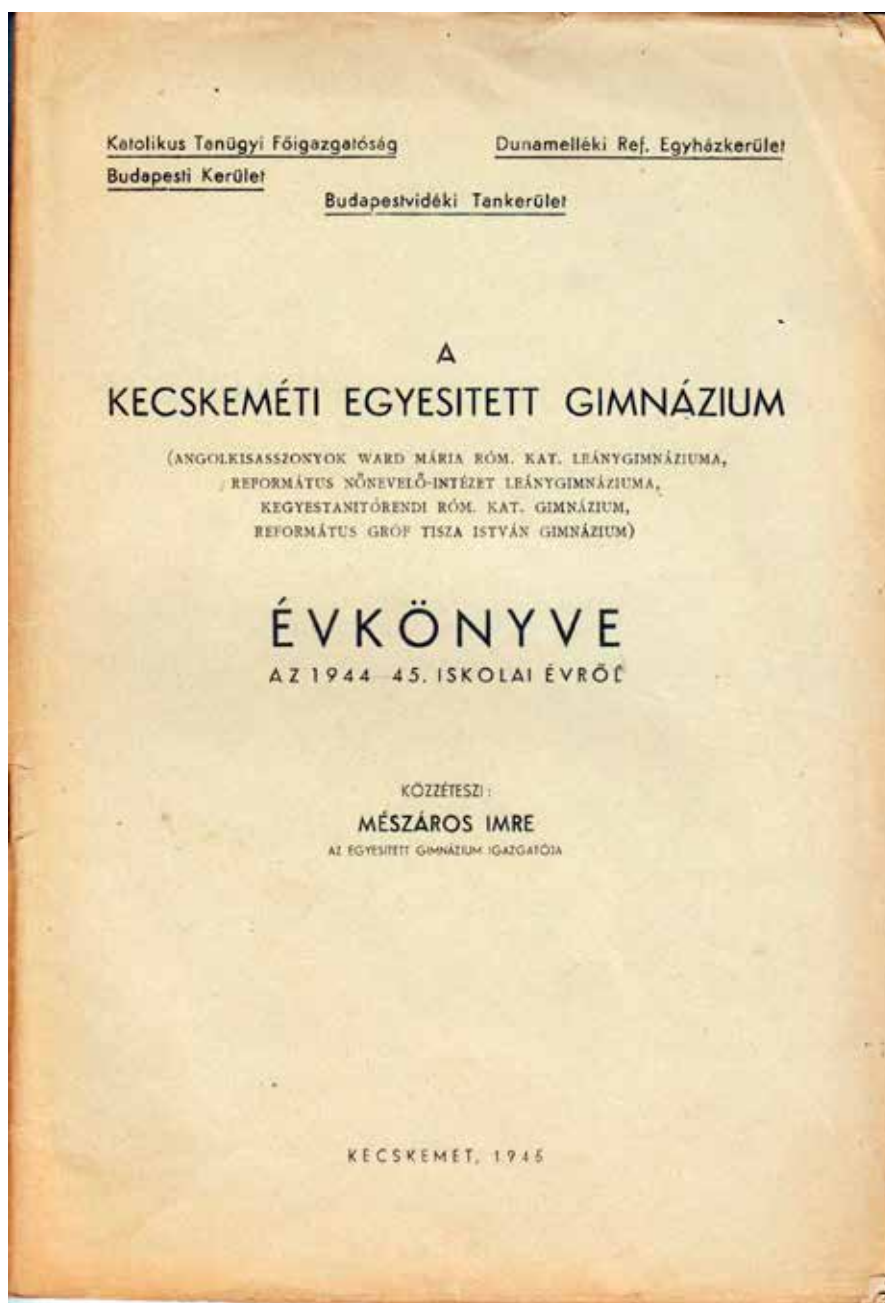
1945. január 2-án az új polgármester, Tóth László által összehívott városi oktatási értekezlet döntött a városi elemi iskolák, gimnáziumok és képző intézmények

szétválasztásáról. A város négy gimnáziuma (Angolkisasszonyok Ward Mária római katolikus Leánygimnáziuma, Református Nőnevelő-intézet Leánygimnáziuma, Piarista Gimnázium és a Református gróf Tisza István Gimnázium) Kecskeméti Egyesített Gimnázium néven Mészáros Imre piarista tanár igazgatása alatt folytatta a munkát.

Ekkor váltak ki a tantestületből a képzős tanárok: Csizsár Albert tanítóképző intézeti tanár, Horák Jenő tanár, Bakos Kálmán

és Gémes Mihály római katolikus hitoktatók, január 15-én pedig Kovács Bálintné tanítóképző intézeti tanárnő és a közben kisegítő tanárként átmenetileg alkalmazott Bite Margit és Bánó Gergely.

Az egyesített gimnázium kezdetben maradt az Ókollégiumban, majd átköltöztek az angolkisasszonyok Czollner téri épületébe. A tanítás három összevont csoportban folyt (1–2., 3–4. és 5–8. osztályok). Jelenlétben megnőtt a diákok száma, januárban már elérte a 120–130 főt, Emelkedett a

A Kecskeméti Egyesített Gimnázium 1945-ös évkönyvének címlapja.
Kiadta: Mészáros Imre SchP megbízott igazgató

tanítás színvonala. Ekkor már tantárgyszerű tanítás folyhatott. Februárban új csoportbeosztást vezettek be, önállóvá vált az első, a második, a harmadik és a negyedik osztály. Összevonva maradt az ötödik a hatodikkal, valamint a hetedik a nyolcadikkal. A tantestület január közepétől újabb tagokkal bővült, ekkor kapcsolódott be a tanításba Kádár József piarista, Acsay Vilmos római katolikus leánygimnáziumi

énektanár, valamint kisegítő tanárként két egyetemi hallgató: Kerekes Tibor és Révész Sándor. Nem sokáig maradhatott az egyesített gimnázium a Czollner téren. Február elején az angolkisasszonyok épületéből is szovjet hadikórház lett. A tanítás ezután két Batthyány utcai magánházban folyt tovább. A hónap folyamán újabb hét tanár tért vissza Budapestről: Csoma Mária református gimnáziumi tanárnő, Soror Er-

dős Sarolta római katolikus leánygimnáziumi tanárnő, dr. Iván János piarista, Klein Gyula református fiúgimnáziumi tanár, Sz. Mihó Ida református leánygimnáziumi énektanár, dr. Tóth Tibor római katolikus leánygimnáziumi hittanár, valamint dr. Zányi László piarista. Az időközben Debrecenben felállt ideiglenes kormány rendeletének értelmében igazolási eljárás lefolytatása nélkül nem volt lehetséges tanároknak újra munkába állniuk. Mészáros Imre megbízott igazgató március 1-jén kelt felterjesztésében a 77-1945. M. E. rendelet 5. §-ára hivatkozva kérte, hogy a már munkába állt tanárokat és az újonnan érkezetteket az igazolási eljárás előtt is alkalmazhassa. A vallás és közoktatási miniszter engedélyével a visszatértek március 19-én bekapcsolódhattak a tanításba, így lehetővé vált a napról napra népesebbé váló ötödik és hatodik, illetve a hetedik és nyolcadik osztályok szétválasztása.

Az első félévi osztályozó értekezletre március 17-én került sor, ekkor már 219 tanuló teljesítményét értékelhették. A diákok rajzból, testnevelésből és kézimunkából nem kaptak jegyet, mivel tanárihiány miatt az első félév során ezeket a tárgyakat nem oktathatták. A félévi értesítőket itt is, mint minden kecskeméti iskolában, március 24-én osztották ki. Márciusra a város valamennyi iskolaépületét szovjet hadikórházzá alakították, így az egyesített gimnáziumnak a polgári iskolával osztóznia kellett a Batthyány utcai magánházakon. Ekkor három egymás melletti magánházban folyt a tanítás 40 perces órákban a polgári iskolával váltakozva.

Május elején visszaköltözhetett az egyesített gimnázium az angolkisasszonyok épületébe. Időközben a tanulók létszámának állandó növekedése miatt az osztályok egyre zsúfoltabbá váltak. A párhuzamos osztályok megnyitására május 3-ig helyhiány miatt nem nyílt lehetőség.

Az alsó négy osztályban ekkor szétválasztották a leányokat és a fiúkat. Az 50-es létszámú elsős, a 48 fős másodikos és az 54 fős harmadikos leányosztály az angolkisasszonyok internátusában kapott helyet. A legmagasabb osztálylétszám a 4. b osztályé volt, ahol összesen 59 római katolikus, görög katolikus, református, evangélikus és zsidó fiú tanult. A hónap folyamán újabb 13 igazolt pedagógus került vissza a katedrára. Ekkor váltak ki a tantestületből a kisegítő tanárok.

A 24 végzős tanuló osztályozó értekezletet június 9-én tartották meg. Az írásbeli

érettségi vizsgákra június 14-e és 16-a között került sor, a szóbelik pedig július 2-án és 3-án zajlottak. A magántanulók is ekkor vizsgáztak. Az utolsó tanítási nap július 7-e volt. A 481 nyilvános tanuló eredményét lezáró osztályozó értekezlet július 13-ántartották meg. A tedeum és tanévzáró istentisztelet, a bizonyítványosztás pedig július 15-én zajlott le.

Ebben a tanévben diákokthoz hiányában a vidéki tanulók elhelyezését csak magánházaknál lehetett megoldani. Azok a vidéki tanulók, akiket így nem tudtak elhelyezni, valamint a korábbi tanévekben vonattal bejárók számára egy miniszteri rendelet értelmében Izsákon és Lakiteleken magániskolát, illetve tanfolyamot szerveztek. Izsákon február végén indult meg a tanítás 45 diák számára Radványi Nagy József Nagykárolyból menekült állami gimnáziumi tanár vezetésével. Munkáját Baracska Gyula és dr. Bognár Imre református fiúgimnáziumi tanárok segítették. Lakiteleken május 5-én kezdődött az oktatás Ifju Sebestyén piarista tanár irányításával.

Az évzáró ünnepélyen Mészáros Imre igazgató beszédében kiemelte, hogy „...az egyesített gimnáziumban a tanév folyamán milyen heroikus és példás munka folyt s milyen egészséges szellem és harmónia uralkodott.

A tanulóifjúság túlnyomó többsége minden elismerést megérdemlő szorgalommal, lendülettel és akarással végezte iskolai munkáját. Azonkívül az iskola többszöri költözködése alkalmával a legtöbben nemcsak szívesen, hanem egymással versengve vettek részt a hurcolkodásban, a romeltakarításban, az iskola épületek rendbehozatalában. Csak elfogódottsággal és büszkeséggel gondolhatunk azokra a jelenetekre, amikor a tanárok és tanítványok együtt hordták a padokat és az iskola egyéb felszereléseit, s együtt dolgoztak a tanítás és tanulás feltételeinek megteremtésében. Így egyrészt közelebb jutottak egymáshoz, másrészt pedig példát adtak arra, hogyan kell a közösséget szolgálni és a testi munkát megbecsülni.

Az egyesített gimnáziumban a négy helybeli felekezet működött együtt. Gondolom, hogy ez az együttműködése nemcsak a tanárok és tanulók lelkében hagyott kitörölhetetlen nyomokat, hanem országos viszonylatban is példaadó volt. Mi nem beszéltünk a felekezeti békéről és egyetértésről, hanem megvalósítottuk. Sohasem azt néztük, hogy mi választhatna szét bennünket, hanem azt, ami összefűz.

Az Ady-vers szellemében nemcsak négy-öt magyar hajolt össze, hanem valamennyien, tanárok és tanítványok egyaránt.”

Mondta ezt akkor, amikor a háború nagy megrázkódást jelentett a személyes és a kecskeméti piarista közösség életében is. A harcok elől a rendtagok egy része elmenekült. A város kiürítését követően a rendházat a csőcselék kirabolta. A szovjetek a gimnázium, a rendház épületét és a Mária-hegyi tanyát is lefoglalták. Utóbbi épületeiben lőszerraktárt rendeztek be. A tanya lakóit elűzték. Csak a templom maradt a piaristák kezén, ott azonban az orgonát menthetetlenül tönkretették. Kis idő múltával megkísérelték számba venni a tanári kart és a diákságot ért emberi veszteségeket is. Több kecskeméti piarista tanár is életét veszttette vagy a harcok, vagy a hadifogság nyomán fellépő betegségek nyomán. Vincze László kecskeméti születésű piarista 1945. január 27-án hunyt el a budapesti ostrom alatt az átélt szenvedések miatt. Szabó István, a gimnázium világi rajztanára és hosszú ideig cserkészparancsnoka a hadifogságból hazatérve 1945. október 27-én tragikus hirtelenséggel, betegségben hunyt el. Dezső Lajos, a gimnázium egykori tornatanára Kecskemét erőszakos kiürítése során először feleségét veszítette el, majd a budapesti ostrom során átélt háborús izgalmak nyomán váratlanul Kecskeméten hunyt el. Ezekben a hónapokban Mészáros Imre piarista mélyebben gyászolt. Ő 16 éves testvéröccsét veszítette el, akit a szovjet katonák fosztogatás közben lőtek agyon.

A diákságot ért veszteségek összeszámolására ekkor még nem nyílt lehetőség.

Szabó István rajztanár már nem térhetett haza a Szovjetunióból

Egyedül Détári Pál 4. osztályos tanuló erőszakos haláláról emlékezett meg az iskolai évkönyv. A végső összesítés majd csak három és fél évtized után készül el, amikor 1989-ben Ruppert József igazgató emléktáblán örökítette meg a piarista diákáldozatok neveit.

A háborús események miatt korábban egyesített négy városi gimnáziumot 1945 nyarán újra szétválasztották. Ez akkor biztos jele volt a békés konszolidáció kezdetének. Az intézmények már önállóan is képesek voltak talpon maradni. Megkezdtek a háborús károk helyreállítását. Emléül azonban valamennyien magukkal vihették, szívükben őrizhették Mészáros Imre megbízott igazgató búcsúztató szavait: „Összehajoltunk, megértettük, becsültük és szerettük egymást, mert mindnyájan magyarok, a magyar ugar, a magyar humusz munkásai, a magyar jövő építői vagyunk, és mert magyarok akarunk maradni.”

Kozicz János

MEGVÁLTOZTATTA A BALTA REND
75 ÉVE, 1945. MÁRCIUS 4-ÉN KECSKEMÉTEN SZÜLET
POLYÁK FERENC FAFARAGÓMŰVÉSZ

Polyák Ferenc

Földműves családból származott. Szülei gazdag érzelmi világát örökölte, édesapja verseket és elbeszéléseket is írogatott. Matkón az „öreg iskolába” és Kecskeméten, a piarista gimnáziumba járt. Felvették a Képzőművészeti Főiskolára is, melyet azonban nem fejezett be. Kisfaludi Stróbl Zsigmond mondta ott, hogy már kész szobrász, neki már nem kell tanulnia. Életének erre a szakaszára később így emlékezett: „Apám tízgyerekes családból származott, anyám kettővel kevesebből. Földművesek voltak egész őseimtől, de akadt köztük juhász, sőt még betyár is. Apám ősi kecskeméti volt, anyám kiskun, fülöpjakabi. Ketten voltunk testvérek: Anti meg én... Két évvel vagyok fiatalabb a bátyámnál, 1945-ben születtem. Már kisgyerek koromban kezdtem a fával bajlódni. Édesanyám vett két bárányt a Lugosiéktól – akik ott laktak a Nagygyöp szélén – aztán ezt a két bürgét szaporítottuk. Lett is egy kis nyáj, aztán én őriztem őket kint a pusztán, az erdőben, kora hajnalokon és késő délutánokon, mert közben iskolába jártam... Haladtak, szaladtak az évek, én is nőtem, mint fa az erdőben. Egyre nagyobb darabokat szerettem volna faragni, ha nem is sikerült mindig. Először az orrot tanultam meg faragni, aztán a szemet, majd idővel a száját, fület és legkésőbb a törzset... Már jól ment a faragás, miközben gimnáziumba kerültem. Az én kedves birkáimat már nem őrizgettem. Az iskola padjaiban sokszor úgy elfogott a szabadságvágy, hogy majd kibújtam a bőrömből, hogy majd hazamehessek.”

Gyermekkora óta foglalkozott tehát fafaragással, először a mindennapi használati tárgyakat díszítette, később már szobrokat és domborműveket is faragott. Témáit leggyakrabban a népi életből vette. A Kecskeméthez tartozó matkópusztai tanyáján élt népes családi körben. Meghatározó élményeket szerzett a pásztorkodás és más mezőgazdasági munkák végzése során. Ezekből merített, amikor szobrai baltás faragással elkezdte készíteni. Végzett néprajzi gyűjteket, népi együttest szervezett, szakkört vezetett, fafaragást tanított. Ismertebb munkái: István király szobor, arató férfi, kenyérszög asszony, halászó férfi portréi, kopjafák, Kossuth Lajos, Rákóczi, Zrínyi, a Petőfi család tagjainak portréja. Baltával és vésővel dolgozott, a keményebb fafajtákat kedvelte (diófa, szilfa, ahogy ő nevezte: paraszt márvány, tölgyfa, vadkörtefa). Munkájáról így vallott: „A forma, a mozdulat érdekel, hogy a száraz anyagot én alakítom, formálom kézzé, lábbá, fejjé – úgy ahogyan látom a parasztot vagy amit éppen faragok. Az ember érdekelt elsősorban, külső mozdulataival, belső indulataival együtt. Nagy, vágott felületekkel dolgozom, tükrökkel. A parasztembernek nem csupán a külső részei a fontosak, hanem a belső: a lélek. Ezt hordozza az arc, a fej. Erről sokat lehetne beszélni. A paraszt koponyák közt megjelenik minden forma: uborkafej, lőtökfej, gölödín-, káposzta-, fordított körtefej. A fej formájáról is szokott kapni nevet a pusztai ember, no meg a mozgásáról,

Fiatalon

DEL TETÉSÉT
ETT

alakjáról. Nem sértő, inkább játékosak ezek a gúnynevek: aki magas »nudli«, a lusta »löttyedt«, a jóképű »derékas«, a hosszúorrú nő »vasorrúbába«, a férfi »tokmányorrú«, ha görbe a lába, akkor »lőcslábú«. Vannak a pusztának jellegzetes, tipikus alakjai, akik külsőségekben is eltérnek. Ezek különösen megragadták figyelmem. Az ilyen embert jól megnéztem, nemcsak egyszer, hanem ötször is, aztán megpróbáltam megfaragni pásztornak, betyárnak vagy parasztnak. A pusztá mindig jellemeket, egyéniségeket szül, ami utánozhatatlan ember és ember között. Alak és beszéd: stílus. Csodálatos, amit ezek az emberek magukban őriznek: hosszú történetek, dalok, viccek, dévajkodó hangnem, megértő, mindent érzékeltető kifejezése a nyelvben. Ezért szép a tanyák népének minden életmegmozdulása. [...] Szívemhez nőtt a pusztai ember, mint ághoz a virág, vershez a dal. Faragom őket, amint citeráznak, amint elalszanak egy kenyérrel a hónuk alatt. [...] Kifaragtam a betyárt,

amint »sutújják«. [...] Gyűjtöm a régi tárgyakat, szegény parasztok, cselédek elnyúlt holmijait. Gyűjtöm a tárgyi és szellemi emlékeket; nem a tárgyat vagy babonát, hanem a népet becsülöm meg vele.”

Polyák Ferenc művei megtalálhatóak szerte az országban, sőt Párizsban, Berlinben és Firenzében is van közterületen alkotása. Egyik István király szobra még II. János Pál pápához is eljutott. Számos munkája megtekinthető Kecskeméten, a Magyar Naiv Művészek Gyűjteményében. Több mint kétszáz kiállítása volt, sok országba meghívták bemutatókra, fesztiválokra. Részt vett 2000-ben a Hannoveri Világkiállításon is, ahol a közönség előtt élőben faragott meg egy szobrot. Hírességek is megfordultak tanyáján, többek közt Amerigo Tot is járt ott. A világhírű szobrászművész ezt írta be a népművész vendégkönyvébe: „Polyák Ferinek, aki megváltoztatta a balta rendeltetését.”

Munkásságáról portréfilm készült Pusztai faragó ember címmel. 2013. augusztus 31-én hunyt el. Weöres Sándor Székér Endrének írott versében így írt róla:

„Polyák Ferit köszöntsd nevembe,
keze alatt a szép csodák
öltöznek fa-redőzetekbe,
faragott-véssett bibliák.”

Egy másik versben pedig Rónay György a következőket írta:

„Az emberek elmúlnak,
a fák sorra kidőlnek,
Tünődik, mit tehet,
hogy itt marassza őket.
Így jár-kei a világban.
A kezében szekerce,
Hogy a múlandót mégis
maradóbbá teremtsé.”

(Források: *Forrás, 1970 *Katona József Könyvtár *Polyák Ferenc: Hogyan lettem faragó)

Weöres Sándorral és Károlyi
Amyvel, illetve Szodfridt István
erdésszel (a képen középén
Polyák Ferenc)

AZ OPERETT MŰZSÁJA

75 éve, 1945. február 17-én hunyt el Pálmay Ilka színésznő, a leghíresebb magyar operettprimadonnák egyike.

1859. szeptember 21-én Petráss Ilona néven látta meg a napvilágot. Nemesi családból származott, apja Petráss Gusztáv mérnök volt, anyja Gyöngyössy Ilona, akit kétéves korában vesztett el. Tízéves koráig nagymamája nevelte, majd négy évet a kassai zárdában töltött.

15 évesen döntötte el, hogy színésznő lesz. Édesapja nehezen fogadta el lánya választását, és a közelebbi és a távolabbi nemesi rokonság is felháborodott a családhoz „méltatlan” életpálya miatt. Ezért nem családi nevén, hanem Pálmay művésznévén szerepelt a címlapokon. Az elnevezést az édesapja találta számára: „Jól van légy színésznő, de a nevünket nem viselheted ezen a pályán, családunk miatt. Kell, hogy más nevet válassz. Válaszd talán ezt: Pálmay. Na hogy tetszik, ez jó lesz? Ez a név szerintem neked dicsőséget és szerencsét fog hozni. Így lettem én Pálmay Ilka” – írta emlékirataiban.

Pályafutását kardalos kóristalányként Kassán kezdte Lászy Vilmos társulatánál. Két hónappal később már szerepet kapott, majd egyre nagyobb feladatokhoz jutott. 1876-ban Eperjesre, 1877-ben Kecskemétre szerződött. A híros városban már első fellépésekor sikerrel szerepelt, a helyi hetilap így méltatta: „Az operette hatása meglepően kedvező volt. Krecsányi eltávozása óta ez este adatott elő színpadunkon először operette zenekar kísérettel. De, ha azt állítanók, hogy csak ebben rejlik a hatás titka – vétenénk a szereplők ellen, kik mind megálltak helyökön emberül, a kik közül azonban ezúttal egyet emelek ki különösen, már csak azért is, mert azt hiszem, hogy benne a közönség leendő kedvencét birja a társulat. Ez Szigligetiné – Pálmay Ilka asszony. Mint Galathea lépett fel. Hangja tiszta, lágy, egyenletes, egyezményes. Játéka kifejezéses s egész jelensége behízelgő. Alakja nem versenyez ugyan egy Ariostó Alcinájával [...] de azért színpadi, emelt, szép s mozdulatainak kellemes varázsa leng. Ez első fellépése is meggyőzőtt arról, hogy nála a kedvesség, gyöngédség, mint természetes elem s nem mint kölcsönözött jelen

meg. Még szeszélyeskedése is elteríté azt a bűvös leplet, a melynek neve – báj.”

Később a Népszínház igazgatója hároméves szerződést kínált számára, így Kecskemétet elhagyta. Tejszínhabszerű szőkecséggel, fitos orrával, szép énekhangjával, tótos kiejtésével hamarosan az ország legünnepeltebb primadonnája lett. Ráadásul

selypített is, és ez csak kacérabbá tette figuráját. Legnagyobb sikereit a fővárosban és Kolozsvárott aratta, de gyakran vendégszerepelt külföldön is: Bécsben, Prágában, Berlinben, Londonban és New Yorkban is turnézott.

Művészetének fénykora egybeesett a klasszikus operett virágkorával. A műfajt ő

Pálmay Ilka

HEGYI ARANKA ÉS PÁLMAI ILKA (soratra.)

„RIP VAN WINKLE” (Vilárol.)

HEGYI ARANKA ÉS PÁLMAI ILKA (soratra.)

CZIGÁNYTRÁFI (Mári Csillával és Hegyi Arankával.)

„MIKÁDÓ” (Hegyi Arankával.)

„A MODEL.”

vitte Magyarországon diadalra. Blaha Lujza így látta őt: „Olyannak képzelem az operett műzsáját, amilyen ő. A megjelenése roppant tetszetős, a kedélye kedves, a pajzánsága, a huncutsága és ellenállhatatlan selypítése mind arra vall, hogy őt az istenek egyenesen az operettre teremtették.” Ady Endre is elismeréssel írt róla: „És mikor Ő fölve-

tette a fátyolt, elhalt a zsigongás, betelt a kíváncsiság, hogy kitörjön a taps, mely soha annyi joggal nem foglalta le a vihar nevét, mint ma este... Ő ez, a régi, az aranyos, a királynő... Szürke ruhácskájában előtpegett. Selypítő beszédével zengedezni kezdett. Édesen, szabados módon bánik a magyar ritmussal, de istenem, annyi évig

járta a dicsőség világútját, az ő dicsőségére és a mienkre!... Aztán a pajkossága, isteni leányossága, megejtő kedvessége!... Mennyi szín, fény, mennyi már elveszettnek hitt poézis, aranyos derűség!”

A Nemzeti Színház tiszteletbeli tagjaként vonult vissza a színpadtól. 1928. március 31-én, éjjel 11 órai kezdettel rendezték

meg búcsúelőadását, amelyen az akkori főváros primadonnái, többek között Bajor Gizi, Fedák Sári, Honthy Hanna és Berký Lili is játszottak. Később fellépett egy-egy jótékonyági esten, szerepelt a rádióban felolvasásokkal. 83 évesen, az utolsó interjúban megkérdezték a primadonnától: mit csinál? Azt felelte: „*Én egy mesevilágot éltem végig és néha ma is annak az emlékeiben gyönyörködöm. Ezenfelül pedig bizony szaladgálok tej, vaj, tojás, kenyér és zsemlye után... Reggel fél hétkor kelek és főznék magamnak kis kávé, ha volna. Így pótlékokat főzök. Tizenegykor fekszem, szeretem az otthonomat, olvasok, van néhány kedves társaságom, s ha szegény vagyok is, örülök, ha jót tehetek másokkal, mert gazdag az, aki megelégedett. Én pedig megelégedett ember vagyok és az is maradok, amíg a jó Isten élnem enged.*”

Az 1944-es budapesti bombázások idején a pincében élés rohamosan legyőngítette szervezetét. A nélkülözés hamarosan a létezés széléig sodorta, és nem sokkal Buda felszabadítása előtt, a második világháború befejeződésének utolsó napjaiban, csöndesen megtért övéihez. Temetése két bombázás közti szünetben, mindenféle külsőséget nélkülöző módon zajlott.

(Források: *Blaha Lujza Naplója *Joós Ferenc: A vándorszínésztől az állami színházig *Kecskemét, 1877 *Kecskeméti Életrajzi Lexikon *Nagyvárad Napló, 1901 *Polgár Géza: Örök fiatalok, akik látták a múltat *Színészkönyvtár)

A HIT ÉS A SZERETET AJÁNL

75 ÉVE, 1945. JANUÁR 29-ÉN HUNYT EL DR. VETÉSSY GÉZA TANÁR,

Debrecenben született 1908-ban. A civisváros híres református gimnáziumában tanult, majd a Tisza István Tudományegyetem bölcsészkarán végzett magyar–latin szakos tanárként. Az egyetem ösztöndíjasaként külföldre, többek között Rómába is eljutott, ahol tudását és nyelvismeretét egyaránt gyarapította.

1934 decemberétől a Kecskeméti Református Gimnáziumban tanított. Debrecenből magával hozta a hit és szeretet ajándékát és kötelezettségét. Rokonszenves egyénisége, komoly pedagógiai felkészültsége rövid időn belül megmutatkozott. Hamarosan

ő lett az önképzőkör tanár-elnöke. Külön csoportokat alakított az irodalmi, néprajzi és művészi érdeklődésű diákoknak. Tanári működésével egyidejűleg szolgálatot vállalt a cserkészcsapatban is. A 121. számú „*gróf Tisza István*” csapat parancsnoksága után

a Kecskeméti Kerület vezetését is rábízták. Emellett népfőiskolai előadásokat tartott és részt vett a Katona József Társaság munkájában is. Ő ismertette az „*elfeledett kecskeméti költő*”, Mátyási József életét és költészetét. Tanulmányai jelentek meg a Hajnalodik című kecskeméti lapban, valamint a Protestáns Tanügyi Szemlében.

Erejének teljében érte a háborús behívó. A harctéri szolgálat közben hadifogságba került és 1945. január 29-én tífuszban

IDÉKÁVAL

IRODALOMTÖRTÉNÉS

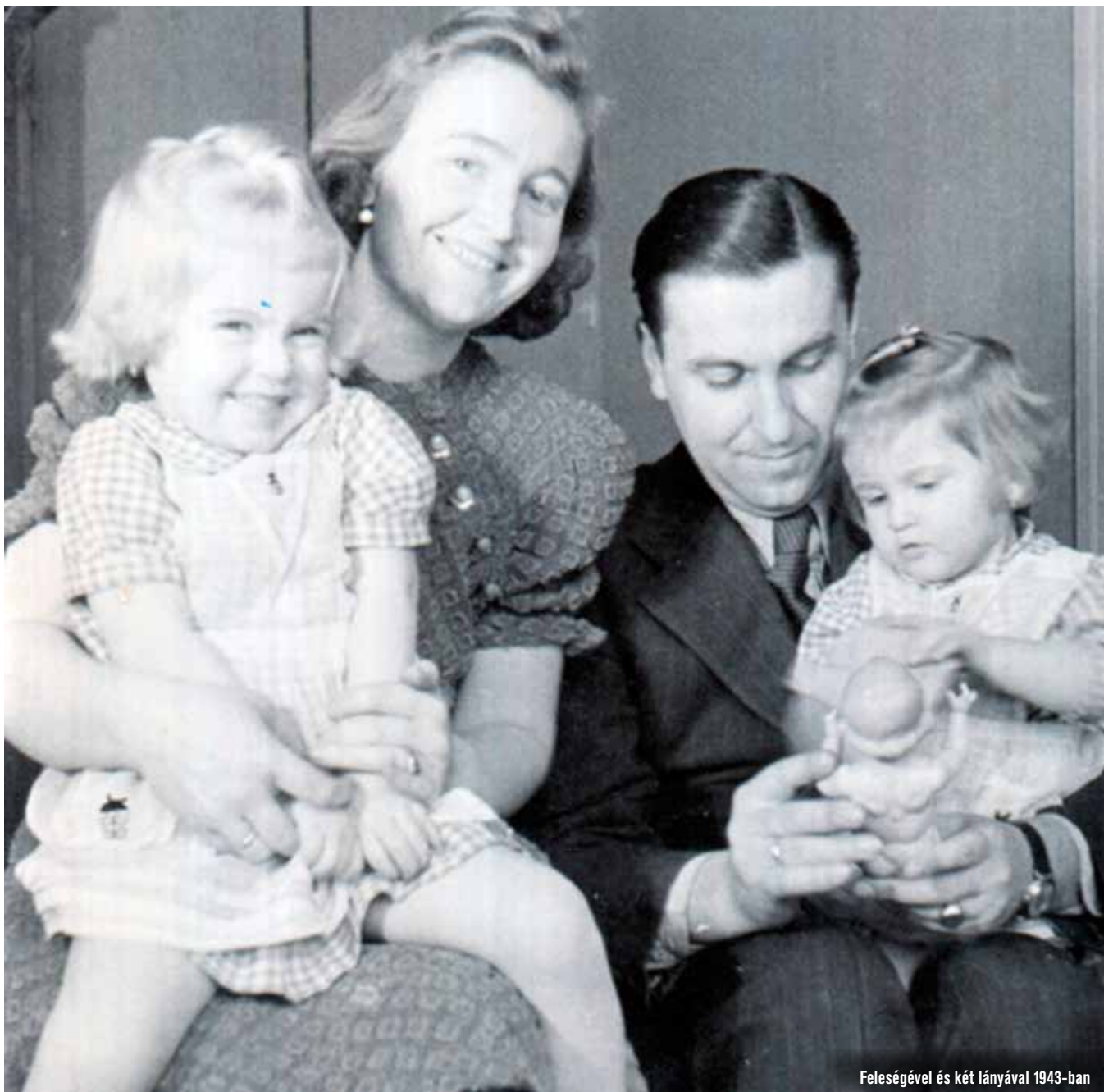
Dr. Vetéssy Géza

Vetéssy Katalin aranydiplomás tanár,
nyugalmazott igazgató

A kecskeméti cserkészcsapat névadója

A 121. számú kecskeméti cserkészcsapat napjainkban dr. Vetéssy Géza nevét viseli. Évtizedekkel ezelőtt a mai közösség névadója nemcsak a református iskola közismert, népszerű tanára volt, hanem egyben a csapat parancsnoka is. Leánya, Vetéssy Katalin, a Kecskeméti Református Gimnázium korábbi igazgatója így vallott apjáról: „Alig két éves voltam, amikor a nagy világégés elvitte édesapámat. Így személyes emlékeim nincsenek róla. Látva azonban azt a tiszteletet és szeretetet, amellyel a még élő, egykori diákjai most is emlékeznek rá, munkámban, kapcsolataimban Ő a példaképem.”

Feleségével és két lányával 1943-ban

elhunyt. Kecskeméten gyászjelentések adták tudtul a hírt azzal a bibliai üzenettel, ami Dániel próféta könyvében olvasható: „Az értelmesek pedig fénylenek, mint az égnek fényessége; és akik sokakat az igazságra visznek, miként a csillagok örökkön örökké.”

(Források: *Katona József Könyvtár *Kecskeméti Református Egyházközség Könyvtára és Levéltára *Kecskeméti Életrajzi Lexikon)

„Tegnap délután fél 6 órai kezdettel tartotta a Katona József Társaság évadnyitó gyűlését a városháza közgyűlési termében Mátyási József emlékünnepele keretében. [...] Verseiből bemutatóképpen Munkácsi Barnabás szavalt egy költeményt, címe »Menyegzői dal«. A szavalt művészi erejű volt, hosszas tapsra ragadtatta a hallgatóságot. Nagyon tehetséges szavaló. Vetéssy Géza dr. ezután rámutatott, hogy a menyegzői dal egyes szövegrészei megtalálhatók Kodály Zoltán erdélyi népdal-gyűjteményében is. Nemesszeghy Lajos karnagy vezetésével és betanításával az árvaházi lányok énekkara adta elő a dalt nagy siker mellett. Majd folytatódott az előadás és Vetéssy Géza tanulmányában kiemelte két nagyobb versét a költőnek. Az egyiket a tűzvészről, a másikat II. József uralkodásának első hét esztendejéről írta.”
(Részlet a Kecskeméti Közlöny 1940. november 13-i számából.)

Most vett megrendítő hír-
lő! porig sujtva ezúton jelen-
tem, hogy az anyai remény-
séggel hazavárt hűséges fér-
jem, gyermekeim szerető
édesatyja.

dr. Vetéssy Géza

a református gimnáziumi ta-
nára, orosz hadifogságban
1945. februárjában hősi ha-
lált halt.

„Egyedüli reményem óh
Isten, csak Te vagy!”

Dr. Vetéssy Gézané
Szabó Edit és kiesi leá-
nyai: Zsuzsika, Katika
és Zsófi.

(Csendes részvétet kérünk.)

A kecskeméti református
egyház és gimnáziumának ta-
nári kara és ifjúsága mélysé-
ges fájdalommal, de Isten ki-
kutathatatlan bölcs végzésén
megnyugodva jelenti, hogy

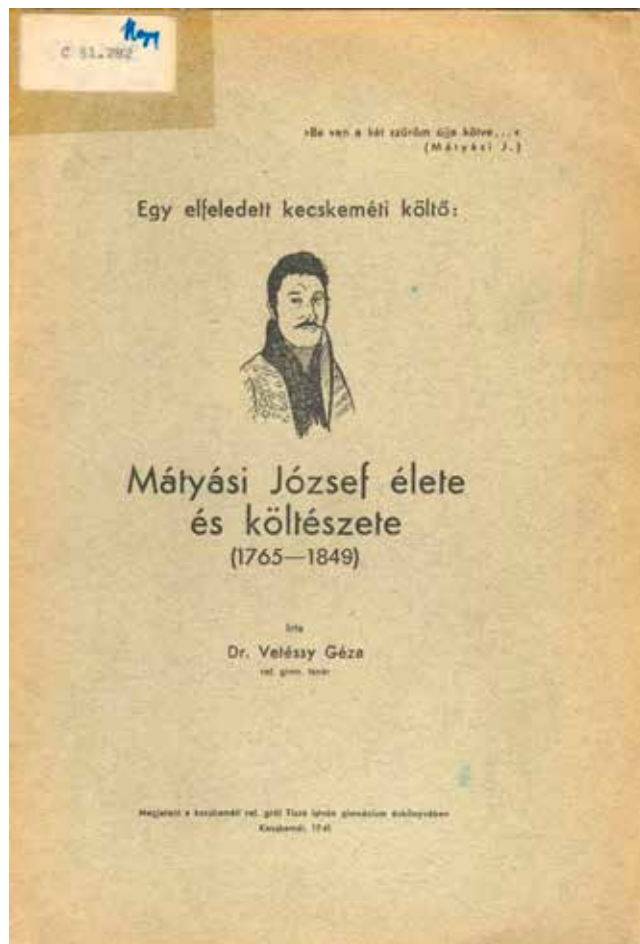
dr. Vetéssy Géza

a gimnázium 14 éven keresz-
tül kiváló és hűséges tanára,
csörkészesapatának parancs-
noka, 1945 februárjában orosz
hadifogságban hősi halált
halt.

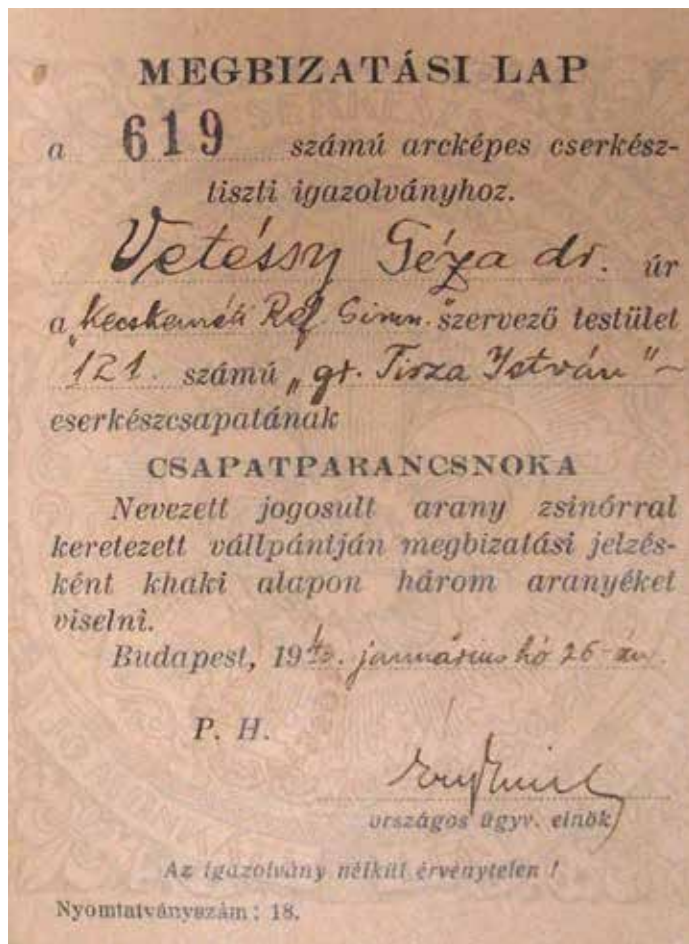
„Aki sokakat az igazságra
visznek, fénylenek, minként a
csillagok, örökkön örökké.”

(Dániel 12:3.)

A Kecskeméti Lapokban megjelent gyászjelentések

Tanulmánya Mátyási József életéről és költészetéről

Cserkészigazolványának egyik belső oldala

MÚLT ÉS JELEN AZ ÉVFORDULÓK TÜKRÉBEN

50 éve, 1970. január 11-én hunyt el Latabár Kálmán Kossuth-díjas színművész, érdemes és kiváló művész, a XX. század talán legnépszerűbb magyar komikusa. A színészdinasztiát alapító id. Latabár Endre dédunokájaként Kecskeméten született 1902. november 24-én. Pályáját táncos komikusként kezdte. Először a Fővárosi Operettszínházhoz szerződött, majd 1927 és 1933

között Árpád öccsével zenés artistaszámokkal turnézott külföldön. Hazatérve több fővárosi színházban játszott. 1936-tól filmezett is, az ő világa már a hódító útját járó hangosfilm volt. Felsőreg mozgása, a virtuozitásig kidolgozott esetlensége, egyéni humora avatta a nevetetés utolérhetetlen művészevé. „Latyí” kiváló táncoskomikus volt, rögtönző és karikírozó készsége féktelen komédiázó kedvvel párosult.

100 éve, 1920. január 28-án született Marostordai Anna festőművész. 1939-től 1944-ig a Képzőművészeti Főiskolán tanult, ahol Rudnay Gyula növendéke volt. Sok évig pedagógusként tevékenykedett. Rajztanárként dolgozott Bonyhádon, majd férjével, Palkó József festőművész-tanárral a kecskeméti pedagógus nevelőintézetben. Rajzaival, rézkarcaival, akvarelljeivel és szőtteseivel 1946 után rendszeresen szerepelt országos,

megyei és helyi tárlatokon, de bejárta Európát is. Meleg színekkel, dinamikus vonásokkal festette erőteljes, mégis nyugalmat ábrázoló realisztikus képeit. Több évtizeden át a Képzőművészeti Alap tagja volt. Az ország közgyűjteményeiben sok munkája megtekinthető. Több rézkarcát, metszetét a Képcsarnok Vállalat sokszorosította. 1999 januárjában hunyt el.

75 éve, 1945. február 2-án született M. Horváth József Jászai Mari-díjas színész, a Gárdonyi Géza Színház örökös tagja. Színészi pályáját 1968-ban Kecskeméten kezdte. 1973-tól a Békés Megyei Jókai Színház szerződtette, majd 1975-től immár 10 évadon át ismét a híros városban szerepelt. 1986-tól egy évet a debreceni Csokonai Színházban töltött, míg 1987-től haláláig az egri Gárdonyi Géza Színház művésze volt.

Vendégként játszott a Budapesti Kamaraszínházban is. A kecskeméti és a győri publikum is szerette, ünnepelte. Drámai szerepekben, így például Katona József Bánk bánjának Tiborcjaként, illetve A revizor Hlesztakovjaként, valamint vígjátékokban is egyaránt sikert aratott. Súlyos szívbetege miatt fiatalon, életének 54. évében, 1999. szeptember 23-án hunyt el.

125 éve, 1895. február 11-én született Rédl Rezső piarista tanár, botanikus. Középiskoláit Tatán, Vácott és Rózsashegyen végezte. 1913-ban Vácott lépett a piaristák rendjébe, 1918-ban tett szerzetesi fogadalmat, 1920-ban szentelték pappá. 1921-ben a budapesti egyetemen természetrajz-földrajz szakos tanári oklevelet szerzett. Ezt követően előbb a fővárosban, azután Veszprémben

és Kecskeméten tanított. 1926-tól – doktorrá avatása évétől – pedig haláláig ismét a királynék városában élt. A Bakony flóráját kutatta és növényföldrajzi vonatkozásokat is érintve feldolgozta. 1942-ben megjelent, Veszprém megye növényzetét ismertető munkájában 1402 fajtaról adott leírást, és több új növényfaj előfordulásáról is beszámolt. Zircen, a Bakonyi Panteonban tábla őrzi emlékét.

100 éve, 1920. február 22-én Kecskeméten született Szeverényi Kálmán hivatásos vadászrepülő hadnagy. Előbb a Nemzeti Repülő Alap kiképzésén vett részt Szegeden, majd a Kassai Magyar Királyi Horthy Miklós Honvéd Repülőakadémiát végezte el. Horthy Miklós kormányzó 1942 decemberében repülő hadnaggyá avatta, s mint a legkiválóbbak egyikét, vadász kiképzésre küldték, majd a keleti frontra vezényelték. 1944. december 31-ig 151 harci bevetésen vett részt. Első légi győzelmét az orosz fronton 1943. október 7-én aratta. Utolsó légi győzelme 1945. február 21-én volt, ekkor egy B-17-es típusú amerikai bombázót lőtt le Bazsítól nyugatra. Másnap Tata térségében ismét légi harcba keveredett, gépének légűtője és ő maga is találatot kapott, lezuhant és néhány óra múlva elhunyt.

75 éve, 1945. február 29-én Kecskeméten született Nagy Ervin közigazdász, a Hírös Sütőipari Rt. korábbi vezérigazgatója. Elemi és középiskoláit szülővárosában végezte, majd a fővárosban, a Pénzügyminisztérium Bajza Utcai Főiskoláján mérlegképes könyvelői diplomát szerzett. 1959 és 1971 között a kecskeméti Alkotmány Tsz, azután a lajosmizsei Petőfi Tsz főkönyvelője, 1974 és 1990 között a

Kecskeméti Sütőipari Vállalat gazdasági igazgatója volt. 1990-ben a Hírös Sütőipari Rt. vezérigazgatójává nevezték ki, ezt a feladatot a cég privatizációjáig, 1994-ig látta el. Aktív közéleti tevékenységet fejtett ki: többek között a MAVOSZ megyei elnöke, a Hubertus Vadásztársaság titkára, a KELE alapító tagja, a Kecskeméti Református Gyülekezet presbitere, a Gedeon Társaság elnöke volt.

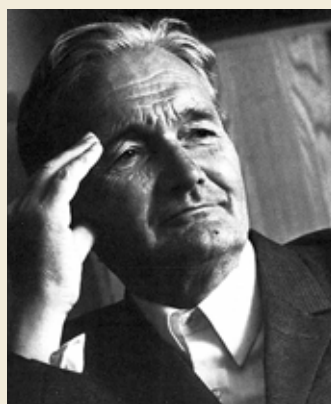
JELES MAGYAROK KECSKEMÉTI KÖTŐDÉSEI

75 éve, 1945. január 16-án hunyt el János Békésy építész, a magyaros-szecessziós építészeti stílus egyik legkiválóbb képviselője.

1884. július 19-én született. A budapesti Műegyetemen Schulek Frigyes tanítványa volt, de legnagyobb hatással Lechner Ödön volt rá. Korai tevékenysége a Fiatalok csoportján belül zajlott, így például Koós Károly mellett társszerzője volt a zebegényi

római katolikus templomnak (1908–1909). A Kecskeméti Művésztelep egyik alapító tagjaként 1909 őszétől egészen 1913-ig szakmai tevékenysége szinte teljesen Kecskeméthez kötődött, igaz építészeti irodája mindeközben Budapesten volt. Letelepédési szándékát jelezte, hogy a műkerti villák egyikét a maga számára tervezte. Ekkoriban társult először Szivessy Tiborral, akivel közösen tervezték a művésztelep épületeit, a Városi Kaszinót, a Kecskeméti Gazdasági Egyesület Székházát, a II. katolikus bérházat és a Mátyás téri elemi iskolát. Később is együtt dolgoztak: a Puskin filmszínház belső kiképzése, az Uránia átépítése és az FTC klubház és sporttelep is az ő munkájuk. Jelentős szakirodalmi tevékenységet is folytatott, a nemzeti építészeti törekvések történetét összefoglaló munkái úttörő jelentőségűek.

45 éve, 1975. március 3-án hunyt el Németh László Kossuth-díjas magyar író, publicista, műfordító, a XX. századi magyar próza egyik nagy hatású képviselője.

1932-ben került kapcsolatba Kecskeméttel: Tanu című folyóirata a Tóth László vezette Részvény Nyomdában készült. Az első szám 1932. szeptember 26-án jelent meg, ezt 1937 elejéig további 17 füzet követte. Itt adták ki Ember és szerep,

Kisebbségben és Téli hadjárat című műveit is. Németh László több előadást is tartott a híros városban és cikkei jelentek meg a Kecskeméti Lapokban. Egyik előadása után a Kecskeméti Lapok így méltatta: „Az előadást mély szellemi kultúra, hatalmas látókör és a meggyőződéshez való hűség jellemezte. Ritka élményt jelentett a hallgatóság számára az a lebilincslő részlet, amelyet Németh László országos feltűnést keltett munkájából, az Ember és szerep c. életrajzi regényéből olvasott fel.” Németh László megismerkedett a kecskeméti szőlő- és gyümölcskultúrával – parcellát vásárolt Kisnyírben –, és a híros várost példaként tartotta számon: „Amikor Kertmagyarország eszméjét és nevét a magyar gondolkodásba belévettem: voltaképp Magyarország elkecskeméttiesítésére gondoltam.”

125 évvel ezelőtt, 1895 januárjában két előadás erejéig Ujházi Ede volt Kecskemét vendége. A realista színjátszás egyik úttörője könnyed vígjátékokban aratott óriási sikert. A Nemzeti Színház örökös tagjává választott színész alakítását a Kecskeméti Lapok így méltatta: „A lefolyt hét művészi eseménye Ujházy Edének, a nemzeti színház kitűnő művészenek két vendégjátéka volt. A nagy

művész, kit most Bécs készül elhódítani a magyar színésztétől, két bravor-szerepében mutatkozott be közönségünknek: kedden, január 29-én a »Constantin abbé«-ban és szerdán a »Pont-Biquet család«-ban. [...] Szerdán, január 30-án, jóízű kacagás verte fel a nézőteret. Ujházi adta »A Pont-Biquet család« fejét, azt a testestől lelkestől vizsgálóbíró, a ki azonban a pikáns kaland elől sem tér ki. Ujházi minden szava, mozdulata, szemjátéka nevetést keltett s a helybeli komikusok megtanulhatták tőle, hogyan kell az alantjáró komikum eszközeivel csínyán banni és mégis igaz jókedvet fakasztani.” Ujházi Ede egy évvel később visszatért a híros városba. A kecskeméti teátrumot megnyitó ünnepségsorozat első előadásán, 1896. október 14-én lépett fel: Tiborc szerepében láthatta őt a nagydírmű.

195 éve, 1825. február 18-án született Jókai Mór író.

1842 és 1844 között a kecskeméti református főiskola joghallgatója volt. Itteni élményei írói munkásságára is hatással voltak. Itt ismerkedett meg a korabeli mezővárosi társadalommal és népelettel, régi kecskeméti szokásokkal és több nevezetes kecskeméti családdal. A főiskolán műkedvelő színelőadásokat szervezett, társait rajzolni tanította,

több portrét festett. Hétköznapi című első regényét itt kezdte írni. Ebben és más műveiben is megjelennek a korabeli város, a főiskolai diákélet és több kecskeméti család alakjai. Később még többször visszatért a városba. 1848 szeptemberében Kossuthot kísérte toborzó körútjára, 1849-ben mint menekülő bujdosó utazott át ezen a tájon. Rövid ideig valószínűleg itt volt felesége fellépéseiben és saját darabjainak bemutatásain a kecskeméti színházban. 1888 októberében több napot töltött Kecskeméten, művész barátai társaságában, hogy anyagot gyűjtson az Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képből című, országismertető nagy munkához, melyben Rudolf trónörökös munkatársra volt. Kecskemét város közgyűlése 1893. április 21-én díszpolgárrá választotta.

